

הגדה לזמן הזה

הגדה לפסח של היהדות המתקדמת בישראל

הגדה לזמן הזה

עורכים

יהורם מזור

דליה מרקס

יהודע עמיר

עיצוב גרפי: חמדה אידל

עריכה לשונית: עדנה מזור

הדפסה וכריכה: דפוס האחר בע"מ גבעתיים

© כל הזכויות על ההגדה שמורות למועצת הרבנים המתקדמים בישראל.
הזכויות על יצירותיהם של יוצרים בני זמננו שמורות למחברים ולהוצאות
הספרים. רשימה מפורטת מצויה בעמוד האחרון.

תודת העורכים נתונה לחברי מר"ם וחברי התנועה ליהדות מתקדמת בישראל
שנטלו חלק בהכנתה של הגדה זו במהלך השנים האחרונות, וביניהם: חברי קבוץ
יהל שעמלו על התקנת הנוסח הראשון של הגדה זו; הרבנים: מאיר אזרי, מיכאל
בוידן, תמר דבדבני, לוי וימן-קלמן, משה זמר, מיה ליבוביץ', אלונה ליסיצה, מיכאל
מרמור, גיל נתיב, נעמה קלמן, מרדכי רותם, אורי רגב, עפר שבת בית-הלחמי
וכנרת שריון.

נדפס בישראל, תשס"ט

מבוא

המסורת קוראת לנו לחזור ולספר, שנה אחר שנה, ביציאת מצרים. התורה מצווה על זיכרון יציאת מצרים עוד טרם התרחשותה (**שמות** יב, כד). בכך היא מציבה את הזיכרון כחשוב וקודם אפילו למאורעות. מדוע? לשם מה מצווים בני אדם לזכור ולהזכיר, ללמד ולספר? עם ואדם שאינם מזינים את רוחם מהזיכרון ההיסטורי וממאורעות ההיסטוריה יהיו עניים ברוחם, וסופם שישובו פעם אחר פעם על מכאובי העבר ועל משגים שעשו. זיכרון הוא תמיד דינאמי, יש בו מבט אחורה וקדימה בעת ובעונה אחת. אנו מציבים את הזיכרון בתוך חיינו בהווה. אנחנו זוכרים כדרך שאנו חיים וכדרך שאנו מייחלים לעתיד לא ברור. העם היהודי הוא עם שבחר לזכור ולהזכיר, ללמוד וללמד. לכן אנחנו מתכנסים שנה אחר שנה ומבקשים ללמוד את שסיפור יציאת מצרים מבקש ללמדנו, למען חיינו.

מסיפור יציאת מצרים אנו לומדים שחירות גובה מחיר שלא כל אחד מוכן לשלמו. כבר אבותינו, בנדודיהם במדבר, חזרו ואמרו "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (**במדבר** יד, ד). סיר הבשר המלווה בבצלים, שומים, קישואים, ושאר ירקות, אותו לחם-עבדות שהעם זכר בערגה בעת נדודיו במדבר, מפתה לעתים יותר מלחם החירות, שלעתים הוא יבש, דל, תפל. אבל רק לחם החירות, גם אם יהא זה לחם-עוני, מעניק משמעות לחיים, עושה אותם ראויים. על כן אנו מחנכים את הדור הבא, ולא פחות מכך את עצמנו, לזכור את מרורי העבדות ויובש המצות ולהטמיע אותם בתוך חיינו שלנו.

על דעת עינינו שראו - אנו מחנכים את בני ובנות הדור הבא שלא לחזור לשם, שלא לקבל עלינו את פרעה כמלך, שלא להיכנע לעבדות. אנו יודעים ומלמדים שפרעה זה, יכול שיהיה כוח זר המבקש לשעבד אותנו; הוא יכול לשכון גם בתוכנו, להיות הכוח הזומם לעשותנו משעבדים, המשועבדים ליצרם הרע. את זאת אנו עושים על ידי חזרה ושינון של לקחי העבדות במצרים מדי שנה בשנה.

סיפור יציאת מצרים המונח ביסוד ההגדה הלך והתפתח במהלך הדורות. בימי בית המקדש השני היה הוא כנראה סיפור קצר שסיפרו, בעל-פה, הורים לילדיהם. עיקר הטקס היה אכילת בשר הכבש, המלווה במצות ומרורים, אליו צורף ה"מגיד" כתוספת עיונית. לאחר החורבן, הציבה המשנה, במרכז סדר הפסח הביתי, את השיחה והלימוד, כתחליף לאכילת זבח הפסח בבית המקדש. מכאן הלך הסיפור והתפתח במשך הדורות ונהיה למחזה מפואר. הוא ממוקם במרכז של "ליל הסדר", שאחד השלבים בו היא אמנם סעודה טעימה ודשנה, אך זו אינה העיקר.

משחקים פדגוגיים, שירים, בדיחות וסיפורים אישיים המשולבים בפסוקי מקרא ומדרש, יצרו יחד את הטכסט הנדפס ביותר במסורת היהודית, ההגדה של פסח. יצירתה של ההגדה המסורתית נמשכה מימי המשנה ועד ימי הביניים המאוחרים, כאשר נכנסו אליה הפיוטים האחרונים והיא התמסדה. בדורות האחרונים שבו ונוצרו, זה בצד זה, נוסחים חדשים של ההגדה. אלה ביקשו להביא טעמים חדשים, מסרים חדשים ותפיסות אלטרנטיביות. לצידה של ההגדה הקיבוצית, לצידן של הגדות פרטיות אשר גובשו במשפחות ובחבורות המתכנסות יחד לליל הסדר, לצידן של הגדות מחדשות רבות ושונות בישראל ובתפוצות, וכמובן לצידה של ההגדה המסורתית מבית-סבא, ניצבת לה היום, צעירה ורכה, **הגדה לזמן הזה**, הגדתה של התנועה ליהדות מתקדמת (רפורמית) בישראל.

הגדה לזמן הזה בנויה משני חלקים, המשלימים זה את זה. האחד, **נוסח ההגדה**, מופיע בצדו הימני של כל דף. כאן ימצאו עורכי הסדר והמשתתפים בו את הנוסח העיקרי של ההגדה שאנו מציעים. ניתן למקד את המבט במרכיב זה ולצעוד עמו לאורך כל ליל הסדר. המרכיב האחר, **"מוסף – המרבית לספר"**, כולל נוסחים חלופיים, מקורות עתיקים וחדשים, קטעי הגות ושירה, העשויים להעשיר את "ליל הסדר" שלנו. אלה יכולים להתווסף על המופיע תמיד, להחליף חלק ממנו, או לשמש נקודת מוצא למחשבה ולדיון במהלך הסדר. את ההגדה לזמן הזה מלווה גם האוסף המתפתח והדינאמי של מקורות, דרשות, רעיונות להפעלה ולדיון ועוד, המצויים באתר התנועה ליהדות מתקדמת (רפורמית) בישראל.

וניתנים להורדה ולהעתקה בכל עת. **שם גם תוכלו אתם להציע לקהל מסדרי הסדר תוספות ורעיונות ששמשו אתכם.**

הגדה לזמן הזה, על חלקיה השונים, מחדשת בכמה תחומים. באחדים היא הולכת בנתיבים שבהם צעדו מחדשי הגדה קודמים, באחרים היא מפלסת נתיב משלה:

◇ שילבנו בהגדה מקורות עתיקים מהמקרא ומספרות חז"ל, המאירים את הסיפור באורות נוספים, כולל התייחסות לאישיותו ולפעלו של משה, האיש שהנהיג את העם מעבדות לחירות.

◇ שילבנו מקורות חדשים, משלנו ומשל יוצרים ישראלים ואחרים, המוסיפים מימד רוחני-הגותי לסיפור העתיק. בבואנו להתייחס לעבדות ולשעבוד בחרנו להביט גם אל השואה, אותה עבדות נוראה מכול שידע עמנו רק לפני שנות דור. בעיוננו בגאולה בחרנו להתייחס להקמת מדינת ישראל, עם כל מורכבותו של הנושא, כ"ראשית צמיחת גאולתנו". בכך צעדנו בנתיב שבו צעד גם הסידור הרפורמי הישראלי, **העבודה שבלב.**

◇ הצענו פירוש חדש למנהגי ההגדה העתיקים, כזה התואם את זמננו; הדגשנו את העובדה שאנו קוראים את ההגדה בארצנו, שחוויית חיינו אינה הגלות, אלא האחריות הכרוכה בחירות.

◇ ביקשנו להשיב אל מקהלת הקולות של עם ישראל, הקורא את ההגדה ולומד את סיפורה, את קולותיהן של הנשים. חיפשנו ככל יכולתנו מדרשים ופרשנויות שידעו להתייחס לקול זה גם ביהדות המסורתית; העלינו על נס את דמותה של מרים הנביאה, והוספנו כוס של מים חיים לכוס היין החמישית, המסמלת את תקוות הגאולה. צרפנו את קולנו שלנו והבאנו, לצד מדרש ארבעת הבנים, את הצעתנו למדרש ארבע הבנות.

◇ אנו מציעים אפשרות לקיים את ליל הסדר במקצב שונה במעט מזה של ההגדה הימית- ביניימית. ממסכת פסחים שבמשנה אנו למדים שיש לאכול בתחילת הסדר ורק אחר כך לספר ביציאת מצרים. זה היה סדר הדברים הטבעי במשתאות ההלניסטיים, מהם שאבו עורכי המשנה את דרכי העיצוב של ליל הסדר. במהלך הדורות השתנה סדר זה, בעמים ובישראל, ונתגבש הסדר המוכר מההגדה המסורתית. על-פי הנהוג בו מקומה של הארוחה הוא אחרי הלימוד, הדיון והשיחה על יציאת מצרים.

אנו מציעים לשקול לשוב, במידת מה, אל סדר-הדברים העתיק, מתוך מחשבה ישירה בצורה נכונה יותר את מטרתו הדתית והרוחנית של ליל הסדר. לפי הצעה זו, נקדים ל"מגיד", לסיפורה של יציאת מצרים, טעימה ראשונה מהמרור, החרוסת והמצה. אחריה, מתוך ישוב הדעת, נספר את הסיפור. כדי להקל על הבוחרים להיענות להצעה זו וגם על הדבקים בסדר הדברים המסורתי המקובל - ישנם קטעים המופיעים בהגדה פעמיים. ההנחיות המלוות את ה"תמיד" יקלו על ניווט נכון, על פי כל אחת משתי האפשרויות.

◇ מתוך הכרה בכך שהסדר חוזר על עצמו מדי שנה ובכל פעם הוא דומה וגם שונה וחדש - מבקשת ההגדה לתת מקום לפרשנות אישית של הטקסטים המקודשים, למדרשים משפחתיים וליצירותיות של כל עורכי הסדר.

איך עורכים את הסדר?

א. לפי מנהג קדום, ערכו במוצאי "שבת הגדול" שלפני פסח מעין חזרה כללית על רוב הסדר, ומכאן הביטוי, המופיע גם בין דפי ההגדה לזמן הזה, "עד כאן בשבת הגדול" (מלווה בסמליל [אייקון]). גם אם אין מאמצים מנהג זה, חשוב שעורך/כת הסדר והמשתתפים יעיינו בהגדה מראש, יהרהרו בכיוון הרוחני והטקסי שהם מבקשים להעניק לסדר הקרוב ויפנו למקורות נוספים, כסיפור יציאת מצרים שבספר שמות, סיפורי מאבקים של עמים שונים לחירות ועוד. כאמור, כדאי מאוד להתעדכן מדי שנה בחומרים החדשים שבאתר התנועה ליהדות מתקדמת בישראל, הצמוד להגדתנו. חומרים רבים תמצאו בין היתר גם באתר "שיטים - מכון החגים", **בהצעה לסדר - הגדה של פסח; מסורת וחדוש והלילה הזה - הגדה ישראלית**. אוסף עשיר של פרשנות מסורתית ניתן למצוא, בין היתר, בספר **הגדה שלמה**. תמונה מקיפה על תולדות ההגדה ונוסחיה מעניק הספר **תולדות נוסח ההגדה**.

ב. לא פעם נפגוש בין דפי ההגדה **לזמן הזה**, בנוסח ההגדה וב"מוסף", טכסט מסורתי ולצידו טכסט מסורתי-מחודש או טכסט חדש. אין חובה לכלול את כולם במהלך הסדר, אך כדאי

לעבור עליהם כדי לבחור איזה מביניהם ייקרא השנה בקול.

ג. בקטע המרכזי של סיפור יציאת מצרים, הפותח במילים "צא ולמד", אנו מציעים שלוש דרכים:

1. משפחות להן ילדים רכים ו/או כל הבוחרים לקצר עשויים להסתפק בקריאת פסוקי המקרא המספרים את סיפור היציאה ממצרים. אלה סומנו בסמליל משפחות להן ילדים צעירים ו/או כל המעניינים להרחיב יבחרו קטעי קריאה נוספים מבין המדרשים והמקורות, בעיקר מבין אלה שבנוסח ההגדה. לעתים תמצאו שעדיף לספר בלשונכם את הנאמר במקור. ייתכן שתיעזרו בהמלצות להפעלות שונות שתופענה באתר התנועה ליהדות מתקדמת בישראל.

3. ציבור המעוניין להעמיק ישלב בהרחבה קטעים מה"מוסף", לצד הטכסט שבנוסח ההגדה או כתחליף לו. כאן תמצאו תוספות למדרש, קטעי הגות, יצירות בנות זמננו ועוד. במקרים רבים מזמנים המקורות שב"מוסף" נושאים לשיחה בה יוכלו לקחת חלק כל המשתתפים בסדר. ניתן לוותר על הטכסטים שב"מוסף", ולהתקדם לאורך סדר הדברים שבנוסח ההגדה בלבד, כאשר לעורך/כת הסדר ניתנת הבחירה היכן להעמיק ולהרחיב.

הגדה לזמן הזה היא תולדה של עבודה, מחקר, עיון וביצוע של רבים אשר נטלו חלק בניסויה במשך שנים רבות. הצעד הראשון לקראת חיבורה נעשה בשנת תשמ"ט. היה זה פרי עמלה של קבוצת חברי הקבוץ הרפורמי יהל שבערבה בהדרכת הרב יהורם מזור, עורך **נוסח ההגדה** שלפנינו. מאז ראו אור כמה וכמה נוסחים, עד שבשנים האחרונות שבנו, יחד עם קבוצת חברים במועצת הרבנים המתקדמים בישראל, להשלים את המלאכה. רבים תרמו להמשך פיתוחה של הגדה זו, בעצה, בהצעת מקורות, בתרומה מהגותם ומניסיון חייהם. רבים עוד ימשיכו במלאכה דרך האתר. יבואו כולם על הברכה והתודה. בכוח רוחם אנו יכולים היום להציע לציבור הישראלי כלי נאה זה להעמקתה ולהעשרתה של חוויית ההתכנסות בליל הסדר, ועשייתה מנוף לעיצוב נכון של חיינו כיהודים וכבנותיה ובניה של הארץ הזו.

הרב יהורם מזור, עורך "נוסח ההגדה"
הרבה דליה מרקס והרב יהודע עמיר, עורכי ה"מוסף – המרבים לספר"

מועצת הרבנים המתקדמים בישראל, תשס"ט

מבחר מקורות לעיון ולהכנת הסדר:

1. אתר התנועה ליהדות מתקדמת (רפורמית) בישראל:
www.reform.org.il
2. אתר **"שיטים – מכון החגים"**: www.chagim.org.il
3. **הצעה לסדר – הגדה של פסח; מסורת וחידוש**, תל אביב: ידיעות אחרונות והמדרשה באורנים, 2000.
4. מישאל ונעם ציון, **הלילה הזה – הגדה ישראלית**, ירושלים: הלילה הזה, תשס"ד.
5. מנחם כשר, **הגדה שלמה**, ירושלים: מכון תורה שלמה, תשכ"ז.
6. דניאל גולדשמידט, **הגדה של פסח ותולדותיה**, ירושלים: מוסד ביאליק, 1969.
7. יעקב דוד הכהן (עורך), **אוצר מפרשי ההגדה**, ירושלים: מכון ירושלים, תשס"ח.

The background is a solid teal color. In the top-left and bottom-right corners, there are intricate, stylized gold patterns. These patterns include circular motifs with radiating lines, resembling sunbursts or gears, and flowing, vine-like scrollwork. The text is centered in the middle of the image.

הגדה לזמן הזה

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִמִּצְרַיִם
 מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בַחֲזֶק יָד הוֹצִיא יי אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ:
 הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: וְהָיָה כִּי יִבְיֹאֵךְ יי אֶל אֶרֶץ
 הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְתִּיךָ לְתֶת
 לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעַבְדְּתָה אֶת הָעַבְדָּה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה:
 אֲשַׁבַּעַת יָמִים תֹּאכַל מִצַּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג ליי: מִצּוֹת יֵאָכֵל אֶת
 אֲשַׁבַּעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ:
 וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בָּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצֵאתִי
 מִמִּצְרַיִם:

שמות יג, ג-ח

בדיקת, ביטול וביעור חמץ

בלילה שלפני ערב פסח בודקים את החמץ.
 נוהגים שקודם הבדיקה מניחים פתיתי לחם
 במספר מקומות בבית כדי שימצאום הבודקים. נוהגים להניח
 עשרה פתיתים.

קודם בדיקת חמץ אומרים:

**בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ
 עַל בְּעוֹר חֶמֶץ:**

מיד אחר הבדיקה נבטל את החמץ שלא מצאנו ונאמר בעברית או בארמית:
 כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְּאִיכָּא בְּרִשּׁוֹתֵי, דְּלֹא חֲמִיתִיה וְדָלָא בְּעֶרְתִּיה,
 לְבָטֵל וְלִהְיוּ הִפְקָר כְּעֶפְרָא דְּאַרְעָא.

כל חמץ ושאור שיש ברשותי, שלא ראיתים ושלא ביערתים,
 יבוטלו ויהיו הפקר כעפר הארץ.

שמחת יום טוב, מצווה לנשים וגברים, מבוגרים וילדים:

ימים טובים - כלם אסורים בהספד ותענית. וחיב אדם להיות בהם שמח וטוב לב... שנאמר: "ושמחת בחגך" (דברים טו, יד). כיצד?... אוכלין בשר ושותין יין, שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין. וכשהוא אוכל ושותה - חיב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמללים. אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה... ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש - אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כרסו.

רמב"ם, **משנה תורה**, זמנים, הלכות יום טוב, ו, יז-יח

עיקרה של חירות שאין בה התנשאות וגאווה. החמץ מתנפח - לפיכך אין בו חירות. המצה אינה מתנשאת ואינה מתנפחת - לפיכך היא סמל לחירות.

רבי זוסיא מאניפולי

על פי אחד ההסברים המקובלים במסורת, מסמלים הביצה והזרוע את משה ואהרן. ר' אליעזר מוורמס (וורמייזא), בן המאה השלוש עשרה, הציע להוסיף בסמוך לצלחת הסדר גם צלחת ובה דגים. המים מסמלים את דמותה של מרים הנביאה, שהצילה את אחיה בהשיטה אותו על המים.

חז"ל מספרים גם על בארה הקסומה של מרים שהרוותה במים חיים את ישראל במסעותיהם במדבר. הדג, סמל הפריון החי במים, מסמל אפוא, לשיטת רבי אליעזר, את מרים ומשלים את שני האחים והאחות שעמדו ביסוד גאולת ישראל ממצרים.

על פי **מעשה רוקח**, סאניק תרע"ב, נט, עמ' יז

בערב פסח בבוקר שורפים את החמץ. לאחר שריפתו נבטל את החמץ שלא מצאנו
ונאמר בערמית או בעברית:

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאֵכָא בְרִשּׁוֹתֵי דְחֲמִתָּהּ וּדְלָא חֲמִתָּהּ,
דְּבַעֲרָתָהּ וּדְלָא בַעֲרָתָהּ לְבָטֵל וְלֹהֲוֵי הֶפְקֵר פְּעֻפְרָא דְאַרְעָא.

כל חמץ ושאר שברשותי, שראיתים ושלא ראיתים, שביערתים
ושלא ביערתים, יבוטלו ויהיו הפקר כעפר הארץ.

ברכה על הנרות

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר
שֶׁל (שַׁבָּת וְשֶׁל) יוֹם טוֹב.

אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְאִמּוֹתֵינוּ,
יְהִי רָצוֹן שְׂאִירוֹ הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ אֶת חֲגֵנוּ בְּיוֹם חַג-הַמִּצּוֹת הַזֶּה.
אֲבִינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם, הָאֵר לָבֵנוּ בְּאִמּוּנָתְךָ וְנִשְׁמַח בְּחֻגְךָ.
שִׁים שְׁלוֹם, אוֹרָה וְשִׁמְחָה בְּמַעֲוִינֵנוּ, כִּי עַמְּךָ מְקוֹר חַיִּים.
בְּאוֹרְךָ נִרְאָה אוֹר. וְנֹאמַר: אָמֵן.

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחֲסִידִים וְקִיָּמָנוּ וְהַגִּיעָנוּ
לְזִמּוֹן הַזֶּה.

הרב ישעיה הורביץ ("השל"ה הקדוש") שפעל במאה הי"ז באשכנז, מסביר ששלוש מצוות היסוד בחג: פסח, מצה ומרור הן כנגד שלושת האבות ואילו ארבע הכוסות הן כנגד ארבע האמהות.

אברהם, שזכה לשמירתו ולהגנתו של האל, הוא כנגד המצה השמורה.

יצחק, שבעת ביקור המלאכים שבישרו על הולדתו, הורה אביו להגיש לאורחים שני גדיי-עזים (**בראשית** כז, ט), הוא כנגד שני הגדיים המובאים בחג, אחד כזבח הפסח והשני כקרבן חגיגה.

יעקב, שחיוו היו "מעט ומרים" הוא כנגד המרור (השל"ה מתייחס לפסוק ספר איוב [ג, כו] "לא שְׁלֹתִי וְלֹא שְׁקַטְתִּי וְלֹא נָחַתִּי וַיָּבֹא הָגֶז", ומייחס אותו ליעקב בעקבות המדרש [למשל: **בראשית רבה**, פרשה פד]).

וממשיך השל"ה: **ארבע אמהות הן ארבע כוסות:**

שרה כוס ראשונה אשר בחר בנו מכל העמים, כי כשם שאברהם אבינו בחר מהעמים וגייר את האנשים, כן שרה גיירה הנשים. **רבקה** כוס אגדה, 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח', כן התחילה... בעשו וסיימה ביעקב...

רחל כוס ברכת המזון, שיוסף בנה כלכל כל בית ישראל, והיא היתה עקרת הבית, [ונאמר]... 'אין ברכה מצויה בביתו של אדם אלא בשביל אשתו' **בבלי**, בבא מציעא, נט ע"א.

לאה ברכת השיר כוס רביעית... ואומר הלל הגדול, כל מיני הילול מלאה שאמרה "הַפַּעַם אוֹדָה אֶת ה'" (**בראשית** כט, לה) וממנה בא... משה רבנו עליו השלום.

על פי **שני לוחות הברית**, פסחים, מצה עשירה, מד

סדר הקערה בשולחן הסדר

בקערת הסדר אנו מוצאים את המרכיבים הבאים:

זרוע, ביצה, מרור, חרוסת וכרפס.

זרוע

זכר לקרבן הפסח; גם - סמל ליד החזקה ולזרוע הנטויה של הקב"ה שגאל את עמנו ממצרים. מניחים עצם עם מעט בשר.

ביצה

זכר לקרבן חגיגה; גם - סמל לחוזקם הרוחני של עם ישראל במצרים, אשר למרות עבדותם וסבלם לא המירו את זהותם ולא התבוללו. מניחים ביצה קשה מפויחת.

מרור

זכר לחיים המרים במצרים. מנהג ספרדים להסתפק בעלי חסה. על פי מנהג אשכנז אוכלים שני סוגי מרור: לברכה משתמשים בחסה ולכורך - בחזרת.

חרוסת

זכר לעבודת הטיט שעבדו בני ישראל במצרים. החרוסת היא רסק פירות מסוגים שונים - כל עדה על פי מנהגה.

כרפס

סמל לחג האביב ולהתחדשות הצמיחה בטבע. נהוג להניח ירק ירוק כמו סלרי או פטרוזיליה, אך גם צנונית או תפוח אדמה מבושל.

אור לארבעה עשר בודקים את החמץ לאור הנר: והוא - כי כפי שהשאור מחמיץ את העיסה כך יצר הרע מחמיץ ומפסיד את האדם ומחטיאו. על כן חלה עליו חובת ביעור היצר הרע מעליו. ולאור הנר: כי הנר הוא הנשמה, ואור הנמשך מהנר הוא היצר הטוב. בחורין ובסדקין: בכל מצפוני ליבנו ובמחבואות פניותינו.

על פי רבי משה אלשיך

כוונה לליל הסדר:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי קַדְמוֹנֵינוּ,

מְסַבִּים אֲנוּ סָבִיב שׁוֹלְחַן זֶה כְּבָנֵי חוֹרִין.
בְּלִבֵּנוּ חֵי זֵכֶר הַשָּׁנִים הָאֲרָכוֹת שֶׁבָּהֶן סָבְלָנוּ דְּכּוּי.
נִשְׁבַּעְנוּ לֹא לְהַפּוֹךְ לְמַדְכָּאִים בְּעַצְמָנוּ,
אך יוֹדְעִים אֲנוּ עַד כִּמָּה קָל הוּא לְהַכְבִּיד אֶת לִבֵּנוּ.
כְּשֶׁאֲנוּ בָּאִים הַלֵּילָה לְסַפֵּר אֶת סִפּוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם,
יּוֹדְעִים אֲנוּ שֶׁהַחֲרוּת, מִסַּע הִיא;
יְצִיאַת מִצְרַיִם הִיְתָה רַק רֹאשִׁית הַמִּסַּע אֶל הָהָר,
שֶׁהוּבִיל אֶל הַמִּדְבָּר וּמִשָּׁם אֶל אֶרֶץ הַהִבְטָחָה וְהַיִּיעוּד.
עַל מִנֵּת לִהְיוֹת בְּנֵי חוֹרִין,
עֲלִינוּ לְגֵרֶשׁ מִלְבוּתֵינוּ אֶת הַפְּרָעָה שֶׁבְּתוֹכָנוּ.
אֲנוּ מִצּוִיִּם לְחַדֵּשׁ אֶת הַתְּחִיבוּתֵנוּ לְזִכּוּיוֹת הָאָדָם,
זְכוּיוֹתֵיהֶם שֶׁל כָּל הַנִּבְרָאִים בְּצֶלֶם אֱלֹהִים.
בְּזַכְרָנוּ אֶת הַמִּילָדוֹת בְּמִצְרַיִם, יוֹדְעִים אֲנוּ כִּי זֶרְעֵי הַגָּאוּלָּה
נִטְעָמִים עַל קִרְקָעָה שֶׁל הַהִתְנַגְּדוֹת לְדַבֵּר פְּרָעָה.
הַלֵּילָה נִבְיָא אֶל שׁוֹלְחָנֵנוּ אֶת זַעֲקָתָם שֶׁל הַסּוֹבְלִים בְּאִשֶּׁר הֵם.
נִזְכּוֹר וְנִזְכִּיר אֶת בְּנֵי עַמָּנוּ, אֶת שְׁכֵנֵינוּ,
אֶת הַסּוֹבְלִים וְהַמְעֻנִּים בְּכָל מְקוֹם;
נוֹקִיעַ אֶת הַדְּכּוּי וְהַשְׁעָבּוּד, זֶה שְׁאֲנוּ מְטִילִים בְּאַחֲרֵים וְזֶה
שְׁמִטִּילִים בְּשִׁמְנוּ, זֶה שְׁמִטִּילִים בְּכָל מְקוֹם בְּרַחֲבֵי תֵּבֵל.

המשך בעמוד 17 <

מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁל תּוֹרָה לְסַפֵּר בְּנִסִּים וְנִפְלְאוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ לְאַבְתִּינוּ
בְּמִצְרַיִם בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשׂוֹר בְּנִיסָן, שֶׁנֶּאֱמַר: זְכוֹר אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה
אֲשֶׁר יֵצְאתָם מִמִּצְרַיִם (שְׁמוֹת יג, ג). כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: זְכוֹר אֶת-יּוֹם
הַשַּׁבָּת (שְׁם ב, ח). וּמִנֵּין שֶׁבְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשׂוֹר? תִּלְמוּד לומר: וְהַגְדַּת
לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה (שְׁם יג, ח) - בַּשָּׁעָה שִׁישׁ מִצָּה
וּמְרוֹר מִנְחִים לְפָנֶיךָ. וְאֵף-עַל-פִּי שֶׁאֵין לוֹ בּוֹ: אֲפִלוּ חֲכָמִים
גְּדוֹלִים חִיְבִים לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, וְכָל הַמֵּאֲרִיךְ בַּדְּבָרִים
שֶׁאֲרָעוּ וְשֶׁהָיוּ - הֵרִי זֶה מִשְׁבַּח.

רמב"ם, משנה תורה, זמנים, הלכות חמץ ומצה, ז, א

סדר ההגדה של פסח

סימני הסדר:

סֵדֶשׁ וְרַחֵץ	מְרוֹר פּוֹרֵךְ
כֶּרֶפֶס יַחֵץ	שִׁלְחוֹ עוֹרֵךְ
מַגִּיד רַחֵץ	צִפּוֹן בֶּרֶךְ
מוֹצִיא מִצָּה	הִלֵּל גִּרְצָה

נתחייב מחדש לזכות את כל האדם בחרות, ולזכות בכך בחרותנו
שלנו:

את הרעבים ללחם, את חסרי קורת הגג,
את משללי היכלת לקים חיים של כבוד ולהתפרנס כבני חורין.
את הפליטים ומהגרי העבודה,
החיים ללא זכויות וללא הגנה.
את הנשים הנמכרות כשפחות והאסורות בבתי הבושת.
את הסובלות מאלימות ומדיכוי
בתוך בתיהן ובקרבת משפחותיהן.
את אלה שנמנע מהם לבנות בית
ואלה שבתייהם נגזלים מהם בשרירות לב.
את הנרדפים והמפלים בשל דתם, גזעם,
אמונתם ואורח חייהם.
את המיחלים לחיים של חרות ויצירה שטרם זכו להם.
יהי רצון שנדע להביא במעשינו שבכל יום ויום חירות ופדות,
שנרבה צדק ושוויון בארצנו ובעולמנו, שנזכה לקים את דבר
הנביא: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (ישעיהו א, כז).

מבוסס על תוספת להגדה של "שומרי משפט - רבנים למען זכויות האדם"

רבי יהושע אומר: בניסן נברא העולם,
בניסן נולדו אבות, בניסן מתו אבות, בפסח נולד יצחק...
בניסן נגאלו, בניסן עתידין ליגאל.

בבלי, ראש השנה, יא ע"א

"והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות
על הלחת" (**שמות** לב, טז) - אל תקרא חרות אלא חירות, שאין לך
בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכל מי שעוסק בתורה
תדיר הרי זה מתעלה. **משנה**, אבות, ג ב

קדש

לְכוּ אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יי
וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם
וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵּתָם
וְגָאֵלְתִּי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים:
וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים
וַיַּדְעֵתֶם כִּי אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם:
וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לְתֵת אֹתָהּ
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יי:

שמות ח, ו-ח

כוס ראשונה

מוזגים כוס ראשונה ומברכים

"וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם".

(שמות ח, ו).

הִנָּנוּ מוֹכְנִים וּמְזַמְנִים לְקַיֵּם מִצְוַת כּוֹס
רֵאשׁוֹנָה שֶׁל לֵיל הַסֵּדֶר, כְּנֶגֶד לְשׁוֹן
וְהוֹצֵאתִי" שֶׁל גְּאוּלַּת עַם יִשְׂרָאֵל.

בשבת מתחילים כאן:

בלחש: וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר
יוֹם הַשְּׁשִׁי: וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאָם:
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה:
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ
כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכֹל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

בראשית א, לא - ב, ג

אלוהים גואל המדוכאים

מושג האלוהים, בחינת גואל המדוכאים, חולל מהפכה במשמעותה של הדת ובתפקיד שהיא ממלאת בחיי האדם; היא נתפסת כמרוממת את תכונות הנפש המוסרית. דת ישראל ממקמת את תחיית הטבע, בחינת גילוי אלוהי, במדרגה נמוכה מתחיית רוח האדם על ידי החירות. פסח הוא בראש ובראשונה "זמן חירותנו". רבים סוברים כי הדת והחירות סותרים, מטבעם, זה את זה. הם מניחים כמובן מאליו כי עיקר תפקידה של הדת הוא לרסן את החירות. כנגד תפיסה מוטעית זו של החירות, הבאה מתוך ראייתה כהפקרות או כהזיה מדינית, מדגיש חג הפסח - מכוח הדבקות שלו באלוהים ככוח המוליך אל החירות - את הרעיון כי החירות היא שורש חייו הרוחניים של האדם ותנאי עיקרי להגשמתו העצמית. היא גאולת נפשו.

מעובד על פי מרדכי מנחם קפלן, **ערכי היהדות והתחדשותם**, עמ' 251

שֶׁלַח נָא אֶת עַמִּי

הוֹשֵׁר בְּפִי תְנוּעַת הַהֲתַנַּגְדוֹת

הַיְהוּדִית בְּבְרִית הַמוֹעֲצוֹת

לְפָרְעָה אֲנִי אוֹמֵר:

שֶׁלַח נָא אֶת עַמִּי

שֶׁלַח עַמִּי, עִם יִשְׂרָאֵל

לְמוֹלְדֹתָיו.

שֶׁלַח נָא אֶת עַמִּי

הוֹשֵׁר בְּפִי הַנֶּאֱבָקִים

בְּעַבְדוֹת בְּאַרְצוֹת הַבְּרִית

תִּרְגוּם: אֶפְרַיִם דְּרוֹד

מִהֵר, מֹשֶׁה צִוָּה פָּרְעָה:

שֶׁלַח נָא אֶת עַמִּי!

מִצִּוֹת הָאֵל אֲמֹר נָא לוֹ:

שֶׁלַח נָא אֶת עַמִּי!

קוּמָה, לֵךְ נָא

אֶל כְּבֹד הַלֵּב הָרַע,

צוּ לוֹ בְּשָׁמַי:

שֶׁלַח נָא אֶת עַמִּי

בשאר ימות השבוע מתחילים כאן.

ברכת הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן.

קידוש:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו.

ותתן לנו יי אלהינו באהבה (בשבת: שבתות למנוחה ו)

מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון

(בשבת: את יום השבת הזה ו) את יום חג המצות הזה זמן חרותנו

(בשבת: באהבה) מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.

פי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים.

(בשבת - ושב) ומועדי קדשך (בשבת - באהבה ובכבוד)

בשמחה ובששון הנחלתנו.

ברוך אתה יי מקדש (בשבת - השבת ו) ישראל והזמנים.

במוצאי שבת מוסיפים:

ברכת הנר:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש.

הבדלה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחל בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת. ואת יום השביעי מיששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך. ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לקדש.

ממשיכים (בכל ימות השבוע) בברכת הזמן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

ושותים בהסיבת שמאל.

נוסח חליפי לקידוש:

ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם האוהב את עמו ומקדשו
במצוותיו, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה (שבתות למנוחה ו) מועדים
לשמחה חגים וזמנים לששון (את יום השבת הזה ו) את יום חג
המצות הזה זמן חרותנו (באהבה) מקרא קדש זכר ליציאת
מצרים. כי קרבנותינו לעבודתך ואת חיינו קדשת (ושבת) ומועדי
קדשך (באהבה ובכבוד) בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה ה'
מקדש (השבת ו) ישראל והזמנים.

נוסח חליפי להבדלה (במוצאי שבת):

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחל בין
אור לחשך בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת
לקדשת יום טוב הבדלת, בין בריתך עם ישראל לבריתך עם
העמים הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת.
ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לקדש:

יהודע עמיר

וְרַחֵץ

מביאים לעורך/ת הסדר מים נוטל/ת ידיו/ה ואינו/ה מברך/ת.

כֶּרֶפֶס

לוקחים כרפס, טובלים במי מלח ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה.

"היום אתם יצאים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב".

שמות יג, ד

חג הפסח הינו חג האביב - הטבע מתחדש ומוריק.

נאה לשלב בברכת פרי האדמה גם פסוקי אביב משיר השירים:

כִּי הִנֵּה הִסְתִּיו עֵבֶר

הַגֶּשֶׁם חָלַף הַלֶּךְ לוֹ:

הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בְּאֶרֶץ

עַתָּה הַזְמִיר הִגִּיעַ

וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמָע בְּאֶרְצָנוּ:

הַתְּאֵנָה חֲנוּטָה פְּגִיָּה

וְהַגִּפְנִים סִמְדֵּר נִתְּנוּ רֵיחַ:

ב, יב-יג

אֶל גִּנַּת אֶגְוִז יִרְדֹּתִי לְרֹאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל

לְרֹאוֹת הַפְּרָחַה הַגֶּפֶן הַנִּצּוֹ הַרְמְנִים:

ו, יא

לֵכָה דוּדֵי נִצָּא הַשָּׂדֶה נְלִינָה בַּכִּפָּרִים:

נִשְׁפִּימָה לְכִרְמִים

נִרְאָה אִם פְּרָחַה הַגֶּפֶן פֶּתַח הַסִּמְדֵּר:

ז, יב-יג

אמר רב יהודה: היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבלבים, אומר:
ברוך שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות
טובות להתנאות בהן בני אדם.

על פי בבלי, ברכות, מג ע"ב

אביב חנה סנש

האביב פצח בשיר,
נושמת פצה בשיר,
קרן השמש צוחקת, שובבת.

נפתח הסגול,
שער לבי נגל,
דומתני, אני מאוהבת.

אינני יודעת, מאין רגש זה החדש,
אולי עם האביב אני אותו נושמת.
לא אשאל מאימתי, לא אשאל מדוע
אני - באהבה אני מאוהבת.

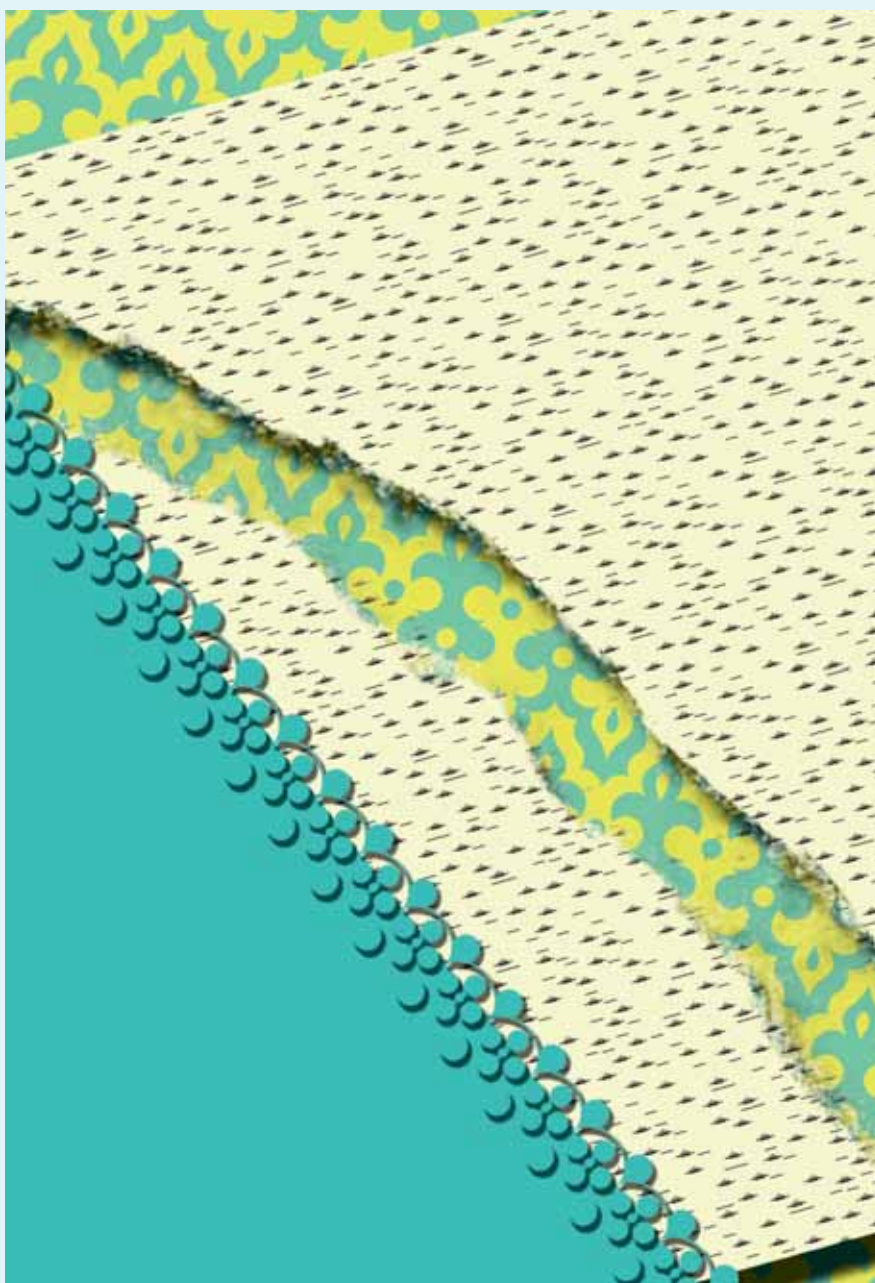

אָנה הַלֵךְ דוֹרֵךְ הַיָּפֶה בְּנָשִׁים
אָנה פָּנֶה דוֹרֵךְ וְנִבְקָשׁנוּ עִמָּךְ:
דוֹדֵי יָרֵד לָגֵנוּ לְעִרוּגוֹת הַבָּשָׂם:

ו, א-ב

מחלקים את המצה האמצעית לשניים,
את החלק הגדול מטמינים לצפון - האפיקומן.

"עני שדרכו בפרוסה" (פסחים קט"ז) -

מימי עבדות מצרים אל ימי מחנות השואה

במסגרת לימודי התפילה באוניברסיטה, עסקנו, בהתקרב חג הפסח, גם בהגדה. שם למדתי את משמעותה של האמירה במסכת פסחים, בעניין חלוקתה של המצה האמצעית לשנים: על "עני שדרכו בפרוסה". פרופ' יוסף היינמן המנוח הסביר לנו, תלמידי, כי בכל יום כשיצא העבד לעבודת יומו קיבל את מנת הלחם היומית. העבד יכול היה לסיים את המנה מיד עם קבלתה, אך אם היה עושה כך לא היה נשאר בידו לחם לשאר היום. לכן בָּצַע את מנת הלחם, את חציה אכל ואת המחצית השנייה הותיר.

בשובי הביתה סיפרתי להוריי את שלמדתי. כשהגעתי לעניינה של הפרוסה החצויה החל אבי לבכות. כשנרגע סיפר כי כך היה גם במחנה הריכוז. בכל בוקר קיבלו את מנת הלחם היומית. את חלקה אכלו מיד ואת חלקה צררו לשעה מאוחרת יותר. לא פעם, הוסיף אבי וסיפר, היו אסירים בעלי זרוע גחלים את הלחם מיד החלשים מהם. בהעדר פת-לחם רעבו אלה עד מוות או נשלחו אל מחנה ההשמדה כי איבדו את כושרם לעבוד.

מאז קיבל עבורי טכס חלוקת הצפון, האפיקומן, משמעות חדשה. לא עוד רגע עליז במהלך הסדר, אלא רגע המעביר אותנו מעבדות מצרים אל העבדות בת ימינו, אל ימיה השחורים של השואה.

יהורם מזור

**יש אנשים בעולם שהם כה רעבים,
שהאלוהים אינו יכול להתגלות בפניהם
אלא בצורה של פת לחם.**

מיוחס למהטמה גנדי

מגיד

מגלים את המצות, מגביהים את הקערה ואומרים:

הִנֵּנוּ מוֹכְנִים וּמְזַמְנִים לְקַיֵּם אֶת הַמִּצְוָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרָיִם.

הָא לַחֲמַא עֲנִיא

דִּי אָכְלוּ אֲבֹהֵתְנָא וְאִמֵּהֲתְנָא
בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם.

כָּל דְּכַפִּין יִיתִי וַיִּיכּוֹל.

כָּל דְּצָרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסַח.

הַשְׁתָּא הָכָא,

לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל.

הַשְׁתָּא עֲבָדִי,

לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין.

תרגום:

זהו לחם העוני שאכלו אבותינו ואמותינו בארץ מצרים. כל רעב יבוא ויאכל, כל הזקוק יבוא ויפסח. השנה כאן - לשנה הבאה בארץ ישראל, השנה עבדים - לשנה הבאה בני חורין.

הא לחמא עניא - תמצית ההגדה

"הא לחמא עניא" הוא קטע חידתי בהגדה של פסח. הוא מופיע בהגדות רק מהמאה התשיעית, היינו מתקופת הגאונים, ומכיל בקיצור נמרץ את ענייני הסדר העיקריים: העבר - אזכור סבלות ישראל במצרים; ההווה - "השתא הכא... השתא עבדי"; תקוות הגאולה לעתיד לבוא - "לשנה הבאה". מקובל להצביע באצבע על המצה בזמן קריאת הקטע.

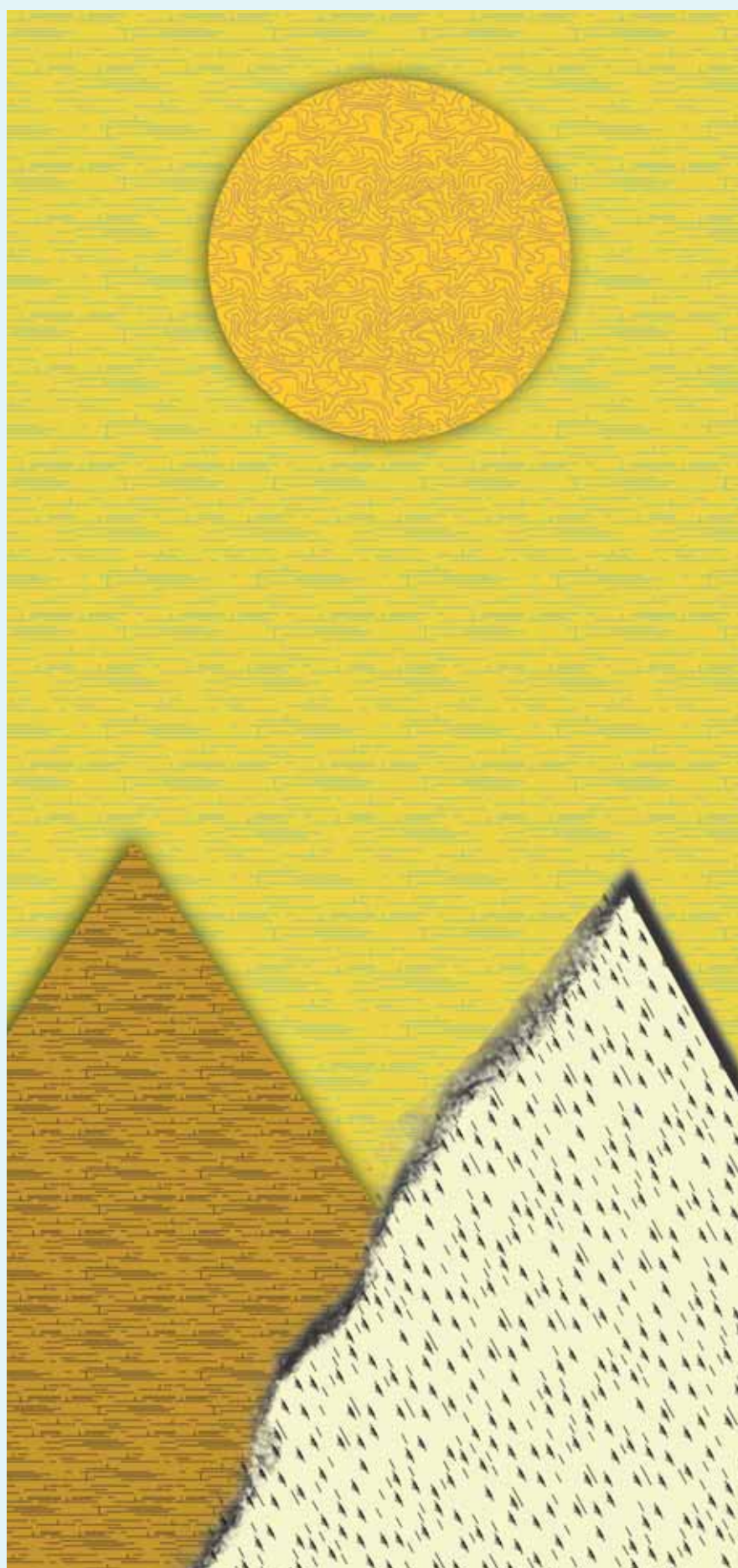
פרופ' אביגדור שנאן מציע שהקטע הפותח במילים "הא לחמא עניא" אינו אלא תוכן העניינים של ההגדה, או אפילו תחליף מקוצר להגדה כולה, שבא לסייע למי שלא הבינו עברית (הארמית הייתה אז שפת הדיבור), ולמי שלא ידעו או לא היו מסוגלים לחוג את הסדר כולו על פרטיו ועל מורכבותו (יש לזכור שרק בודדים יכלו להרשות לעצמם להחזיק בהגדה כתובה). בקטע זה מצאו המבקשים את תמצית ההגדה כולה, מעט המחזיק את המרובה.

רבים הציעו לתרגם את הקטע לשפת הדיבור שלנו, לעברית. אבל דומה שהלשון החידתית של "הא לחמא עניא" התחבבה על הציבור, והיא נקראת כמעין מנטרה (אולי בדומה ל'קדיש'). קריאת "הא לחמא עניא" בשפה הארמית, שאינה לשון היום-יום שלנו, עשויה לעורר בנו את ההכרה בכך שגם בארצנו שלנו אנחנו חולתנו עשויים להיות בבחינת "ארמי אובד, אבי". גם אנו עלולים להיות זרים ומנוכרים, זקוקים לחמלה ולהבנה.

דליה מרקס

עבדות, חירות ולחם העוני

בלילה זה, שבו אנו חוגגים ומרבים במאכל ובמשתה, אנו מציבים לנגד עינינו את "לחם העוני" שאכלו אבותינו במצרים. העוני והרעב אינם רק נחלת העבר. רק האחריות החברתית, לעני שבישראל ולעניי העמים כאחד, מעניקה משמעות לזיכרון העוני והעבדות של העבר. מתוך ראייה זו אנו מביטים אל מציאות חיינו ומבטאים את תקוות הגאולה השלמה, את הביטחון בניצחון החירות על השעבוד ואת האמונה בהשתרשות בארצנו.

כשאנו קוראים היום, במציאות החיים הישראלית, את ההגדה שנתחברה במהלך דורות הגלות, אנחנו יודעים שאיננו בגלות. אנחנו כאן ואנחנו רוצים להיות כאן. המקום הזה - שאיננו מושלם ושעלינו מוטל לתקנו ולבנותו - הוא ביתנו. "כאן", הארץ הזאת, היא הארץ שאנחנו שייכים אליה ושהקמנו בה את מדינתנו. ועם זאת, אנו ממשיכים ואומרים "השנה כאן, לשנה הבאה בארץ ישראל", כביטוי לשותפות עם רבים כל כך בעם ישראל החיים בתפוצות ומבקשים לגבש את יחסם אל ארץ ישראל. בכל זאת אנו אומרים "השנה עבדים, לשנה הבאה בני חורין", כי יודעים אנו, שכל עוד לא תם השעבוד בקרבנו ובקרב האנושות, גם אנו עדיין איננו בני חורין עד תום.

יהודע עמיר

הנחייה לעורך/כת הסדר:

על פי המשנה (מסכת פסחים, פרק י) יש לגשת לסעודה מיד לאחר הקידוש, וללוותה במצה ובמרור, כדרך שאכלו את זבח הפסח בזמן הבית. עם סיום הסעודה בא תורן של הקושיות ושל סיפור יציאת מצרים. בדורות הבאים השתנה המנהג. בהגדות של פסח הנוהגות מימי הביניים ועד היום הועברה הארוחה לאחר סיום סיפור היציאה והגאולה ממצרים. סדר דברים זה מקשה על המסובים. בשל רעבונם הם עלולים למהר ולחלוף על פני גוף-ההגדה, מבלי שיעניקו לו את מלוא תשומת הלב והחשיבות הראויים, וכך יאבדו יסוד עיקרי של ליל הסדר. בהגדה זו אנו מציעים, אפוא, סדר חדש של הדברים, המשחזר חלקית את סדר הדברים המקורי מתקופת המשנה: לאחר הקטע הראשון של ה"מגיד", המדבר על המצה, נקרא את עקרונות הסדר שקבע רבן גמליאל ונאכל מצה, מרור, כורך וביצה. משהשבענו מעט את רעבוננו, נמשיך, בישוב הדעת, בקריאת ההגדה.

המעוניינים לדבוק בסדר הדברים המסורתי, ימשיכו כאן בקריאת "מה נשתנה" (עמוד 36).

סיפור יציאת מצרים - על שום מה?

יש ציפורי דרור שאם כולאים אותן בכלוב, הן מתות גם אם מספקים כל מחסורן במזון ובמים. לבני האדם אין אינסטינקט דומה של אהבת החירות. מליוני בני אדם, בעבר הרחוק והקרוב, חיו שנים רבות בכלובים. עמים קטנים וגדולים כופפו צווארם תחת עול פרעה זר, או פרעה שנולד וגדל בקרבם; לעתים, חלפו שנים רבות עד שכמה מן הכלואים השמיעו את זעקת החירות.

לספר ביציאת מצרים, לחזור ולספר שוב ושוב, שנה בשנה - על שום מה? על שום שאדם שאינו לומד את לקחי ההיסטוריה, סופו שיחזור על השגיאות ועל האסונות שפקדו את אבותיו ואבות אבותיו.

מהו הלקח של יציאת מצרים הראשונה ומהם לקחי "יציאות מצרים" אחרות?

יש מחיר לחירות. לא כל אדם, אף לא כל עם, מוכן לשלם את מחיר החירות. כאשר יגלה המשתעבד שהעבדות מכאיבה יותר מהחופש, עלול להיות מאוחר מדי. לכן שומרים אנו בפינו את טעם המרורים של העבדות. בכל דור ודור היינו שם, וראינו במו עינינו תינוקות מושלכים ליאור ולתאי הגזים. היום נגיד לילדינו: אכלו מצות יבשות ובלבד שלא תחזרו לשם, אכלו לחם עוני ובלבד שלא תמליכו פרעונים חדשים. נשוב ונשנן את לקח יציאות מצרים.

גיל נתיב

רְבוֹ גַמְלִיאל הָיָה אוֹמֵר,
כָּל שְׁלֹא אָמַר שְׁלֶשֶׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח
לֹא יֵצֵא יָדָי חוּבְתוֹ וְאֵלּוּ הֵן:

פֶּסַח מִצָּה וּמָרוֹר

נאמר בעקבות רבן גמליאל:

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְאִמּוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזִמְנָן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ
הָיָה קָנִים עַל שׁוֹם מָה? עַל שׁוֹם שֶׁפֶּסַח הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתִי
אֲבוֹתֵינוּ וְאִמּוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִמְרָתָם זָבַח פֶּסַח הוּא
לִי אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם
וְאֶת בְּתִינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ" (שְׁמוֹת יב, כז).

נצביע על המצה ונאמר:

מִצָּה זֶה שֶׁאֵנּוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה? עַל שׁוֹם שְׁלֹא הִסְפִּיק
בַּצֶּקֶם שֶׁל אֲמוֹתֵינוּ וְאֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ
מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְגֵאָלָם. שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאפּוּ אֶת
הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֵרָשׁוּ
מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֲמַה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם" (שְׁמוֹת, יב, לט).

רְחֻצָּה

נוטלים ידים ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ
עַל נְטִילַת יָדִים.

כוחם של הזכרון והשכחה

שני כוחות ניתנו לנו: זכרון ושכחה. אי אפשר לנו בלעדי שניהם. אילו לא היה לעולם אלא זכרון, מה היה גורלנו? היינו כורעים תחת משא הזכרונות, היינו נעשים עבדים לזכרוננו, לאבות-אבותינו. קלסתר-פנינו לא היה אז אלא העתק של דורות עברו. ואילו היתה השכחה משתלטת בנו כליל - כלום היה עוד מקום לתרבות, למדע, להכרה עצמית, לחיי נפש?...

דור מחדש ויוצר איננו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות. הוא בוחן ובודק, מרחיק ומקרב. ויש שהוא נאחז במסורת קיימת ומוסיף עליה. ויש שהוא יורד לגלי גרוטאות, חושף נשכחות, ממרק אותן מחלודתן, מחזיר לתחיה מסורת קדומה, שיש בה כדי להזין את נפש הדור המחדש...

עם שומר במשך אלפי שנים את יום צאתו מבית-עבדים! דרך כל מחילות השעבוד והאונס והאינקויזיציה והשמד והפרעות - נושאת האומה בלבה את הגעגועים לחופש ומביאה אותם לידי ביטוי עממי אשר לא יפסח על כל נפש בישראל, על כל נפש עניה ומרודה! מאבות אל בנים, דרך כל הדורות, נמסר דבר יציאת מצרים כזכרון אישי, אשר איננו מחויר ואיננו דהה. "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". אין לך שיא של הכרה היסטורית מרומם מזה, ואין לך התמזגות של יחיד וכלל - ברחבי כדור-העולם ובעמקי הדורות - גדולה מאשר בצו פדגוגי עתיק זה.

אינני יודע יצירה ספרותית יותר מחנכת לתיעוב העבדות ולאהבת החירות כסיפור השעבוד ויציאת מצרים. ואינני יודע שום זכרון עתיק שכולו מופנה לקראת העתיד, שכולו סמל להווה שלנו ולעתידנו, כ"זכר ליציאת מצרים".

ברל כצנלסון, **מקורות לא אכזב**, כתבים, ו, עמ' 389—391

מוציא

לוקחים את המצה העליונה מהקערה ומברכים עליה ברכת "המוציא". אוכלים רק לאחר הברכה הבאה.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ.

מצה

לוקחים את מחצית המצה האמצעית, שנשארה מהאפיקומן, ומברכים עליה "על אכילת מצה", ואוכלים משתיהן.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה.

מרור

נצביע על המרור ונאמר:

מרור זה שאנו אוכלים על שום מה? על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו ואמותינו במצרים. שנאמר: "וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך" (שמות א, יד).

נוטלים מרור, טובלים בחרוסת ומברכים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור.

כורך

לוקחים מן המצה השלישית, כורכים מרור (חסה או חזרת) וחרוסת. לפני אכילת הכורך אומרים:

זכר למקדש בהלל, כן עשה הלל - בזמן שבית המקדש היה קיים היה כורך פסח מצה ומרור ואוכל בחד לקיים מה שנאמר "על מצות ומרורים יאכלהו" (במדבר ט, יא).

"פסח לה'" - פירוש שְׁצַרִּיךְ לַתִּקּוּן אֶז בְּפִי, פֶּה סַח,

שְׁהִפֵּה יְשִׁיחַ וַיִּדְבֵּר תָּמִיד בְּתוֹכָתוֹ הַקְדוּשָׁה לֵה' לְשִׁמוּ וְלַעֲסוֹק

בְּעִנְיַי הַלְמוּד הַיָּטֵב.

נועם אלימלך, פרשת אמור

יש הנוהגים לאכול כאן ביצים קשות זכר לקרבן חגיגה

וְצָרִיךְ לַעֲשׂוֹת שְׁנוּי בַּלֵּילָה הַזֶּה - בְּדִי שִׁירָאוּ הַבָּנִים וַיִּשְׁאַלּוּ וַיֹּאמְרוּ: "מָה נַשְׁתַּנֵּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל-הַלֵּילוֹת", עַד שִׁישֵׁיב לָהֶם וַיֹּאמֶר לָהֶם: כֵּךְ וְכֵךְ אֲרַע, כֵּךְ וְכֵךְ הִיָּה. וְכִיצַד מִשְׁנָה? מִחֲלֵק לָהֶם קָלִיּוֹת וְאַגֻּזִּים, וְעוֹקְרִים הַשְּׁלָחוֹן מִלִּפְנֵיהֶם קֹדֶם שְׂיֵאכְלוּ, וְחוֹטְפִין מִצָּה זֶה מִיַּד זֶה, וְכִיוֹצֵא בְּדַבָּרִים הָאֵלּוּ: אֵין לוֹ בֵּין - אֲשֶׁתּוֹ שׁוֹאֲלָתוֹ. אֵין לוֹ אִשָּׁה - שׁוֹאֲלִין זֶה אֶת זֶה: מָה נַשְׁתַּנֵּה הַלֵּילָה הַזֶּה? - וְאִפְלוּ הָיוּ כָּלָן חֲכָמִים, הִיָּה לְבָדּוֹ - שׁוֹאֵל לַעֲצֹמוֹ "מָה נַשְׁתַּנֵּה הַלֵּילָה הַזֶּה".

רמב"ם, משנה תורה, זמנים, הלכות חמץ ומצה, ז, ג

משיבים את הקערה למקומה, מוזגים כוס שניה והצעיר/ה שואל/ת:

מָה נַשְׁתַּנֵּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת? !

שְׂבֻכָּל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֲמִץ וּמִצָּה,

הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלוּ מִצָּה.

שְׂבֻכָּל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֹר יִרְקוֹת,

הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר.

שְׂבֻכָּל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מְטַבִּילִין אִפְּלוּ פַּעַם אַחַת,

הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פַּעַמִּים.

שְׂבֻכָּל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסֻבִּין,

הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלָנוּ מְסֻבִּין.

מגלים את המצות ומשיבים:

עֲבָדִים הָייְנוּ לַפְּרָעָה בְּמִצְרַיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרַע נְטוּיָה. וְאֵלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ וְאֶת אֲמוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הָרִי אָנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מִשְׁעֲבָדִים הָייְנוּ לַפְּרָעָה בְּמִצְרַיִם. וְאִפְּלוּ כָּלָנוּ חֲכָמִים כָּלָנוּ נְבוֹנִים כָּלָנוּ זְקֵנִים כָּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה מִצָּוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשֻׁבָּח.

חשיבותה של שאלה

בלב לבו של סדר הפסח ניצבת השאלה "מה נשתנה". הרבה ממנהגי ערב זה נועדו לגרום למשתתפים, ובמיוחד לילדים שבינינו, לחוש שְׁלִילָה זה שונה מכל הלילות; לגרום לנו לשאול ולהרהר מדוע נשתנה הלילה הזה, מה הוא בא ללמדנו.

חשיבותה של השאלה מודגשת בבריתא המובאת במסכת פסחים שבתלמוד הבבלי (קטז ע"א): "תנו רבנן: חכם - בנו שואל, ואם אינו חכם - אשתו שואלת. ואם לאו - הוא שואל לעצמו. ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח - שואלין זה לזה".

בתרגום ללשון חינוכית בת ימינו משמעות הבריתא היא, שהסדר מכוון לכך שהילדים והילדות יעוררו את לבם למשמעות לילה מיוחד זה ויביעו את הרהורם בשירת "מה נשתנה". אם אין ילדים, או שמא לא הצלחנו להביאם לשאול ולהשתתף, נשאל אלו את אלו, כי כולנו מצויים להגביר את מודעותנו, לצאת מהשגרה, להבחין שהלילה הזה מבקש להכניס אל חיינו דבר מה שישנה אותם מעיקרם. גם אם אנו סבורים שאנו מצויים בהלכות החירות והאחריות שמלמד הפסח, מצווה עלינו לשאול ולדון, להעמיק במדרשנו, שהמדרש מביא לידי מעשה.

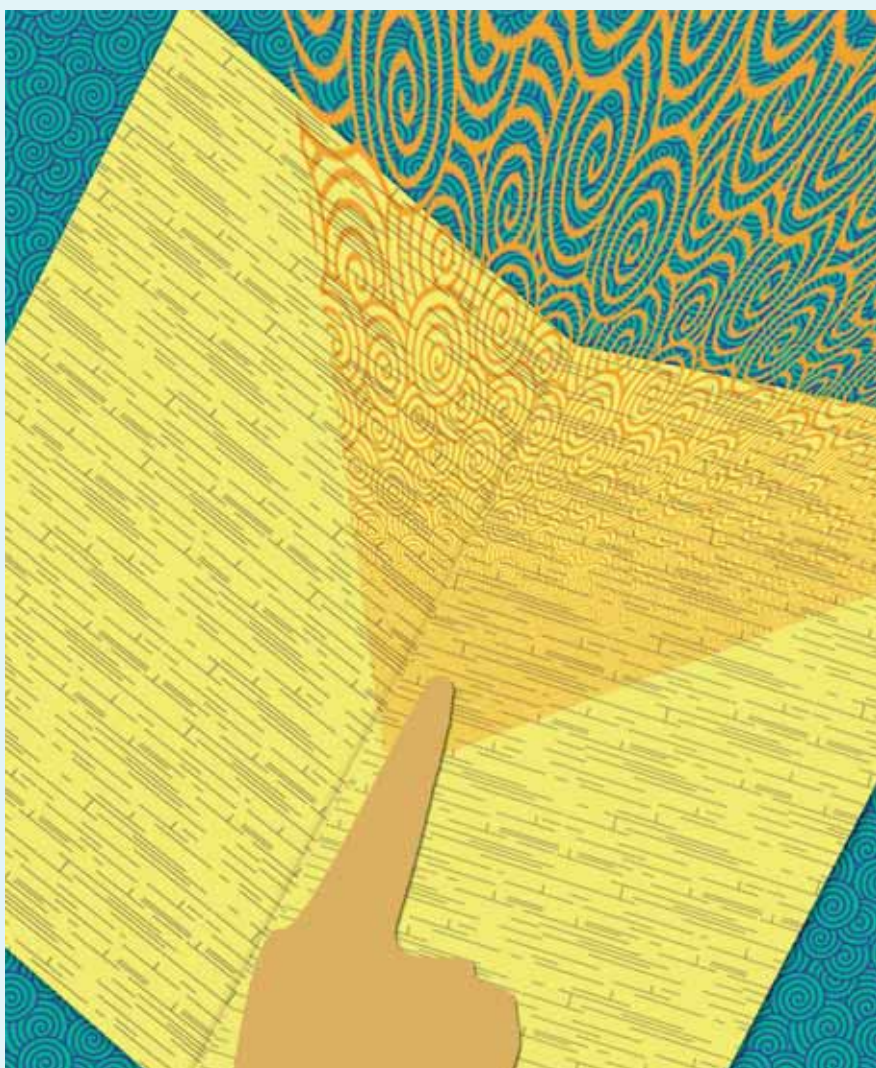
יהודע עמיר

מַעֲשֵׂה בְּרָבִי אֶלְעָזָר וְרַבִּי יְהוֹשֻעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי
עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּבֵנֵי בֵּרֶק וְהָיוּ מְסַפְּרִים
בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלֵּילָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ
לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הֲרִי אֲנִי כְּכֹן שְׁבָעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי
שֶׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלֵילוֹת עַד שֶׁדִּרְשָׁה בֶּן זֹמְאָ, שֶׁנֶּאֱמַר:
"לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (דברים
טז, א). יְמֵי חַיֶּיךָ - הַיָּמִים. כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - הַלֵּילוֹת. וְחֻכָּמִים אוֹמְרִים
יְמֵי חַיֶּיךָ - הָעוֹלָם הַזֶּה. כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - לְהַבִּיא לִימוֹת הַמָּשִׁית.

חכמי דור יבנה המסובים בבני ברק

סיפור התכנסותם של החכמים בבני ברק עורר בדורות האחרונים את תשומת לבם של קוראים בעלי רגישות היסטורית ותודעה ציונית. אלה שמו אל לבם שהאירוע מתקיים בבני ברק, כנראה בביתו של רבי עקיבא. רבי עקיבא לא היה רק מגדולי חכמי ישראל, אלא גם מתומכיו הרוחניים המובהקים של מרד בר-כוכבא. הוא אף זה שבחר לשמעון בן כוסבא את השם בר-כוכבא, על פי הפסוק "דָּרַךְ כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב" (במדבר כד, יז). לאורו של רקע היסטורי זה עלתה השאלה - במה דנו החכמים כל אותו הלילה, בלא שיחושו שעלה עמוד השחר? יש אף מי שתהה, האם הביטוי "עד שבאו תלמידיהם", אינו צריך להיקרא כפשוטו, היינו שהתלמידים כלל לא נכחו באותה התכנסות, ורק בעת עליית השחר באו אל החכמים. כל זה הוביל להשערה, שמא לא דנו באותו הלילה רק ביציאה מעבדות לחירות בעת יציאת מצרים, אלא גם בענייני החירות של אותו הדור, המרד הממשמש-ובא נגד הרומאים. משום סודיות הדברים, גורסת קריאה זו, לא היו התלמידים נוכחים, ואולי היה תפקידם להתריע מפני אויב מתקרב. קשה למצוא תימוכין במחקר לקריאה זו, אולם יש בה כדי להמחיש עד כמה עניינו של ליל הסדר אינו היסטורי-בלבד, אינו שייך רק למה שאירע אי אז. ליל הסדר מבקש לעצב את ההווה, להציב כיוון דרך לעתיד.

יהודע עמיר

מִצֹּנָה לְהוֹדִיעַ לְבָנִים, וְאָפְלוּ לֹא שְׂאֵלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ
(שמות יג, ח). לְפִי דַעְתּוֹ שֶׁל בֶּן, אָבִיו מִלְמָדוֹ: כִּיצַד? אִם הָיָה קָטָן
או טֶפֶשׁ - אוֹמֵר לוֹ: בְּנִי, כָּלֵנוּ הָיִינוּ עֲבָדִים, כָּמוֹ שִׁפְחָה זֹאת אוֹ
כָּמוֹ עֶבֶד זֶה, בְּמִצְרַיִם, וּבִלְיָלָה הַזֶּה פָּדָה אוֹתָנוּ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוא וְיוֹצִיאֵנוּ לְחֵרוֹת. וְאִם הָיָה הֵבֶן גָּדוֹל וְחָכָם - מוֹדִיעוֹ מֶה
שֶׁאֲרָעָ לָנוּ בְּמִצְרַיִם וְנִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לָנוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, הַכֹּל
לְפִי דַעְתּוֹ שֶׁל בֶּן.

רמב"ם, משנה תורה, זמנים, הלכות חמץ ומצה, ז, ב

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוא, בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ
הוא. כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָּנִים דְּבָרָה תּוֹרָה:

**אֶחָד חָכָם וְאֶחָד רָשָׁע וְאֶחָד תָּם וְאֶחָד שְׂאִינוֹ
יודֵעַ לְשֹׂאוֹל.**

חָכָם מֶה הוא אוֹמֵר?

"מֶה הַעֲדַת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה
יְיָ אֱלֹהֵינוּ אוֹתָנוּ?" (דברים ו, כ). וְאִךָ אַתָּה לְמַד
אוֹתוֹ אֶת הַלְכוֹת הַפֶּסַח, מִרְאשִׁית מִסְכַּת
פֶּסַחִים עַד "אֵין מִפְטִירֵינוּ אַחֵר הַפֶּסַח
אַפִּיקוֹמָן" (משנה, פסחים, י, ח).

המשך בעמוד 42 <

כל אימת שהיה רבי לוי יצחק [מברדיטשוב] קורא בהגדה של פסח את מעשה ארבעה בנים והגיע לשאינו יודע לשאול, נוהג היה לומר: 'שאינו יודע לשאול, אני הוא, לוי יצחק מברדיטשוב. איני יודע לשאלך, רבוננו של עולם, ואילו ידעתי, לא ימלאני לבי. היאך אהין לשאלך, מדוע הכל מתרחש כמו שמתרחש, מדוע נהדפים אנו מגלות לגלות, מדוע רשאים שונאינו לענותנו כל כך! אבל הרי לאביו של מי שאינו יודע לשאול נאמר: אתה פתח לו ... והרי אני בנך, רבוננו של עולם. לא זה אני מבקש ממך, שתגלה לי את סודות דרכיך - לא הייתי יכול להכילם. אבל דבר זה פתח לי ביתר בהירות, מה מכוון לי דבר זה שמתרחש עתה ממשי, מה הוא דורש ממני, מה מגיד אתה לי בזה, רבוננו של עולם. איני חפץ לדעת מדוע אני סובל, אלא רוצה אני לדעת אם סובל אני למענך'.

מרטין בובר, **גוג ומגוג**, עמ' 180

כָּנֶגֶד אַרְבַּע בְּנוֹת דְּבָרָה תוֹרָה:

אַחַת חֲכָמָה, אַחַת כּוֹעֶסֶת, אַחַת תַּמָּה וְאַחַת שְׁאִינָה יוֹדַעַת לְשֹׂאֵל.

חֲכָמָה מַה הִיא אוֹמֶרֶת?

מַה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר הוֹרִישׁוּ אֲבוֹתֵינוּ וְאִמּוֹתֵינוּ לָנוּ?

אף אַתָּם אָמְרוּ לָהּ: "עֲדוּת" - עַל שׁוּם שְׁאִמּוֹתֵינוּ גַם הֵן עֲדוּת לְאוֹתוֹ הַנֶּס.

"חֲקִים" - עַל שׁוּם שֶׁנִּתְּנוּ לָנוּ חֲקִים לְשׁוּם בְּצֶלֶם וּלְהִשִּׁיחַ בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמָר: "וְאִשִּׁיחָה בְּחִקֶּיךָ" (תהלים קיט, מח).

"מְשַׁפְּטִים" עַל שׁוּם: מְלִים, שִׁירָה, פְּרָשְׁנוֹת מִתְחַדָּשֶׁת, טִיֹּב וְתִקּוֹן, שֶׁאֵנוּ מְחַיְבִים בָּהֶם.

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר?

"מָה הָעֶבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם?" (שמות יב, כ). לָכֶם וְלֹא לוֹ. וְלִפִּי שְׁהוּצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּלָל כְּפֶר בְּעֶקֶר. וְאִי אֶתֶּה הִקְהָה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ: "בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" (שמות יג, ח). לִי וְלֹא לוֹ. אֵלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגָּאֵל.

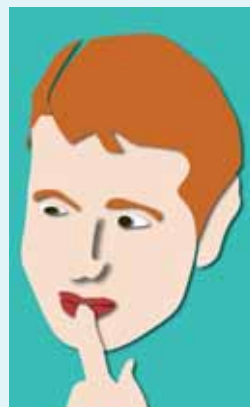
תָּם מָה הוּא אוֹמֵר?

"מָה זֹאת?" וְאֶמְרָת אֵלָיו: "בְּחֶזֶק יָד הוּצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים" (שמות יג, יד).

וְשָׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל

אֶת פֶּתַח לוֹ. שְׁנֹאמַר: "וְהַגְדָּת לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" (שמות יג, ח).

כּוּעָסֶת מָה הִיא אוֹמֶרֶת?

מָה הָעֲבוּדָה הַזֹּאת לָנוּ?

אף אתם פּרְשׁוּ יְדֵיכֶם לִקְרֹאתָהּ וְאָמְרוּ לָהּ: גַּם לָךְ חֵלֶק בְּלִיל יְצִיאַת מִצְרַיִם הַזֶּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּשֹׁכֵר נָשִׁים צִדְקָנוֹת... נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם" (בבלי, סוטה יא ע"ב) וְגַם קוֹלְךָ רִאיוֹ לֹ שְׁיִשְׁמַע מִתְרוֹנֵן בְּשִׁירַת הַחֲרוּת, שֶׁנֶּאֱמַר עַל מִרְיָם הַנְּבִיאָה: "וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת" (שמות טו, כ).

תַּמָּה מָה הִיא אוֹמֶרֶת?

מָה זֹאת?

וְאָמַרְתֶּם אֵלֶיהָ: "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חִיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם".
"אָדָם" - כָּל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "זָכֹר וּנְקָבָה בְּרָאם... וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם" (בראשית ה, ב).
"עַצְמוֹ" מָה טַעְמוֹ? לְכָל אֶחָד וְאֶחָת מֵאֲתָנוּ מִצְרַיִם, שְׁאוֹתָהּ אָנוּ מִצְרַיִם לְהַכִּיר, שְׁאוֹתָהּ אָנוּ מִצְרַיִם לְצַאת, שְׁאוֹתָהּ אָנוּ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא מִקְרָבָנוּ.

שְׂאִינָה יוֹדַעַת לְשֹׂאֵל

אֲתֶם פְּתַחוּ וְאָמְרוּ לָהּ: "הֲרִימִי אֶל תִּירְאִי" (ישעיהו מ, ט) "כִּי קוֹלְךָ עָרֵב" (שיר השירים ב, יד). כַּחֲנוּ יִגְרַע וַיִּמְעַט בְּלַעַדֶּיךָ.
"בְּנַעֲרֵינוּ וּבְזַקְנֵינוּ נִלְךָ בְּבִנֵּינוּ וּבְבָנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבְבִקְרָנוּ נִלְךָ כִּי חָג ה' לָנוּ" (שמות י, ט) כִּי שְׂתַפִּים כָּלֵנוּ בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. מִי יִתֵּן וּבְשִׁמְחַת חֲרוּתֵנוּ נִהְיָה קְשׁוּבִים לְקוֹלוֹת כָּל בְּאֵי עוֹלָם.
תָּמַר דַּבְּדִבֵּי וְדָלִיָּה מִרְקָס

יכול מראש חדש?
 תלמוד לומר "ביום ההוא".
 אי ביום ההוא יכול מבעוד יום?
 תלמוד לומר "בעבור זה".
 בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים
 לפניך.

אשר ציווה ה' אלוהינו...

מדרש ארבעת הבנים מציב הבדל חד בין הבן המכונה חכם לזה המכונה רשע. בלב הבדל זה עומדת השאלה האם הם מזדהים עם הציווי. שניהם יודעים שהסדר הוא חלק מ"עבודה", שכרוכים בו "עדות חוקים ומשפטים". אלא שהראשון מזדהה ומקבל את הציווי ואילו השני דוחה אותו וקובע שהעבודה הזאת - לכם בלבד היא.

הפסוק שהמדרש שם בפי הבן החכם מתוך הנוסח המקראי המוכר לנו, מעורר בעיה. שם נמצא שהוא שואל "מה העדות... אשר ציווה ה' אלוהינו אתכם". לכאורה אין ההבדל בין החכם לרשע מכריע איפוא כל כך. האחד אומר "לכם"; השני "אתכם". תירוצים רבים ניתנו לשאלה זו. ברובם הודגש שהחכם אומר "אלוהינו". זהו תרוץ דחוק משהו. אלא שבנוסחיו של מדרש זה המופיעים בספרות חז"ל (מכילתא דרבי ישמעאל, בא, מסכתא דפסחא, פרשה יח; ירושלמי, פסחים, פרק י, לז ע"ד) מצוטט הפסוק אחרת. שם נוסחו "**אשר ציווה ה' אלוהינו אותנו**". בלא ספק, זה היה הנוסח שהכירו בעלי המדרש כנוסח הנכון של הטכסט המקראי. נוסח זה עמד גם לפני עיני מתרגמי "תרגום השבעים". **בחרנו, אפוא, בנוסח זה, שלא כבדפוס המקרא או בנוסחי ההגדה הנדפסים היום.**

יהודע עמיר

האם נוכל לחוג את חג הפסח מראש חודש ניסן?
- המקרא אומר רק "ביום ההוא"!

האם נוכל לחוג את חג הפסח לפני חשיכה?
- חז"ל קוראים את דברי המקרא "בעבור זה" ומסבירים כי רק בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפנינו, נוכל לחוג את חג הפסח.

יהורם מזור

מדרשי עבדות וגאולה

מצוות עשה היא לקיים בפסח את מה שנאמר "את פתח לו", לפתוח בפני עצמנו ובפני ילדינו שער אל הסיפור העתיק, אל המסורת העשירה, אל המשמעות שיש לאלה בחיינו. כדי לקיים מצווה זו כהלכתה ראוי לעורכי הסדר להכין עצמם מראש, לבחור קטעי קריאה ומדרש בהם יבקשו להעמיק השנה, להחליט מהו כיוון השיחה שיפתחו עם המשתתפים. לרשותנו עומדים הטכסטים המסורתיים והמחודשים שבהגדה זו על שני צדדיה. אנו עשויים אף להוסיף טכסטים משלנו. כך נבטיח שקריאת ההגדה תהיה משמעותית ושכל אחת ואחד מהמשתתפים - ילדים ומבוגרים - יוכלו לקיים על פי דרכם את המצווה "לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

מִתְחַלֵּה עוֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְאִמּוֹתֵינוּ, וְעַכְשָׁיו קִרְבָּנוּ הַמָּקוֹם לְעִבּוּדָתוֹ. שֵׁנָאֹמֶר: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. בְּעֶבֶר הִנָּהר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תֵּרַח אָבִי אֲבִרְהָם וְאַבִּי נָחוֹר, וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאַקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבִרְהָם מֵעֶבֶר הִנָּהר וְאוֹלֶךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וְאַרְבֶּה אֶת זֶרְעוֹ וְאֶתָּן לוֹ אֶת יִצְחָק, וְאֶתָּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֲשׂו, וְאֶתָּן לְעֲשׂו אֶת הָר שֶׁעִיר לְרֵשֶׁת אוֹתוֹ, וַיַּעֲקֹב וּבָנָיו יִרְדּוּ מִצְרָיִם" (יהושע כד, ב-ד).

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חָשַׁב אֶת הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת. כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שֵׁנָאֹמֶר: "וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תִּדַּע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִכִּי וְאַחֲרָי כֹּן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גָּדוֹל" (בראשית

טו, יג-יד).

וצריך להתחיל בגנות ולסים בשבח. כיצד? מתחיל ומספר
 שבתחלה היו אבותינו, בימי תרח ומלפניו, כופרים וטועין
 אחר ההבל ורודפין אחר עבודת אלילים, ומסים כדת האמת
 - שקרבנו המקום לו והבדילנו מהאמות וקרבתנו ליחודו. וכן
 מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים, וכל הרעה
 שגמלנו, ומסים בנסים ובנפלאות שנעשו לנו ובחרותנו, והוא -
 שיִדְרֹשׁ מ"אַרְמִי אוֹבֵד אֲבִי" עד שיגמר כל הפרשה. וכל המוסיף
 ומאריך בדרך פרשה זו - הרי זה משבח.
 רמב"ם, **משנה תורה**, הלכות חמץ ומצה, פרק ז, ד

כיון שגזר פרעה ואמר: "כל הבן הילוד היארה תשליכהו" (**שמות**
 א, כב), מִיד הוציא עמרם את אשתו יוכבד, ופרש את עצמו
 ממנה, ועמד וגרש את אשתו כשהיא מעוברת שלושה חדשים.
 ועמדו כל ישראל וגרשו נשותיהם.
 אמרה לו מרים בתו: אבא, גזרתך קשה משל פרעה. פרעה לא
 גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות. פרעה
 הרשע, ספק גזרתו קיימת, אבל אתה צדיק וגזרתך מתקיימת.
 עמד עמרם והחזיר את יוכבד אשתו. עמדו כל ישראל והחזירו
 נשותיהם.

על פי **שמות רבה**, פרשה א

מכסים את המצות, מגביהים את הכוס ואומרים:

**וְהִיא שְׁעֻמָּדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ.
שְׁלֹא אֶחָד בְּלֶבֶד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ,
אֶלָּא שְׁבָכַל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ,
וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם.**

מניחים את הכוס ומגלים את המצות:

**והגדת לבניך ולבנותיך ביום ההוא לאמר...
מדרש יציאת מצרים**

צֵא וּלְמַד

**"אֲרָמִי אֲבֹד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה וַיִּגְרֶשׁ שָׁם בְּמַתִּי מַעֲט, וַיְהִי שָׁם
לְגוֹי גָּדוֹל עֲצוּם וָרֹב: וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ
עֲבָדָה קָשָׁה: וַנִּצְעַק אֶל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יי אֶת קִלְנוּ וַיֵּרָא
אֶת עֲנֵינוּ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ"**

דברים כו, ה-ז

וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם:

שמות ב, יא

**וּמֹשֶׁה הָיָה רָעָה אֶת צֵאן יִתְרוֹ חֹתֵנוּ כִּהֵן מִדִּין וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן
אֲחֵר הַמִּדְבָּר וַיָּבֵא אֶל הָר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה: וַיֵּרָא מֶלֶאךָ יי אֵלָיו
בְּלִבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנָה וַיֵּרָא וַהֲנִה הַסֵּנָה בָּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסֵּנָה אֵינָנו
אֹכְלִ:**

שמות ג, א-ב

**וַיּוֹצֵאֵנוּ יי מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבִמְרָא גָדֹל וּבִאֲתוֹת
וּבִמִּפְתִּים**

דברים כו, ח

בכל דור ודור

ההגדה מלמדת, שהבטחת האל לאברהם בברית בין הבתרים לא הייתה מוגבלת לעבדות מצרים ולגאולה ממנה. "בכל דור ודור", מסבירה ההגדה, קמים על עם ישראל אויבים המבקשים לכולתו. רק הבטחת האל להצילו עומדת לעם ומקיימת אותו. מחבריו של טכסט זה בטאו בו תחושה קשה של נרדפות מתמדת, של חיים ללא ביטחון ומשענת, לבד מהביטחון באל וההישענות עליו. בדבריהם מהדהד ניסיון היסטורי של עם לְמוֹד רדיפות, גזירות ופוגרומים.

אנו, החיים במדינת ישראל, המגנים על עצמאותנו ועל חיינו והמחזיקים בידינו את הכוח הצבאי והכלכלי הדרוש לכך, שוב איננו רשאים לראות כך את קיומנו ואת מעמדנו. אנו מצווים לזכור ולהזכיר את ניסיון אמותינו ואבותינו. אנו מצווים לדעת שלא חלפו האויבים ולא חלפה האיבה. ועם זאת, אסור לנו להיגרר אל תודעת-קורבן שאינו אחראי לגורלו ולמעשיו. אדרבא, עלינו חלה מצווה אחרת. אנחנו מצווים ב"בכל דור ודור" האחר של ההגדה, זה המְצוּה עלינו לראות עצמנו כאילו יצאנו ממצרים; זה המְצוּה עלינו להישמר מכל משמר שמא נשעבד, שמא נרדוף, שמא נקום לכולת. מפני סכנה זו לא תציל אותנו הבטחת האל. רק אנו, בכוח הכרעתנו הרוחנית והמוסרית - נוכל להיאבק על קיום המְצוּה.

יהודע עמיר

**"אֲרָמִי אֲבֹד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִם
וַיָּגֶר שָׁם בְּמֶתִי מֵעֵט, וַיְהִי שָׁם
לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרֹב"**

"וַיֵּרֶד מִצְרַיִם"

אָנוּס עַל פִּי הַדְּבוּר. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמָר: "יָדַע תִּדְעֵה כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ
לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית טו, יג).

"וַיָּגֶר שָׁם"

מִלְמַד שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֲלָא לְגוּר שָׁם.
שֶׁנֶּאֱמָר: "וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֻעָה לְגוּר בְּאֶרֶץ פָּאֲנוּ כִּי אֵין מְרַעָה לְצֹאן
אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ כִּי כְבֹּד הָרָעַב בְּאֶרֶץ פְּנֻעוֹ, וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ
בְּאֶרֶץ גִּשְׁוֹן" (בראשית מז, ד).

"בְּמֶתִי מֵעֵט"

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמָר: "בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יֵרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִם וְעַתָּה שְׁמֶךָ
יִי אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרֹב" (דברים י, כב).

"וַיְהִי שָׁם לְגוֹי"

מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִצִּיִּנִים שָׁם: שֶׁלֹּא שָׁנּוּ אֶת שְׁמָם, וְלֹא שָׁנּוּ
אֶת לְשׁוֹנָם, וְלֹא גָלוּ מִסְתוּרֵינָם שְׁלָהֶם, וְלֹא בָטְלוּ אֶת-הַמִּילָה.

מדרש שוחר טוב, קיד

"גָּדוֹל עָצוּם וָרֹב"

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמָר: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמָאֵד מְאֹד
וַתִּמְלֵא הָאֶרֶץ אֹתָם" (שמות א, ט).

מסע לארץ ישראל חיים אידיש

היָרַח מְשָׁגִיחַ מַעַל,
עַל גְּבִי שֶׁקֶה הָאוֹכֵל הַדֵּל
הַמְדַבֵּר מִתַּחְתִּי, אֵין סוּפוֹ לַפְּנִים,
וְאִמִּי מִבְּטִיחָה לְאָחִי הַקֶּטָּנִים.
עוֹד מַעַט, עוֹד קֶצֶת לְהָרִים רְגָלִים
מֵאֲמָץ אַחֲרוֹן, לַפְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם.
אוֹר יָרַח הַחֲזֵק מַעֲמֵד,
שֶׁקֶה הָאוֹכֵל שְׁלֵנוֹ אֶבֶד
הַמְדַבֵּר לֹא נִגְמַר, יִלְלוֹת שֶׁל תַּנִּים
וְאִמִּי מִרְגִּיעָה אֶת אָחִי הַקֶּטָּנִים:
עוֹד מַעַט, עוֹד קֶצֶת בְּקֶרֶב נִגְאָל
לֹא נִפְסִיק לְלַכֵּת, לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.
וּבְלִילָה תִקְפוּ שׁוֹדְדִים
בְּסַכִּין גַּם בְּחֶרֶב חֲדָה,
בְּמַדְבַּר דָּם אִמִּי, הֵי־רַח עֲדִי,
וְאִמִּי מִבְּטִיחָה לְאָחִי הַקֶּטָּנִים:
עוֹד מַעַט, עוֹד קֶצֶת יִתְגַּשֵּׁם הַחֲלוֹם
עוֹד מַעַט נִגִּיעַ, לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.
בְּיָרַח דְּמוּתָהּ שֶׁל אִמִּי,
מִבִּיטָה בִּי, אִמָּא אַל תַּעֲלָמִי
לוֹ הֵי־תָהּ לְצַדִּי, הִיא הֵי־תָהּ יְכוּלָה,
לְשַׁכְנֵעַ אוֹתָם שְׂאֲנֵי יְהוּדִי.
עוֹד מַעַט, עוֹד קֶצֶת יִתְגַּשֵּׁם הַחֲלוֹם
עוֹד מַעַט נִגִּיעַ, לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.
עוֹד מַעַט, עוֹד קֶצֶת לְהָרִים רְגָלִים
מֵאֲמָץ אַחֲרוֹן, לַפְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם.

**"וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ
וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה"**

"וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים"

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שׁוֹנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ" (שמות א, י).

כְּפוּיֵי טוֹבָה הָיוּ. וְשָׁלְמוּ רָעָה תַּחַת הַטּוֹבָה שֶׁעָשָׂה לָהֶם יוֹסֵף, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיָּקָם מֶלֶךְ חֹדֶשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף. עָשָׂה אֶת עַצְמוֹ כְּאֵלוֹ לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף.

על פי בבלי, סוטה יא ע"א

"וַיַּעֲנוּנוּ"

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּשְׁימוּ עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנוּתוֹ בְּסִבְלוֹתָם וַיִּבֹן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעְמִס" (שמות א, יא).

"וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה"

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ" (שמות א, יג) בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר פָּרְעָה "הִבֵּה נִתְחַכְמָה" (שמות א, י), קִבֵּץ פָּרְעָה אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל, אָמַר לָהֶם בְּבִקְשָׁה מִכֶּם עָשׂוּ עָמִי הַיּוֹם בְּטוֹבָה, הֵינּוּ דֹכְתִּיב "וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ" (שם, יג), בְּתַחֲלִילָה בָּפָה רַךְ. פָּרְעָה נָטַל סֵל וּמִגְרָפָה, וְכָל מִי שֶׁהָיָה רוֹאֶה פָּרְעָה נוֹטֵל סֵל וּמִגְרָפָה וְעוֹשֶׂה בְּלִבָּנִים, הָיָה עוֹשֶׂה. מִיָּד הִלְכוּ יִשְׂרָאֵל בְּזִרְזוּת, וְעָשׂוּ אוֹמָנוּת עִמּוֹ כָּל הַיּוֹם לְפִי כָחוֹ, לְפִי שֶׁהָיוּ בְּעָלֵי פֶחַ וְגִבּוֹרִים. כִּיּוֹן שֶׁהַחֲשִׁיד הָעָמִיד עָלֵיהֶם נוֹגְשִׁים. אָמַר לָהֶם: חֲשִׁבוּ אֶת הַלִּבָּנִים. מִיָּד עָמְדוּ וּמָנוּ אוֹתוֹ, אָמַר לָהֶם: כָּזָה אַתֶּם מַעֲמִידִין לִי בְּכָל יוֹם וַיּוֹם.

תנחומא-בובר, בהעלותך, כג

"ויענונו", "ויתנו עלינו עבודה קשה" - ניצולי מחנות הריכוז מספרים:

פעם... היינו עושים במלאכה בתוך תעלה. השחר סביבנו היה אפור; השמים ממעל היו אפורים; אפור היה השלג באורו החיוריין של השחר; אפורים היו הסמרטוטים שלבשו חברי האסירים, ואפורים פניהם. שוב הייתי מספר בלי-אומר עם אשתי, ואולי ביקשתי למצוא את הסיבה לסבלי, לגסיסתי האיטית. בהתקוממות נמרצת אחרונה נגד חדלון-התקווה של המוות הממשמש ובא, חשתי כי רוחי מבקיעה פתאום את חומת הקדרות האופפת אותי. חשתי כי רוחי יוצאת מגבולותיו של אותו עולם חדל-תקווה, חדל-משמעות, ואי-מזה שמעתי קול מריע תרועת נצחון "הן!", בתשובה על שאלתי, אם יש איזו תכלית אחרונה. אותה שעה נדלק אור בבית-אכרים רחוק, שעמד בקו-האופק כאילו ציירוהו שם, בעיצומה של האפרוריות המשמימה של שחר עולה בבאוריה.

והאור האיר בחושך. שעות על שעות חצבתי במעדרי באדמה הקפואה. הזקיף עבר והטיח בי דברי עלבון. ושוב התייחדתי עם אהובתי. חשתי יותר ויותר כי היא נוכחת, כי היא עומדת במחיצתי; היתה בי ההרגשה, כי אני יכול לנגוע בה, להושיט אליה את ידי ולאחוז בידה. הרגשה זו היתה חזקה מאוד. היא היתה שם. ואז, באותו רגע ממש, ירדה בלאט ציפור וישבה לפני, על אותה תלולית של עפר שהעליתי מן המחפורת והשהתה עלי את מבטה.

ויקטור פראנקל, "חוויות במחנה ריכוז", **האדם מחפש משמעות**, עמ' 56-57.

"וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה"

"וַיִּמְרְרוּ אֶת-חַיֵּיהֶם בְּעֲבֹדָה קָשָׁה... וּבְכָל-עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה" (שמות א, יד) - מהו "וּבְכָל-עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה"? לְאַחַר שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין מְלָאכָתָם בְּטִיט וּבִלְבָּנִים בָּאִין לְעָרֵב לְבִתְיָהֶם לְנוּחַ - בָּא הַמִּצְרִי וְאוֹמַר לּוֹ: צֵא לְקִט-לִי יָרֵק מִן הַגֶּזֶה, בְּקֶעַל לִי עֵץ זֶה, מִלֵּא לִי חֲבִית זֶה מִן הַנָּהָר - הֵנּוּ: "וּבְכָל-עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה".

מדרש תנחומא - ויצא

"וַנִּצְעַק אֶל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
וַיִּשְׁמַע יי אֶת קִלְנוּ, וַיֵּרָא אֶת
עֲנֵינוּ וְאֶת עֲמָלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ"

"וַנִּצְעַק אֶל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ"

כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה" (שמות ב, כג).

"וַיָּקָם מֶלֶךְ חֹדֶשׁ"

רַב וְשִׁמוּאֵל. אֶחָד אָמַר: חֹדֶשׁ מִמָּוֶשׁ, וְאֶחָד אָמַר: שְׁנַת־חֹדֶשׁוֹ גִּזְרוּתָיו, שֶׁחֹדֶשׁ גִּזְרוּת וּפְרָעֲנִיּוֹת עָלֵיהֶם.

בבלי, סוטה, יא ע"א

"אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ"

כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם נִתְקַבְּצוּ כָּלָם וַיָּשֻׁבוּ יַחַד, מִשּׁוֹם שֶׁהָיוּ כָּלָם בְּאַגְדָּה אַחַת, וְכִרְתּוֹ בְּרִית יַחַד שֶׁיַּעֲשׂוּ גְמִילוּת-חֶסֶדִים זֶה עִם זֶה, וַיִּשְׁמְרוּ בְּלִבָּבָם בְּרִית אֲבֹרָהֶם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב, וְשִׁלָּא יִנְיָחוּ לְשׁוֹן בֵּית אֲבוֹתָהֶם, וְשִׁלָּא יִלְמְדוּ לְשׁוֹן מִצְרַיִם, מִפְּנֵי דְרָכֵי עֲבֹדָה-זָרָה.

שמות רבה, א

[במחנה] המאבק להישרד הוא מאבק ללא רחמים, משום שכל אחד הוא בודד, וכבר עבר את קצה גבול היאוש, הוא כבר לוחם באכזריות חייתית. אם נול אכטצן* יתמוטט, לא יימצא אדם שיושיט לו יד לעזרה. אדרבא, תמיד יימצא מישהו שיחסל אותו בשקט, משום שאיש אינו מעוניין שעוד מחלמן** אחד ישךך את רגליו יום-יום לעבודה. ואם בהתחכמות ובסבלנות, שיש בם מן הנס, ימצא מישהו תחבולה להתחמק מעבודה קשה; ואם יצליח להוסיף לעצמו בערמה נסתרת כמה גרמים של לחם, ישמור מכל משמר את סודו. הוא, ואך הוא, יהנה מן ההישג שהשיג.

פרימו לוי, הניצולים ויורדי-דומה, **הזהו אדם**, עמ' 93

* **אסיר מספר שמונה עשרה.**

** **כינוי לאסיר שאיבד את רצון החיים ונחשב בידי האסירים למת מהלך.**

שמואל הלקין

(משורר יהודי, מאסירי מחנות סיביר בברית המועצות)

האֶחָגוֹג אֶת יוֹם הַלְדֻתִי?

אַחֲרִים מִיִּטִּיבִים לְדַעַת - יִחְלִיטוּ הֵם.

אֲבֵל אוֹתוֹ רָגַע, אוֹתוֹ יוֹם שָׁבוּ הֵם שְׁחָרְרוּ אוֹתִי

מִגִּדְרֵי הַתֵּיל שֶׁל מַחֲנֶה הָאֲסִירִים;

אוֹתָהּ שָׁעָה שְׁטָרַם בָּא זְמַנָּה

הַגִּיעָה בְּרֹאשִׁית מָאָרֶס, בְּכַפּוֹר סִיבִירִי

בְּהִירַת כּוֹכָבִים בְּצֹהָרֵי הַיּוֹם.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בְּרַכְתִּי אֶת הַבְּרָכָה

שֶׁלֹּא נִהְגְּתָה מִימֵי יְלָדוּת.

עָתָה שְׁכַנַּעְתִּי אֶת עַצְמִי: שָׁעָה כְּזוֹ, יוֹם כָּזֶה

יַעֲנֵק בְּסוּפוֹ שֶׁל דְּבַר לְכָל רַע.

אוֹתוֹ יוֹם חָג

יַעֲבֹר דֶּרֶךְ כָּל דָּלֶת

לְלֹא צֶרֶךְ בְּנִקְשָׁה.

"וַיִּשְׁמַע יי אֶת קִלְנוֹ"

כָּמָה שָׁנָאָמַר: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹרָהֶם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב" (שמות ב, כד).

"וַיִּרְא"

יַדַּע הַקֵּב"ה, שֶׁעָלָיו לְגַאֲלָם לְמַעַן שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בַּעֲבוּר הַבְּרִית שֶׁכָּרַת עִם הָאֲבוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-בְּרִיתוֹ".

שמות רבה, א

"אֶת עֲנִינוֹ"

זו פְּרִישוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ.

בַּשָּׁעָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּעֲבוּדַת פָּרַךְ בַּמִּצְרִים גָּזַר עֲלֵיהֶם פְּרָעָה שְׁלֹא יִהְיוּ יִשְׁנִים בְּבִתְיָהֶן שְׁלֹא יִהְיוּ מְתַנִּים אֲהָבִים עִם נְשׁוֹתֵיהֶם. אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בַּר חֲלַפְתָּא: מָה הָיוּ בָנוֹת יִשְׂרָאֵל עוֹשׂוֹת? יוֹרְדוֹת לְשָׂאוֹב מִיָּם מִן הַיָּאֹר וְהַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא הָיָה מְזַמֵּן לָהֶן דָּגִים קְטָנִים בְּתוֹךְ כַּדִּיָּהוּ, וְהָיוּ מוֹכְרוֹת וּמַבְשָׁלוֹת מֵהֶן וְקוֹנוֹת מֵהֶן יָיִן וְהוֹלְכוֹת לְשָׂדֶה וּמַאֲכִילוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶן שָׁם... מִשֶּׁהָיוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, נוֹטְלוֹת הַמָּרְאוֹת וּמִבִּיטוֹת בָּהֶן עִם בַּעֲלֵיהֶן. זֹאת אוֹמֶרֶת אֲנִי נָאָה מִמֶּךָ, וְזֶה אוֹמֵר אֲנִי נָאָה מִמֶּךָ. וּמֵתוֹךְ כֵּךְ הָיוּ מְרַגְּלִין עֲצָמוֹן לִידֵי תַּאֲוָה, וּפְרִין וְרַבִּין... בְּזִכּוֹת אוֹתָן הַמָּרְאוֹת שֶׁהָיוּ מְרַאוֹת לְבַעֲלֵיהֶן וּמְרַגְּלוֹת אוֹתָן לִידֵי תַּאֲוָה מֵתוֹךְ הַפָּרֶךְ, הָעֲמִידוֹ כָּל הַצְּבָאוֹת שֶׁנֶּאֱמַר "יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת יי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות יב, מא); וְאוֹמֵר: "הוֹצֵא יי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבָאֲתָם" (שמות רבה, נא).

פִּינּוֹן שֶׁאָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן, עָמְדוּ כָּל יִשְׂרָאֵל וְנִתְנַדְּבוּ... אָמְרוּ הַנָּשִׁים מָה יֵשׁ לָנוּ לִתֵּן בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן, עָמְדוּ וְהִבִּיאוּ אֶת הַמָּרְאוֹת וְהָלְכוּ לָהֶן אֲצֵל מוֹשֶׁה. בַּשָּׂרָאָה מוֹשֶׁה אוֹתָן הַמָּרְאוֹת זָעַף בָּהֶן...

בכל דור יש פירוש חדש ליציאת מצרים ולא רק בכל דור, אלא בכל אדם יש נקודה של חירות שהיא פירוש ליציאת מצרים. את הנקודה הזו יכול לברר רק כל אדם לעצמו.

ר' יצחק מאיר מגור

רבי אלעזר אומר: "כְּשֹׁשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים כֵּן רַעֲיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת" (שיר השירים ב, ב) – מה שֹׁשְׁנָה זו קִשָּׁה לְלִקְטָה, כִּךְ כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם הָיוּ קֹשִׁין לְגָאֵל. זֶהוּ שְׂכֵתוֹב "אוּ הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לוֹ גֹּי מִקְרֵב גֹּי" (דברים ד, לד).

רבי יהושע ברבי נחמיה בשם רבי שמואל בן פזי: "גוי מקרב עם" אין כתוב כאן, או "עם מקרב גוי", אלא "גוי מקרב גוי" – אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלי בלוריות ואלו מגדלי בלוריות, אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים, לפיכך לא היתה מידת הדין נותנת שינגאלו ישראל ממצרים.

אמר רבי שמואל בר נחמני: אלו לא אסר הקדוש ברוך הוא את עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין ממצרים. "לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים" (שמות ו, ז) – ואין לכן אלא שבועה.

על פי ויקרא רבה, פרשה כג

אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמוֹשֶׁה: מוֹשֶׁה, עַל אֵלֶּיךָ מְבֹרָכָה?
הַמַּרְאוֹת הָאֵלֶּיךָ הֵן הַעֲמִידוֹת כָּל הַצְבָּאוֹת הָלָלוּ בְּמִצְרַיִם. טוֹל מִהֵן
וַעֲשֵׂה מִהֵן כִּיּוֹר נְחוֹשֶׁת וְכִנּוֹר לַכּוֹהֲנִים שְׁמֹמֶנּוּ יִהְיוּ מִתְקַדְּשֵׁין
הַכּוֹהֲנִים.

על פי תנחומא, פרשת פקודי, ט

"וְאַתָּה עֲמִלְנוּ"

אֵלֶּיךָ הַבָּנִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל הַבֵּן הַיָּלֹד הַיָּאֲרָה תִּשְׁלִיכוּהוּ
וְכָל הַבֵּת תִּחְיוּ" (שמות א, כב).

"וְאַתָּה לַחֲצִינוּ"

זוֹ הַדָּחַק. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלְּחִץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם
לַחֲצִים אֲתֶם" (שמות ג, ט).

**"וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה
וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם"**

שמות ב, יא

"וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם"

מִהוּ "וַיֵּרָא"? שֶׁהָיָה רוֹאֶה בְּסִבְלוֹתָם וּבֹכָה וְאוֹמֵר: חָבֵל לִי
עֲלֵיכֶם, מִי יִתֵּן מוֹתִי עֲלֵיכֶם! שְׂאִין לָךְ מְלָאכָה קָשָׁה מִמְּלָאכַת
הַטֵּיט. וְהָיָה נוֹתֵן כְּתִפּוֹ וּמִסֵּיעַ לְכָל-אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם.

שמות רבה, א

משה נאבק למען הצדק:

כשיוצא משה מבית חֲנוּכוֹ לשוק החיים, מיד הוא פוגש בעלבון הצדק, ומבלי להרבות מחשבות, תובע הוא תיכף את העלבון הזה ותיכף מתגלע הריב הנצחי שבין הנביא ובין החיים.

"**איש מצרי מכה איש עברי**", התקיף רומס ברגל גאֹה את החלש: זה הוא החזיון הראשון, מעשה בכל יום, - ומתמרמר הנביא ועומד לימין החלש. מעט מעט הוא הולך ומכיר את החיים יותר ורואה חזיון עוד יותר מעציב: "**שני עברים נצים**", שניהם אחים, שניהם חלשים, שניהם עבדים לפרעה - והם נצים ומכים זה את זה!.. ועוד הפעם מתקומם הצדק בלב הנביא, והוא מתעַבֵּר על ריב לא לו. ובפעם הזאת נוכח לדעת, כי לא דבר נקל הוא להלחם מלחמת הצדק, כי החיים חזקים ממנו והרוצה לעמוד נגדם מביא את עצמו בסכנה. אבל הנסיון הזה לא הועיל לו להיות "פֶּקֶח" מעתה ולהשמר לנפשו. קנאת הצדק גרשה אותו מארצו ומולדתו, ומיד כשהוא בא למקום ישוב חדש, עודנו יושב על הבאר מחוץ לעיר, עוד לא הספיק למצוא מכיר שיאספהו אל ביתו, - וכבר הוא שומע קול הצדק הנעלב, והוא רץ לעזרתו תיכף. לא עברים נצים הפעם, כי אם בני עם אחר אשר לא ידע. אבל מה בכך? הנביא אינו מבחין בין אדם לאדם, אלא בין צדיק ורשע.

אחד העם, "משה"

משה והדיבור האלוהי

האיש משה ההיסטורי, החוזר מצרימה, אינו אשף אף לא הוזה. הוא יודע בדיוק מי הוא פרעה זה, הוא יודע בדיוק מה משמע לדבר אליו כפי שנצטווה לדבר, והוא גמר אומר לעשות כן. בהתאם למצב ההיסטורי אינו גם מסוג הגואלים הלאומיים הרגילים; אין עֲמוֹ אלא הדיבור בלבד. למן השעה שהדיבור בא אליו על ההר ברי לו שדי בכך: כי בדברו את הדיבור - האל ה"הוֹוה" הוֹוה עמו.

מדכי מרטין בובר, **משה**, עמ' 89

"וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם"

רָאָה שָׂאִין לָהֶם מְנוּחָה, וְאָמַר לְפָרְעָה: מִי שָׁיֵשׁ לּוֹ עֶבֶד, אִם אֵינוֹ נָח יוֹם אֶחָד בְּשָׁבוּעַ הוּא מֵת; וְאִלּוּ עֲבָדֶיךָ, אִם אֵין אֶתָּה מְנוּיָח לָהֶם יוֹם אֶחָד בְּשָׁבוּעַ הֵם מֵתִים. אָמַר לוֹ: לֵךְ וַעֲשֵׂה לָהֶם כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר. הֵלֵךְ מֹשֶׁה וְתִקֵּן לָהֶם אֶת יוֹם הַשָּׁבָת לְנוּחַ.

שמות רבא א'

**"וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת צֹאן
יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנָּהֵג אֶת
הַצֹּאן אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל הָרִ
הָאֱלֹהִים חֲרֹבָה"**

שמות ג, א

"וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה"

בְּחֲנוּ הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא לְמֹשֶׁה בְּצֹאן. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: כְּשֶׁהָיָה מֹשֶׁה רֹבֵנוּ רוֹעֶה צֹאנוֹ שֶׁל יִתְרוֹ בַּמִּדְבָּר בָּרַח מִמֶּנּוּ גָדִי, וְרִץ אַחֲרָיו עַד שֶׁהִגִּיעַ לְחִסּוֹת. כֵּן שֶׁהִגִּיעַ לְחִסּוֹת נִזְדַּמְּנָה לוֹ בְּרַכָּה שֶׁל מַיִם וְעָמֵד הַגָּדִי לְשִׁתּוֹת. כֵּן שֶׁהִגִּיעַ מֹשֶׁה אֶצְלוֹ, אָמַר: "אֲנִי לֹא הָיִיתִי יוֹדֵעַ שָׁרִץ הָיִיתָ מִפְּנֵי צָמָא, עֲנֵה אֶתָּה". הִרְכִּיבוּ עַל כַּתְפוֹ וְהָיָה מִהֲלֵךְ. אָמַר הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא: יֵשׁ לְךָ רַחֲמִים לְנֶהֱגַ צֹאנוֹ שֶׁל בָּשָׂר-וְדָם כֵּךְ - חַיִּיךָ, אֶתָּה תִרְעָה צֹאנִי יִשְׂרָאֵל.

שמות רבה, ב

ספקנותו של משה

את משה מאפיינת חוויה חדשה, שאברהם לא ידע. היא מעניקה לנבואה המקראית נתון יסודי: משה חווה את **הסבל** הכרוך בייעוד הנבואי... נבואתו של משה מתאפיינת בספקנות, בסירוב ובהתקוממות... השוני [בין אברהם למשה] נעוץ בטבעה של החוויה. נבואת משה שייכת לסוג אחר של נבואה. הטיפוס הנבואי המתגלם באברהם מורכב פחות מהטיפוס המוצג על ידי משה; בעיקר הוא פחות מסתורי. אברהם הוא נביא הנתון במחסה. משה הוא נביא **חשוף**... שליחותו של משה מציבה אותו בתוככי קהילה אנושית. אז מתחיל העימות, המאבק הממשי והמשא ומתן עם הבריות. הדבר קשה הרבה יותר ושונה מהדו-שיח הפשוט עם האל...

אנדרה נהר, **נבואות ונביאים - מהות הנבואה**, עמ' 129

**"וַיֵּרָא מֵלֶאךָ יְיָ אֵלָיו בְּלִבַּת אִשׁ
מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וְהָנָה הַסֵּנֶה
בַּעַר בְּאִשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינָנו אֲכָל"**

שמות ג, ב

"וַיֵּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה"

שמות ג, ד

אמר לו הקדוש-ברוך-הוא למשה: אי אתה מרגיש, שאני שרוי
בבער פשם שישקאל שרוים בבער? הוי יודע, ממקום שאני
מדבר עמך, מתוך הקוצים - כביכול, אני שתה בבערם, וכן הוא
אומר: "בכל-צרתם לו צרתם לו צר" (ישעיהו סג, ט).

שמות רבה, ב

שאל גוי אחד את ר' יהושע בן קרחה: מה ראה הקדוש-ברוך-
הוא לדבר עם משה מתוך הסנה ולא מאילן אחר? אמר לו:
אלו דבר עמו מתוך חרוב או מתוך שקמה כך היית שואלנו.
אלא להוציאך חלק אי-אפשר, למה מתוך הסנה? ללמדך שאין
מקום פנוי בארץ בלא שכינה, אפלו סנה.

שמות רבה, ב

אני מאמין שאל טשרניחובסקי

שחקי, שחקי על החלומות,
זו אני החולם שח.
שחקי כי באדם אָמין
כי עודני מאמין בך.
כי עוד נפשי דרור שואפת,
לא מכרתיה לעגל-פז,
כי עוד אָמין גם באדם,
גם ברוחו, רוח עז.
רוחו ישליך כבלי-הכל,
ירוממונו במתי-על;
לא ברעב ימות עובד,
דרור - לנפש, פת - לדל.
שחקי כי גם ברעות אָמין,
אָמין, כי עוד אמצא לב,
לב - תקוותי גם תקוותיו,
יחוש אושר, יבין כאב.
אָמיןָה גם בעתיד,
אף אם ירחק זה היום,
אף בוא יבוא - ישאו שלום,
אז וברכה לאם מלאם.
ישוב יפרח אז גם עמי,
ובארץ יקום דור,
ברזל-כבליו יוסר מנו,
עין-בעין יראה אור.
יחיה, יאהב, יפעל, יעש,

"וַיֹּצֵאֵנוּ יי מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָדוֹל וּבָאֲתוֹת וּבְמִפְתִּיּוֹת"

דברים כו, ח

"וַיֹּצֵאֵנוּ"

אמר ר' עקיבא: לא הוציאם אלא בחדש פשר לצאת, לא בתמוז - מפני השרב, ולא בטבת - מפני הצנה, אלא בניסן, שהוא פשר לצאת בו בדרך, לא חמה קשה ולא צנה קשה. ואם תאמר תשרי? הרי יש בו עונת גשמים.

במדבר רבה, ג

"וַיֹּצֵאֵנוּ יי מִמִּצְרַיִם"

לא על ידי מלאך ולא על ידי שרה ולא על ידי שליח. אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו. שנאמר: "וְעַבְרָתִי בָאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפֵּיתִי כָל בְּכוֹר בָּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה'" (שמות יב, יב).

"וְעַבְרָתִי בָאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה"

"וְעַבְרָתִי בָאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה" - אני ולא מלאך. "וְהִפֵּיתִי כָל בְּכוֹר בָּאֶרֶץ מִצְרַיִם" - אני ולא שרה. "וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים" - אני ולא השליח. "אני יי" - אני הוא ולא אחר.

"וּבְמֹרָא גָדוֹל"

זו גלוי שכינה. כמה שנאמר: "או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באתות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם יי אלהיכם במצרים לעיניך" (דברים ד, לד).

כשמזכירים את עשר המכות וכן דצ"ך עד"ש באח"ב שופכים מעט יין מן הכוס לכל מכה ומכה. נוהגים לגרוע יין מכוס השמחה בספירת המכות, לרמוז בזה כי שמחתנו על כך שעם מצרים נענש איננה שמחה. אף על פי שפרעה ועמו היו ראויים לאותה מפלה, אין היא גורמת לנו שמחה אמיתית. בכל מכה ומכה נגרע מעט מכוס השמחה שלנו.

על פי דון יצחק אברבנאל, זבח פסח

"וּבִּאתוֹת"

זֶה הַמָּטָה. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֵת הַמָּטָה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֵתֶת" (שמות ד, יז).

"וּבְמוֹפְתִים"

אֵלּוּ הַמִּכּוֹת. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: דָּם, וְאֵשׁ, וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן" (יואל ג, ג).

עֶשֶׂר מִכּוֹת הֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם וְאֵלּוּ הֵן:

דָּם, צִפְרִידֵּעַ, כְּנִים, עָרוֹב, דָּבָר, שְׁחִין,
בָּרָד, אֲרָבָה, חֶשֶׁךְ, מַכַּת בְּכוֹרוֹת.

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סְמָנִים:

דַּצ"ךְ עַד"ש בֶּאֱח"ב.

"וַיִּגְדַּל לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיִּהְיֶה לְבַב פְּרָעָה וַעֲבָדוּ אֶל הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה זֹּאת עֲשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחֲנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַבְדָּנוּ".

שמות יד, ה

"וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיִּשְׁיגּוּ אוֹתָם חֲנִים עַל הַיָּם כָּל סוֹס רֶכֶב פְּרָעָה וּפָרָשָׁיו וַחֲיִילוֹ עַל פִּי הַחִירָת לִפְנֵי בַּעַל צַפּוֹן. וּפְרָעָה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וַהֲנִה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יי'."

שמות יד, ט-י

משירי מכות מצרים נתן אלתרמן

א

נא-אמון, מברזל ציריך
שערים נתלשו בליל.
ותבאנה מכות מצרים
לעשות בך משפט בליל.

להאיר לה בגידת שריה
ולהאיר לה בגידת המון, -
ועל כך נדלקות עריה,
כבלפיד, במכות אמון.
אז חוזיה שונסים מתנים
וחובטים בה בבדל-מקל
להוסיף על מכות מצרים
את ענשו של מוסר-השכל.

נא-אמון, אז עלתה עד סהר
צעקה ראשונה בלי עד.
והחי אשר רץ אל שער
נהפך ברצו למת.
ותעטפך זעקה, עיר מלה,
ותניעך טלטלה פלאים.
מהיכל עד גרגר המלח
ומכתך ועד בלואים.

ונקבץ אספסוף הפלך
וקולר האשמה עמו
לתלותו בשרים ומלך
ולפרקו מצוארי עצמו
ובהכות על ראשים, כאבן,
האותות שנראו כשחוק,
ובבעור לעין-כל, כתבן,
אמתות שנראו כחק --

בין קדומי ספורי מורשת
ספורך המנדה לזהט.
כדלקה רחוקה מגשת
את עולה מעבי העת.
וכזכרון עוונים וענש
בשלמה עקבה דמים
קמת-נצבת בלי ישלוט בך עבש,
על ראשית נתיבות עמים.

ב

-- גם לילך מתנשא שכוח
חמנים נקרעים כסגור
ואפרך מתערב ברוח
עם אפרן של בירות כל דור.

את גל-עד לשבטי הזעם
הפוקדים יבשות ואי.
ערי-איש, כי תוצפנה רעם,
בך רואות את עצמן בראי.

"וַיֹּאמֶר יי אֵל מֹשֶׁה מַה תַּצְעֵק אֵלַי דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ.
וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְכָּךְ וּנְטָה אֶת יָדְךָ עַל הָיָם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֹאוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הָיָם בַּיַּבָּשָׁה".

שמות יד, טו-טז

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הָיָם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִיְּמִינָם
וּמִשְׁמָאלָם. וַיֹּשַׁע יי בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא
יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שַׁפַּת הָיָם".

שמות יד, כט-ל

"אֲזַי יִשְׁכַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיי וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר
אֲשִׁירָה לַיי כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וָרֶכֶב רָמָה בָּיָם. עֲזִי וְזִמְרַתָּהּ נִיהִי
לִי לִישׁוּעָה זֶה אֱלֹהֵי וְאַנְוָהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וְאַרְמְנָהוּ".

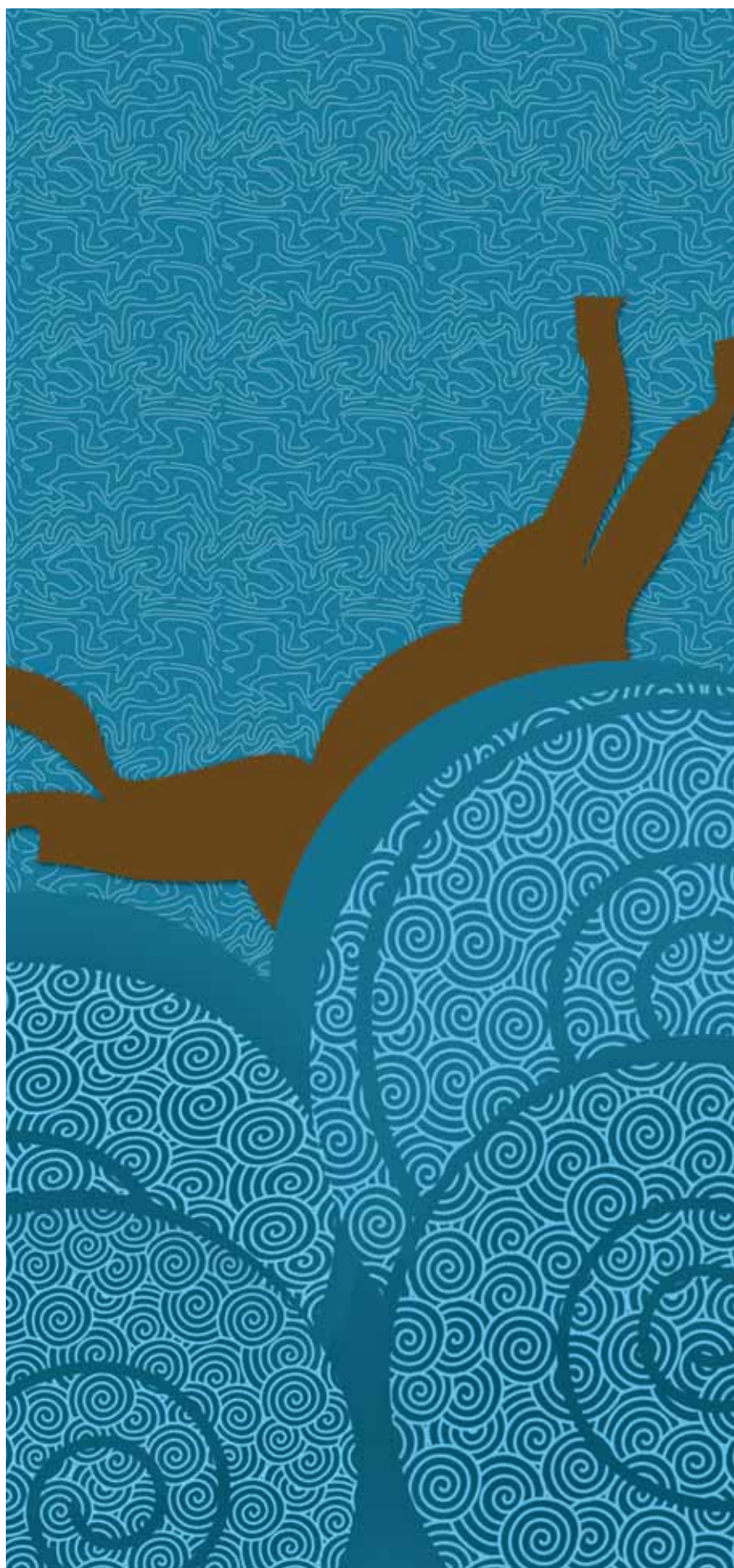
שמות טו, א-ב

"וַתִּשְׁכַּח מְרִיָּם הַנְּבִיאָה אַחֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתָּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֶן כָּל
הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת. וַתַּעֲזֹן לָהֶם מְרִיָּם שִׁירוֹ לַיי כִּי גָאָה
גָאָה סוֹס וָרֶכֶב רָמָה בָּיָם".

שמות טו, כ-כא

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בִּקְשׁוּ מִלֵּאכֵי-הַשָּׂרֵת לוֹמַר שִׁירָה לְפָנַי הַקְּדוֹשׁ-
בְּרוּךְ-הוּא, אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא: מַעֲשֵׂי יָדַי טוֹבָעִים
בָּיָם וְאַתֶּם אוֹמְרִים שִׁירָה לְפָנַי?!

בבלי, סנהדרין לט ע"ב

כִּמָּה מַעֲלֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ.

אלו הוציאנו ממצרים, ולא קרע לנו את היים - דינו.

אלו קרע לנו את היים, ולא העבירנו בתוכו בחרבה - דינו.

אלו העבירנו בתוכו בחרבה, ולא ספק צרכנו במדבר - דינו.

אלו ספק צרכנו במדבר, ולא האכילנו את המן - דינו.

אלו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת - דינו.

אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבנו לפני הר סיני - דינו.

אלו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה - דינו.

אלו נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל - דינו.

אלו הכניסנו לארץ ישראל, ולא שלח אלינו נביאי אמת - דינו.

אלו שלח אלינו נביאי אמת ולא בנה לנו את בית הבחירה - דינו.

על אחת כמה וכמה, כפולה ומכפלת למקום עלינו, שהוציאנו ממצרים, ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל, ושלח לנו נביאי אמת.

ואף בדורנו זכינו לראות נפלאותיו בשוכנו קוממיות לארצנו, כמה שנאמר: ויבאנו אל-המקום הזה ויתן-לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש (דברים כו, ט). ומי יתן ונראה את ארצנו פורחת ברכה לעמנו ולעולם כלו.

עד כאן בשבת הגדול (ראו במבוא)

התגלות אילן שיינפלד

התגלות באה, התגלות כבה.
כמו אור, כמו מים, כמו אהבה.

החי הולך ומת, החי הולך וחי.
הרבה תהפוכות ידעתי בחיי.

סדר הדברים רק הוא אינו עובר
מה שהיה יהיה. מה שהיה חוזר.
הכל כמו מקדם. מונע באהבה.
התגלות הולכת. התגלות קרבה.

הנחייה לעורך/כת הסדר:

העורכים על פי סדר-הדברים המוצע בהגדה זו (ראו לעיל, עמ' 30) שכבר אכלו את המצה, המרור,

הכורך והביצים הקשות, ידלגו ל"בכל דור ודור" עמ' 74.

העורכים על פי הסדר המסורתי ממשיכים כאן, בדברי רבן גמליאל.

רבן גמליאל הִזָּה אוֹמֵר,

כֹּל שֶׁלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח

לֹא יֵצֵא יָדֵי חוּבָתוֹ וְאֵלּוּ הֵן:

פֶּסַח מִצָּה וּמְרֹר

נאמר בעקבות רבן גמליאל:

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְאֻמּוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמֶן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ
הִזָּה קִיָּם עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁפֶּסַח הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי
אֲבוֹתֵינוּ וְאֻמּוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שְׁנֹאֲמַר: "וְאָמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא
לִי אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם
וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ" (שמות יב, כז).

נצביע על המצה ונאמר:

מִצָּה זוֹ שֶׁאֵנּוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁלֹא הִסְפִּיק
בְּצֻקָם שֶׁל אֲמוֹתֵינוּ וְאֻמּוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ
מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם. שְׁנֹאֲמַר: "וַיֹּאפּוּ אֶת
הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֵרֶשׁוּ
מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֵה וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם" (שמות יב, לט).

ויביאנו אל המקום הזה

ביסוד ההגדה עומדים דברי המשנה (פסחים, יד), המזכירה לדרוש בליל הסדר את הפרשה הפותחת במלים "אָנְמִי אֲבֹד אָבִי" (דברים כו, ה) וללמוד אותה "עד שיגמור כל הפרשה כולה". שיאו של הסיפור בפסוק המסיים אותו: "וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ" (דברים כו ט). אבל ההגדה, כפי שירשנו אותה מיהדות ימי הביניים, ממלאת הוראה זו רק בחלקה. היא קוטעת את הפרשה לפני סופה, לפני שהיא מגיעה אל שיאה. היא מספרת את סיפור היציאה אולם אינה ממשיכה אותו עד להגעה אל הארץ.

כשאנו קוראים היום את ההגדה מצווה עלינו לשוב ולשאול מהו מקומו של פסוק זה בחיננו. מהו בשבילנו "המקום הזה"? כיצד נעשה אותו למקום מקודש, מקום של חירות ושל שלום? מה אנו יודעים להפיק מן הארץ שאנו שייכים אליה? כיצד נרבה בה, למען כל יושביה, "חלב ודבש", ונמַעַט בה מרורים וייסורים? מהי האחריות החדשה שנטלנו על עצמנו כשבחרנו לחיות בהקשר שקבעה המשנה הארץ ישראלית, ולא בהקשר שיצרה ההגדה הימית ביניימית הגלותית? כיצד נמשיך ונשאף אנו לגאולה שלמה?

כשאנו מתקינים עצמנו להתמודדות רוחנית זו, ראוי לשיר:

אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ

יהודע עמיר

מָרֹר זֶה שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה? עַל שׁוֹם שְׁמָרוּ הַמִּצְוִים
אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ וְאֲמוֹתֵינוּ בַּמִּצְוִים. שְׁנֹאֲמַר "וַיִּמָּרוּ אֶת חַיֵּיהֶם
בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָּנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם
אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בַּפֶּךְךָ" (שמות א, יד).

בְּכָל דּוֹר וְדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עֲצֻמוֹ כִּי אֵלֹהִים הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם

שְׁנֹאֲמַר: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי
לִי בַּיְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" (שמות יג, ח). לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ וְאֶת אֲמוֹתֵינוּ
בְּלֶבֶד גָּאֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אֲףֹ אוֹתֵנוּ גָּאֵל עַמָּהֶם.
שְׁנֹאֲמַר: "וְאוֹתֵנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתֵנוּ לְתֶת לָנוּ אֶת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבוֹתֵינוּ" (דברים ו, כג).

מכסים את המצות מגביהים את הכוס וקוראים:

לְפִיכֶן אֲנַחְנוּ חַיִּיִּם לְהוֹדוֹת לְהִלֵּל לְשַׁבַּח לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדָּר
לְבָרֵךְ לְעֲלֹה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאֲבוֹתֵינוּ וּלְאֲמוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל
הַנִּסִּים הָאֵלֶּה. הוֹצִיאֵנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵרוֹת, מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֲבָל
לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל, וּמִשְׁעָבוֹד לְגֵאֲלָה, וְנֹאמַר לְפָנָיו
שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ.

מניחים את הכוס

ר' מאיר אומר: כְּשֶׁעָמְדוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם הָיוּ שִׁבְטִים מְנַצְּחִים
 זֶה עִם זֶה. זֶה אֹמֵר: אֲנִי יוֹרֵד תַּחֲלָה לַיָּם, וְזֶה אֹמֵר: אֲנִי יוֹרֵד
 תַּחֲלָה לַיָּם. מִתּוֹךְ שֶׁהָיוּ עוֹמְדִין וְצוֹחִין קִפֵּץ שִׁבְטוֹ שֶׁל בְּנִימִין
 וַיֵּרֵד לַיָּם תַּחֲלָה ...

אָמַר לוֹ ר' יְהוֹדָה: לֹא כֵן הָיָה הַמַּעֲשֶׂה, אֲלֵא זֶה אֹמֵר: אֵין אֲנִי
 יוֹרֵד תַּחֲלָה לַיָּם, וְזֶה אֹמֵר: אֵין אֲנִי יוֹרֵד תַּחֲלָה לַיָּם. מִתּוֹךְ שֶׁהָיוּ
 עוֹמְדִין וְנוֹטְלִין עֲצָה אֵלּוּ וְאֵלּוּ, קִפֵּץ נִחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינַדָּב וַיֵּרֵד לַיָּם
 תַּחֲלָה.

בבלי, סוטה, לז ע"א

שיר בבוקר בבוקר אמיר גלבו

פְּתָאִם קָם אָדָם בִּבְקָר וּמִרְגִּישׁ כִּי הוּא עִם וּמִתְחִיל לִלְכֹּת
 וְלָכֵל הַנִּפְגֵּשׁ בְּדַרְכּוֹ קוֹרָא הוּא שְׁלוֹם.
 דְּגָנִים עוֹלִים מוֹל פָּנָיו מִבֵּין חֲרִיצֵי הַמִּדְרָכָת
 וְנִיחוּחוֹת לְרֹאשׁוֹ מִדִּיפִים עֲצֵי אֲזֻדְרָכָת.

הַטְּלָלִים רוֹסְסִים וְהָרִים רְבּוֹא קִרְנִים - הֵם יוֹלִידוּ חֶפֶת-שֶׁמֶשׁ לְכָלוֹתָיו.
 וְהוּא צוֹחֵק גְּבוּרַת דּוֹרוֹת מִן הָהָרִים
 וְנִכְלָמוֹת מִשְׁתַּחֲוּוֹת הַמַּלְחָמוֹת אִפִּים
 לַהוֹד אֶלֶף שָׁנִים מִפְּכוֹת בְּמִסְתָּרִים.

אֶלֶף שָׁנִים צַעֲרוֹת לִפְנֵיו -
 כִּפְלָג צוּנָן
 כְּשִׁיר רוֹעִים.
 כְּעֶנְף.

פְּתָאִם קָם אָדָם בִּבְקָר וּמִרְגִּישׁ כִּי הוּא עִם וּמִתְחִיל לִלְכֹּת
 וְרוֹאֶה כִּי חֲזַר הָאֲבִיב כְּמוֹ הוֹרִיק שׁוֹב אֵילָן מִן הַשְּׁלֶכֶת.

הִלְלוּהָ, הִלְלוּ עַבְדֵי יי, הִלְלוּ אֶת שֵׁם יי:
 יְהי שֵׁם יי מְבָרָךְ, מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם:
 מִמְזֶרֶח שָׁמֶשׁ עַד מְבֹאֵו, מִהֶלֶל שֵׁם יי:
 כִּי עַל כָּל גּוֹיִם יי, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ:
 מִי כִּי אֱלֹהֵינוּ, הַמְּגַבִּיהִי לְשָׁבַת:
 הַמְּשַׁפִּילִי לְרָאוֹת, בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
 מְקִימֵי מַעֲפָר דָּל, מַאֲשֵׁפֶת יָרִים אֲבִיוֹן:
 לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים, עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ:
 מוֹשִׁיבֵי עֵקֶרֶת הַבַּיִת, אִם הַבָּנִים שְׂמִיחָה הִלְלוּהָ:

תהלים קיג

בַּצֵּאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בֵּית יַעֲקֹב מַעַם לַעֲזֹ:
 הִיָּתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו:
 הֵיִם רָאָה וַיָּנֶס, הִירְדּוֹ יִסָּב לְאַחֹר:
 הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים, גְּבְעוֹת כְּבָנֵי צֹאן:
 מַה לָּךְ הֵיִם כִּי תִנוֹס, הִירְדּוֹ תִסָּב לְאַחֹר:
 הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים, גְּבְעוֹת כְּבָנֵי צֹאן:
 מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ, מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
 הַהִפְכִי הַצּוֹר אֲגָם מַיִם, חֲלָמִישׁ לְמַעַיְנו מַיִם:

תהלים קיד

מַגְלִים אֶת הַמִּצּוֹת מִגְבִּיהִם אֶת הַכּוֹס וּמִבְּרָכִים:
 בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
 אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲמוֹתֵינוּ וְאַבּוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם,
 וְהַגִּיעָנוּ הַלִּילָה הַזֶּה לְאַכֵּל בּוֹ מִצָּה וּמָרוֹר.
 כֵּן יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְאֲמוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרִים
 הַבָּאִים לְקִרְאָתָנוּ לְשָׁלוֹם, שְׂמִיחִים בְּבָנֵינוּ עֵינֶךָ,
 וְשֹׁשֵׁיִם בְּעִבּוּדְתֶךָ וְנוֹדָה לָךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלָּתָנוּ וְעַל כְּדוֹת נַפְשָׁנוּ.
 בָּרוּךְ אַתָּה יי גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל.

יום לַיִבְשָׁה רבי יהודה הלוי

יום לַיִבְשָׁה נֶהֱפְכוּ מִצּוּלִים

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְחוּ גְאוּלִים

יום בָּצַר נִכְבְּדָתָּ וְאֵלֵי נְחֻמְדָּתָּ

וְלֶךְ עַז יִסְדָּתָּ מִפִּי עוֹלָלִים

הִטְבַּעְתָּ בְּתַרְמִית רַגְלֵי בֵּת עֲנֻמִּית

וּפַעַמִּי שׁוֹלְמִית יָפוּ בְּנַעֲלִים

וְכָל רוֹאֵי יִשְׁרׁוּן בָּעֵת הַזֹּאת יִשׁוּרׁוּן

אֵין כָּאֵל יִשְׁרׁוּן וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים

דְּגָלֵי כֵּן תָּרִים עַל הַנִּשְׁאָרִים

וְתִלְקָט פְּזוּרִים כְּמִלְקָט שִׁבְלִים

הַבָּאִים עִמָּךְ בְּבִרְיַת חֲתָמָךְ

וּמִבְטָן לְשִׁמָּךְ הֵם נִמּוּלִים

הִרְאוּ אֶתְתֶּם לְכָל רוֹאֶה אוֹתָם

וְעַל כִּנְפֵי כְּסוּתָם יַעֲשׂוּ גְדִילִים

לְמִי זֹאת נִרְשָׁמֶת הִכָּר נָא דְּבַר אֶמֶת

לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְתִּילִים

וְשׁוּב שְׁנִית לְקִדְשָׁה וְאֵל תּוֹסֵף לְגִרְשָׁה

וְהַעֲלֵה אוֹר שְׁמֶשָׁה וְנִסּוּ הַצִּלְלִים

יְדִידִים רוֹמְמוֹךְ בְּשִׁירָה קִדְמוֹךְ

מִי כְּמוֹכָה אֲדָנִי בְּאֵלִים.

כוס שניה

מוזגים כוס שניה ומברכים

"וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתֵם" (שמות ו, 1).

הִנֵּנוּ מוֹכְנִים וּמִזְמָנִים לְקַיֵּים מִצְוֹת כּוֹס
שֵׁנִיָּה שֶׁל לֵיל הַסֵּדֶר, כְּנֶגֶד לְשׁוֹן "וְהִצַּלְתִּי"
שֶׁל גְּאוּלַּת עַם יִשְׂרָאֵל.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

העורכים על פי הסדר החדש סועדים כאן את
סעודת הסדר.
העורכים על פי הסדר המסורתי ממשיכים כאן:

רְחֻצָּה

נוטלים ידים ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם.

מוֹצֵיא

לוקחים את המצה העליונה מהקערה ומברכים עליה ברכת "המוציא".
אוכלים ממנה לאחר הברכה הבאה.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ.

מִצָּה

לוקחים את מחצית המצה האמצעית, שנשארה מהאפיקומן,
ומברכים עליה "על אכילת מצה", ואוכלים משתיהן.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה.

מָרּוֹר

נוטלים מרור, טובלים בחרוסת ומברכים:

**בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצָנְנוּ עַל אֲכִילַת מָרּוֹר.**

כּוּרֶךְ

לוקחים מן המצה השלישית, כורכים מרור וחרוסת.
לפני אכילת הכורכ אומרים:

**זָכֹר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלָּל. כֵּן עָשָׂה הָלֵל. בְּזִמְנוֹ שְׂפִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה
קָיָם הָיָה כּוּרֶךְ פֶּסַח מִצָּה וּמָרּוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד לְקַיָּם מִה שֶׁנֶּאֱמַר
"עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֵהוּ" (במדבר ט, יא).**

נוהגים לאכול כאן ביצים קשות, זכר לקרבן חגיגה.

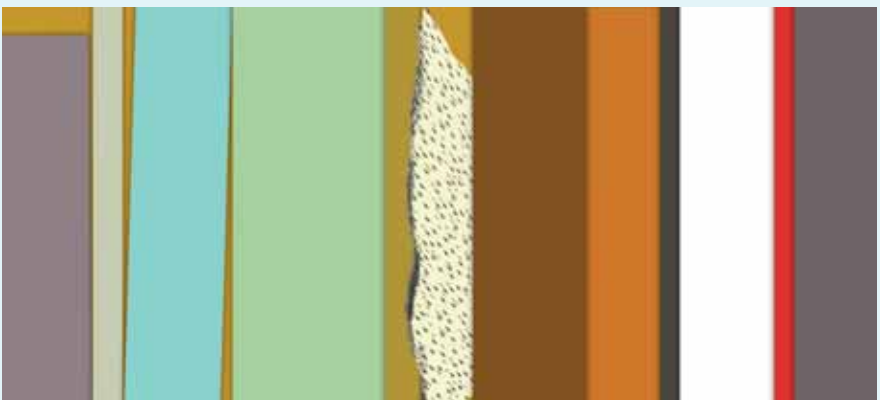
שֶׁלַח עוּרֶךְ

אוכלים את סעודת החג - בתיאבון ובהרחבה

צִפּוֹן

לאחר הסעודה פורסים מהמצה שנשמרה לצפון (האפיקומן) ואוכלים.
יש אומרים:

זָכֹר לְקֶרְבֵּן פֶּסַח הַנֶּאֱכָל עַל הַשּׁוֹבֵעַ.

מרה דליה מרקס

מָה מֵר לָךְ

מָרָה מָרָה

מָה רַע

נְעָמִי

מָה מֵר בָּךְ

עַל מָה נִמְהָרְתְּ

כְּמָה פְּסָחַתְּ

מָה הֶחֱמַצְתְּ

עַל מָה צָמַאתְּ

מָה לֹא מִצַּאתְּ

הַגִּידִי בְּקוֹל

מִצִּי אֶת פְּסָחְךָ מִצֵּתְךָ מִרוּחְךָ

הַבִּיאִי לְיָדֵי מִצּוֹי

נִרְצָה קִרְבְּנֶךָ

“אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן” (משנה, פסחים, י, ח)

כך מסתיימת המשנה המתארת את הסדר. מקור המילה ‘אפיקומן’ ביוונית, ומשמעה “after-party”. הסדר נבנה לפי מתכונת המשתה (הסימפוזיון) ההלניסטי-רומי, שכלל ארוחה חגיגית ושיחה אינטלקטואלית. החכמים לא נרתעו מאימוץ מתכונת נוכרית זו אל לב לבו של חג הפסח; אלא שמשתתפי המשתה ההלניסטי-רומי נהגו גם לצאת, אחרי שסיימו את המשתה שלהם, להתהולל במשתאות נוספים. הם הוסיפו (ובלשון התקופה: הפטירו) אחרי המשתה אפיקומן. קביעת המשנה שאין להפטיר אחר הפסח אפיקומן משרטטת גבול חד בין המנהג הנוכרי לטכס היהודי שעוצב בעקבותיו. חז”ל אימצו מהתרבות הכללית רק אותם יסודות המשתלבים בתרבותנו ומשרתים נאמנה את רוחנו.

אנו מסמלים רעיון זה באכילת הצפון, פיסת המצה המכונה אפיקומן, בסיום הארוחה. אחרי האפיקומן איננו מוסיפים לאכול ולשתות, לבד משתי כוסות היין השייכות למהלכו של הסדר.

בִּרְךְ

מוזגים כוס שלישית ומברכים ברכת המזון:

הננו מוכנים ומזמנים לקיים מצות עשה של ברכת המזון,
שנאמר:

"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יי אֱלֹהֶיךָ
עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" (דברים ח, ט).

שיר המעלות, בשוב יי את שיבת ציון היינו כחלמים:
אז ימלא שחוק פינו ולשונינו רנה:
אז יאמרו בגוים הגדיל יי לעשות עם אלה:
הגדיל יי לעשות עמנו, היינו שמחים:
שובה יי את שביתנו באפיקים בנגב:
הזרעים בדמעה ברנה יקצרו:
הלוח ילך ובכה נשא משך הזרע
בא יבא ברנה, נשא אלמתיו:

תהלים קכו

המזמן/ת: רבותי נברך / חברי וחברותי נברך.
המסובין עונים: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם.
המזמן/ת: ברשות מרנן ורבותי / חברי וחברותי / כל המסבין
נברך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו.
המסובין עונים: ברוך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו.
המזמן/ת: ברוך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו.
ברוך הוא וברוך שמו.

כוונה לברכת המזון

הַעֲרַבְתָּ ה' אֱלֹהֵינוּ

אֶת הַפֶּת הַזֶּה בְּפִינוּ

וְהִשְׁרַתְּ מִתְקָה בְּחִיכָנוּ.

הַנְּעַמְתָּ אֶת הַחֲבֻרוֹתָא שְׂבָאֲכִילְתָּהּ,

כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יַחֲיֶה הָאָדָם. (**דברים** ח, ג).

בְּרַכְתָּ אוֹתָנוּ בְּשׁוֹלְחַן עֶרוֹךְ,

בְּמִפָּה מוֹצֵעַת,

וּבְחֻדּוֹת הַיָּחִיד -

הַדְרִיכָנוּ לְחִלּוֹק פִּיתָנוּ

עִם הָעָנִי

וְנִדְעַ לְקָרֵב אֶת הַבּוֹדֵד.

בְּרַכְתָּ אוֹתָנוּ בְּאֶרֶץ חֲמֵדָה טוֹבָה וּרְחֻבָּהּ,

אֲשֶׁר בְּרוּחַת הַלֵּב וְהַגּוֹף נֹאכָל בָּהּ לֶחֶם (על פי **דברים** ח, ט).

לְמַדְנוּ לְאָכּוֹל מִתּוֹךְ רָעֵב

וְלֹא מִתּוֹךְ שַׁעֲמוּם,

מִתּוֹךְ חֻדּוֹת הַחַיִּים

וְלֹא מִתּוֹךְ כָּעַס.

בְּרַכְתָּ אֶת עוֹלָמְךָ בְּשִׁפְעַ וּבִבְרָכָה

וְלֹא חִסְרָתָ בּוֹ כָּלוּם. (על פי **בבלי**, ברכות, מג ע"ב).

לְמַדְנוּ לִלְקַח בְּאֶרְחוֹתֶיךָ

וּלְהַשְׁפִּיעַ טוֹב בְּאֲשֶׁר נִלְךְ.

דליה מרקס

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
הֵזֵן אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, בְּטוֹבוֹ בָּחוּן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים.
הוּא נוֹתֵן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ
וּבְטוֹבוֹ הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא חָסַר לָנוּ,
וְאֵל יַחֲסֹר לָנוּ מִזֶּזֶן לְעוֹלָם וָעֶד
בְּעֶבֶר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל.
כִּי הוּא אֵל זֶן וּמִפְרָגִם לְכָל
וּמִטִּיב לְכָל וּמִכֵּין מִזֶּזֶן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא.
בְּרוּךְ אַתָּה יי הֵזֵן אֶת הַכֹּל.

נוֹדָה לָךְ יי אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבּוֹתֵינוּ וּלְאִמּוֹתֵינוּ,
אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה,
וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם,
וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבָדִים,
וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ בְּלִבָּנוּ.
וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלְּמַדְתָּנוּ, וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ,
וְעַל חַיִּים חַן וְחֶסֶד שֶׁחֻנַּנְתָּנוּ,
וְעַל אֲכִילַת מִזֶּזֶן שֶׁאַתָּה זֶן וּמִפְרָגִם אוֹתָנוּ תָּמִיד,
בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה:
וְעַל הַכֹּל יי אֱלֹהֵינוּ אֲנִיחָנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ,
יִתְבָּרֶךְ שְׁמְךָ בְּכִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.
כְּכָתוּב "וְאָכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ, וּבִרְכַּת אֵת יי אֱלֹהֶיךָ
עַל הָאֶרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" (דְּבָרִים ח, י).
בְּרוּךְ אַתָּה יי עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמִּזֶּזֶן.

רַחֵם נָא יי אֱלֹהֵינוּ, עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ,
וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ,
וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ,
וְעַל מְדִינַת יִשְׂרָאֵל (לְמַעַן תִּהְיֶה) רֹאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתָנוּ.

מְשִׁירֵי אֶרֶץ אֱהָבָתִי לֹא הָיָה גּוֹלְדִּבְרָג

מְכוֹרָה שְׁלִי, אֶרֶץ-נוֹי אֲבִיוָּנָה -
לְמַלְכָּה אֵין בֵּית, לְמֶלֶךְ אֵין כְּתָר.
וְשִׁבְעָה יָמִים אֲבִיב בְּשָׁנָה
וְסִגְרִיר וְגִשְׁמִים כָּל הַיָּתֵר.

אֶף שִׁבְעָה יָמִים הַוָּרְדִּים פּוֹרְחִים,
וְשִׁבְעָה יָמִים הַטְּלָלִים זּוֹרְחִים,
וְשִׁבְעָה יָמִים חֲלוֹנוֹת פְּתוּחִים,
וְכָל קִבְצֵנִיךְ עוֹמְדִים בְּרָחוֹב
וְנוֹשְׂאִים חֲוָרָנָם אֶל הָאֹר הַטּוֹב,
וְכָל קִבְצֵנִיךְ שְׂמֵחִים.

מְכוֹרָה שְׁלִי, אֶרֶץ-נוֹי אֲבִיוָּנָה,
לְמַלְכָּה אֵין בֵּית לְמֶלֶךְ אֵין כְּתָר,
רַק שִׁבְעָה יָמִים חֲגִים בְּשָׁנָה
וְעֵמֶל וְרַעַב כָּל הַיָּתֵר.

אֶף שִׁבְעָה יָמִים הַנֹּרוֹת בְּרוּכִים
וְשִׁבְעָה יָמִים שְׁלַחֲנוֹת עֲרוּכִים,
וְשִׁבְעָה יָמִים הַלְּבָבוֹת פְּתוּחִים,
וְכָל קִבְצֵנִיךְ עוֹמְדִים בְּתַפְּלָה,
וּבְנִיךְ-בְּנוֹתֶיךָ חֲתָן-כֶּלֶה,
וְכָל קִבְצֵנִיךְ אֲחִים.

עֲלוּבָה שְׁלִי, אֲבִיוָּנָה וּמָרָה,
לְמֶלֶךְ אֵין בֵּית, לְמַלְכָּה אֵין כְּתָר -
רַק אַחַת בְּעוֹלָם אֶת שְׂבִיחַךְ אֲמָרָה
וְגִנוּתֶיךָ-חֶרֶפְתֶּיךָ כָּל הַיָּתֵר.

אֱלֹהֵינוּ, אֲבִינוּ, רַעְנוּ, זִוְנֵנוּ, פְּרָנְסֵנוּ, וְכִלְכְּלֵנוּ, וְהַרְוִיחֵנוּ,
וְהַרְנֵחַ לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ מִהֲרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ.
וְנָא, אֵל תַּצְרִיכֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לֹא לַיְדֵי מִתַּנַּת בָּשָׂר וָדָם,
וְלֹא לַיְדֵי הַלְנָאתָם,
כִּי אִם לַיָּדָךְ הַמְּלָאָה, הַפְּתוּחָה, הַקְּדוּשָׁה וְהַרְחֲבָה,
שְׁלֹא נִבְוֵשׁ וְלֹא נִפְלֵם לְעוֹלָם וָעֶד.

כשחל פסח בשבת:

רָצָה וְהַחֲלִיצֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי,
הַשְּׁבֵת הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ הַזֶּה, כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ,
לְשִׁבֹּת בּוֹ וּלְנוֹחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוֹת רְצוֹנְךָ,
וּבְרְצוֹנְךָ הַנִּיחַ לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ,
שְׁלֹא תִהְיֶה צָרָה וַיִּגּוֹן וְאִנְחָה בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ,
וְהִרְאֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן עִירְךָ,
וּבְהַשְׁלָמַת בְּנֵי יִירוּשָׁלַיִם עִיר קְדֻשָּׁךְ,
כִּי אַתָּה הוּא בֹעֵל הַיְשׁוּעוֹת וּבֹעֵל הַנְּחֻמוֹת.

אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וְאַמּוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וַיָּבֹא
וַיִּגְיַע וַיִּרְאֶה וַיִּרְצֶה וַיִּשְׁמַע וַיִּפְקֹד וַיִּזְכֹּר זְכוּרֵינוּ וּפְקֻדוֹנֵנוּ
וְזִכְרוֹן אֲמוֹתֵינוּ וְאֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן יִירוּשָׁלַיִם עִיר קְדֻשָּׁךְ,
וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לְפִלִּיטָה, לְטוֹבָה,
לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם,
בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה:
זְכָרֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה, (אָמֵן)
וּפְקֻדָּנוּ בּוֹ לְבִרְכָּה, (אָמֵן)
וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים (אָמֵן).
וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, חוּס וְחַנּוּן וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ,
כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה.

ועל-כן אלף לכל רחוב ופנה,
לכל שוק וחרצר וסמטה וגנה,
מחרבן חומותיך כל אבן קטנה -
אלקט ואשמור למזכרת.

ומעיר לעיר, ממדינה למדינה
אנודה עם שיר ותבת-נגינה
לתנות דלותך הזוהרת.

חֶסֶה רוני סומק

שדה חסה מתנופף על ראש אשתי ועל
ראש בתי.
כמה בנאלי לתאר כך את הבלונד,
ובכל זאת, שם צומח הלחם
של חיי.

וְהַשָּׁלֵם בְּנֵנוּ יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ.
בְּרוּךְ אַתָּה יי, בּוֹנֵה בְּרַחֲמֵינוּ יְרוּשָׁלַיִם, אָמֵן.
בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
הָאֵל, אָבִינוּ, מִלְכֵנוּ, אֲדִירֵנוּ, בּוֹרְאֵנוּ, גּוֹאֲלֵנוּ, יוֹצֵרֵנוּ,
קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל,
הַמֶּלֶךְ הַטוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל.
שְׂבֹכֵל יוֹם וַיּוֹם הוּא הַטֵּיב הוּא מְטִיב הוּא יֵיטִיב לָנוּ.
הוּא גִמְלָנוּ הוּא גּוֹמְלָנוּ הוּא יְגַמְלָנוּ לָעֵד,
לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרֹחַ הַצֶּלֶה וְהַצִּלָּה,
בְּרַכָּה וַיִּשְׁוּעָה, נְחֻמָּה, פְּרִנָּסָה וְכִלְכָּלָה, וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם
וְכָל טוֹב.
וּמִכָּל טוֹב לְעוֹלָם אֵל יַחֲסֹרֵנוּ.

הַרְחֵמוּ	הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֵד.
הַרְחֵמוּ	הוּא יִתְבָּרֵךְ בְּשֵׁמִים וּבְאֲרָצִי.
הַרְחֵמוּ	הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים. וַיִּתְפָּאֵר בָּנוּ לָעֵד וּלְנִצָּחַת נְצָחִים. וַיִּתְהַדָּר בָּנוּ לָעֵד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים.
הַרְחֵמוּ	הוּא יִפְרִנֵּסנוּ בְּכָבוֹד.
הַרְחֵמוּ	הוּא יִסְבִּיץ גְּלִיּוֹתֵינוּ קוֹמָמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ.
הַרְחֵמוּ	הוּא יְבָרֵךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל (לְמַעַן תִּהְיֶה) רִאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתֵנוּ.
הַרְחֵמוּ	הוּא יְבָרֵךְ אֶת חַיֵּי וְחַיִּלוֹת צָבָא הַגָּנָה לְיִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם.
הַרְחֵמוּ	הוּא יְשִׁים שָׁלוֹם בֵּין בְּנֵי שָׂרָה לְבֵין בְּנֵי הָגָר.
הַרְחֵמוּ	הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרַכָּה מְרֻבָּה בְּבֵית הַזֶּה וְעַל שְׁלֹחַן זֶה שְׂאֵבֵלֵנוּ עָלָיו.
הַרְחֵמוּ	הוּא יִשְׁלַח לָנוּ גְּאֻלָּה שְׁלֵמָה וַיִּבְשֹׁר לָנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יִשׁוּעוֹת וְנְחֻמוֹת.

רחל א. ד. גורדון

(נכתב עבור המשוררת רחל [בלובשטיין])

לְכִי בְּשִׁבְלֶךָ -

עֲלֵה תַעֲלִי.

אִישׁ אֶל יַעֲצֹרָה,

אֶל יֹאמֶר: עָלִי!

וְהִיָּה כְּעֹלֹתְךָ

יָאוֹר לְךָ הַיּוֹם -

וְהִנֵּה אֶת אֵינֶךָ

בּוֹדֵדָה בְּמָרוֹם.

עבדים ברי סחרוף

חֲלוֹנוֹת רֹאֶה יָפִים

זֶה הַכֹּל לְמַכִּירָה,

גַּם אֲנַחְנוּ תַלְוִיִּים

עִם פְּתָקֵי הַחֲלָפָה.

אֲזַמָּה נַעֲשֶׂה עִם הַכַּעַס הַזֶּה

מָה יִהְיֶה עִם הַקִּנְיָה

כּוֹלֵם רוֹצִים לִהְיוֹת חִפְשִׁיִּים,

אֲבָל מִמָּה, אֱלֹהִים, מִמָּה?

הַרְחֵמוּ   הוא יְבַרֵךְ אֶת כָּל הַמְסֻבִּין כָּאן,
 אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם,
 אוֹתָנּוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ.
 כְּמוֹ שְׁנֵתְבָרְכוּ אֲמוֹתֵינוּ שָׂרָה, רִבְקָה, לֵאָה וְרַחֵל
 בְּשִׁפְעַת בְּרָכוֹת "הֵיטִיב", "טִבַּת", "טוֹב", "טוֹב",
 וְאַבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב,
 בְּבָרְכוֹת "בְּכַל", "מְכַל", "כָּל",
 כֵּן יְבַרֵךְ אוֹתָנּוּ כְּלָנוּ יַחַד בְּבָרְכָה שְׁלֵמָה.
 וְנֹאמַר: אָמֵן.

בְּמָרוֹם יִלְמְדוּ עֲלֵיהֶם וְעַלֵּינוּ זְכוֹת שְׁתֵּהא לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם,
 וְנִשְׂא בְרָכָה מֵאֵת יי וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל,
 וְנִמְצָא חַן וְשֹׁכֵל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם.
הַרְחֵמוּ   הוא יְנַחֵלֵנוּ לְיוֹם שְׁכָלוֹ שְׁבֵת וּמְנוּחָה
 לְשַׁבָּת:
 לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים.

הַרְחֵמוּ   הוא יְנַחֵלֵנוּ לְיוֹם שְׁכָלוֹ טוֹב.
הַרְחֵמוּ   הוא יִזְכֵּנוּ לְיָמוֹת הַגְּאֻלָּה וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.
 עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמָרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עַלֵּינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
 וְעַל כָּל בָּאֵי עוֹלָם וְאָמְרוּ אָמֵן.

יִרְאוּ אֶת יי קְדוֹשֵׁיוֹ כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו:
 כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעִבוּ וְדוֹרָשֵׁי יי לֹא יַחְסְרוּ כָּל טוֹב:

תהלים לד, י-יא

הוֹדוּ לַיי כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

תהלים קיח, א

פֹּתַח אֶת יָדְךָ וּמִשְׁפִּיעַ לְכָל חַי רְצוֹן:

תהלים קמה, טז

ברכת האמהות - כברכת האבות

בברכת המזון מבקשים להתברך כדרך שנתברכו אבות האומה "בכל מכל כל". כל אחת משלוש המילים הללו נאמרה על אחד האבות, וממנה נמשכת הברכה:

על **אברהם** נאמר: "וְהוּא בֵּרַךְ אֶת-אַבְרָהָם **בְּכָל**" (בראשית כד, א).
על **יצחק** אמר לבנו עשו: "וְאָכַל **מִכָּל** בְּטָרֶם תָּבוֹא" (בראשית כז, לג).
על **יעקב** נאמר: "וְנִבְרְכוּ בְךָ **כָּל** מִשְׁפְּחוֹת הָאָדָמָה וּבְזֶרְעֶךָ" (בראשית כח, יד).

אנו, הכוללים את האמהות בכל מקום שמופיעים בו האבות, מבקשים להתברך גם בטוב, המציין בדרכים שונות את ארבעתן:

על **שרה** נאמר: "וּלְאַבְרָם **הֵיטִיב** בְּעִבּוּרָהּ" (בראשית יב, טז).
על **רבקה** נאמר: "וְהִנֵּעַר **טֹבֵת** מִרְאָה מֵאֲדָ" (בראשית כד, טז).
לאה אמרה על הולדת בנה זבולון: "זָבַדְנִי אֱלֹהִים אֹתִי זָבַד **טוֹב**" (בראשית ל, כ).

על **רחל** אמר אביה ליעקב: "**טוֹב** תִּתֵּנִי אֹתָהּ לָךְ מִתֵּתִי אֹתָהּ לְאִישׁ אֲחֵר" (בראשית כט, יט).

בְּרוּךְ הָאָדָם אֲשֶׁר יִבְטַח בִּי וְהָיָה יִי מִבְטָחוֹ:

על פי ירמיהו יז, ז

יש מוסיפים את הפסוק:

בְטָחוֹ בִּי עַדִּי עַד כִּי בָּיָה יִי צוֹר עוֹלָמִים:

ישעיהו כו, ד

יִי עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן יִי יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם:

תהלים כט, יא

כּוֹס שְׁלִישִׁית

**"וְגִאֲלֹתִי אֶתְכֶם בְּזִרְעַ נְטוּיָה
וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים".**

שמות ו, ו

הִנָּנוּ מוֹכְנִים וּמְזַמְנִים לְקַיִם מִצְוֹת
כּוֹס שְׁלִישִׁית שֶׁל לֵיל הַסֵּדֶר פִּנְגָּד לְשׁוֹן
"וְגִאֲלֹתִי" שֶׁל גְּאוּלָּת עַם יִשְׂרָאֵל.

בְּרוּךְ אַתָּה יִי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

מָה נָאוּ עָלַי ר' שלמה ב"ר נסים

מבשר שלום בבנין עירך	מה נאוּ עלי הַהָרִים רָגְלִי
הַתְּנַעֲרִי מִתּוֹךְ מִגְנֶה	קֹזֶל צוֹפִיךָ יִשְׁאוּ קוֹל רִנָּה
וְשָׁבוּ בְּנִיךָ לְגִבּוֹלְךָ	עֵין בְּעֵין תִּרְאִי שְׂכִינָה
אַל בֵּית הָרַחֲמִים יִהְיֶה שְׁבִילְךָ	לְשִׁבוּיִים דְּרוֹר בְּשִׁיר וּמִזְמוֹר
פָּצְחוּ רִנָּה וְתִהְיֶה	סִלּוֹ סִלּוֹ אֶת הַמַּסְלָה
קוֹמִי עוֹרִי כִּי בָּא אוֹרְךָ	יבֹא מִבְּשֵׁר בְּלִשׁוֹנוֹ מֶלֶךְ
כְּנוֹר וְנֶבֶל אֲזִי שִׁירְךָ	צִאִי מִבֶּבֶל קִרְיַת עוֹבְדֵי בַל
לְבָא לַחֲסוֹת בְּצֶל הָעֲלִיּוֹן	שׁוֹשׁ יִשְׁיִשׁוּ כָּל אֲבֹלֵי צִיּוֹן
אֲכִין כֶּסֶף לְדוֹד מִלְכְּךָ	בְּנֵה אֲבִנָּה לָךְ נוֹה אֶפְרַיִם
בָּאוּ אֵלֶיךָ לְאוֹר בְּאוֹרְךָ	שְׂאִי עֵינֶיךָ וּרְאִי בְּנִיךָ
אֲזִי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא הַתּוֹרָה	תַּחַת חֹשֶׁךְ אֲשִׁים לָךְ אוֹרָה
בְּיוֹם שִׁימִי כְּתֹר לְרֹאשְׁךָ	הִנֵּה גָדוֹל הוּא אֵים וְנוֹרָא
לָזֶר בְּעוֹלָה כְּדֹל וְהִלָּךְ	עַד מָתִי כִּלָּה יָפָה וּמַעֲלָה
אֲחִישׁ אֶשְׁלַח יְנוּן וְגוֹאֵל	עוֹרִי עוֹרִי עַד־תִּשְׁרָאֵל
זְכוֹר אֶזְכֹּר חֶסֶד נְעוּרֶיךָ	וְגַם אֲקִים לָךְ חוֹמַת אֶרֶץ־אֵל

הֵלֵל

מוזגים כוס רביעית וגומרין עליה את ההלל:

לא לנו יי, לא לנו, כי לשמך תן כבוד, על חסדך על אמתך:
למה יאמרו הגוים, איזה נא אלהיהם:
ואלהינו בשמים, כל אשר חפץ עשה:
עצביהם כסף וזהב, מעשה ידי אדם:
פה להם ולא ידברו, עינים להם ולא יראו:
אזנים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחו:
ידיהם ולא ימישון, רגליהם ולא יהלכו, לא יתגו בגרונם:
כמוהם יהיו עשיהם, כל אשר בטח בהם:
ישראל בטח ביי, עזרם ומגנם הוא:
בית אהרן בטחו ביי, עזרם ומגנם הוא:
יראי יי בטחו ביי, עזרם ומגנם הוא:
יי זכרנו יברך,
יברך את בית ישראל, יברך את בית אהרן:
יברך יראי יי, הקטנים עם הגדלים:
יסף יי עליכם, עליכם ועל בניכם:
ברוכים אתם ליי, עשה שמים וארץ:
השמים, שמים ליי, והארץ נתן לבני אדם:
לא המתים יהללו יה, ולא כל יורדי דומה:
ואנחנו נברך יה, מעתה ועד עולם, הללויה:

תהלים קטו

אהבתי, כי ישמע יי את קולי תחנוני:
כי הטה אזנו לי ובכימי אקרא:
אפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני, צרה ויגון אמצא:
ובשם יי אקרא, אנה יי מלטה נפשי:
חנון יי וצדיק ואלהינו מרחם:

יש לי חלום יחיאל מוהר

יש לי חלום
אשר קבלתי בירושה מאת אבי
מכל תהום
ידע לפרוש כנפיו ולהמריא
מגיא איום
עלה צחור ממות ומשבי.
יש לי חלום.

יש לי חלום
עצור כמעין בלב ההר.
זה המקום,
מכאן יפרוץ ויעלה ואף יגבר
ושיר שלום
יפח מסלע זה אל כל אתר.
יש לי חלום.

אביב רחל (בלובשטיין)

כזה מעודו: מתגלה במפתיע
ומשיח, משיח ללב,
בלי אמר –
רק רמז, רק זיע.
אל גדר דחוייה, אפרת פנים,
רבת הכנעה לגורל,
קבצנים עליזים - סביון וחרדל -
נדחקים בסף.
ציץ הגנה - ואני.
עוף השמים - ואני.
שהגיעני לחג האביב - יברך!

שֹׁמֵר פְּתָאִים יי, דְּלוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ:
 שׁוּבִי נִפְשִׁי לְמִנוּחַיִכִּי, כִּי יי גָּמַל עָלַיִכִּי:
 כִּי חֲלַצְתָּ נִפְשִׁי מִמָּוֶת, אֶת עֵינַי מִן דְּמָעָה, אֶת רַגְלִי מִדָּחִי:
 אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יי, בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים:
 הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר, אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד:
 אֲנִי אֲמַרְתִּי בְּחִפְזִי, כָּל הָאָדָם כֶּזֶב:
 מָה אָשִׁיב לַיי, כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלַי:
 כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׂא, וּבָשָׂם יי אֶקְרָא:
 נִדְרֵי לַיי אֲשַׁלֵּם, נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ:
 יָקָר בְּעֵינַי יי, הַמּוֹתָה לַחֲסִידָיו:
 אֲנִה יי כִּי אֲנִי עֲבָדְךָ, אֲנִי עֲבָדְךָ בֶּן אֲמֹתְךָ, פִּתְחָתָ לְמוֹסְרִי:
 לָךְ אֲזַבַּח זֶבַח תּוֹדָה, וּבָשָׂם יי אֶקְרָא:
 נִדְרֵי לַיי אֲשַׁלֵּם, נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ:
 בַּחֲצֹרוֹת בֵּית יי בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלַיִם, הִלְלוּהָ:

תהלים קטז

הִלְלוּ אֶת יי כָּל גּוֹיִם, שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים:
 כִּי גִבֹּר עָלֵינוּ חֲסֵדוֹ, וְאַמֶּת יי לְעוֹלָם, הִלְלוּהָ:

תהלים קיז

הוֹדוּ לַיי כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:
 יֹאמְרוּ נָא יִשְׂרָאֵל, כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:
 יֹאמְרוּ נָא בֵּית אֱהֲרֹן, כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:
 יֹאמְרוּ נָא יִרְאִי יי, כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ:
 מִן הַמִּצֵּר קִרְאתִי יְהוָה, עֲנֵנִי בְּמֶרְחָב יְהוָה:
 יי לִי לֹא אֵיֶרָא, מָה יַעֲשֶׂה לִּי אָדָם:
 יי לִי בַּעֲזָרִי, וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשׁוֹנְאִי:
 טוֹב לַחֲסוֹת בַּיי, מִבָּטָח בְּאָדָם:
 טוֹב לַחֲסוֹת בַּיי, מִבָּטָח בַּנְּדִיבִים:

*

משה אבן עזרא

כְּתוּנוֹת פָּסִים

לְבַשׁ הַגֶּן

וּכְסוֹת רִקְמָה

מִדֵּי דִשָּׁאוֹ

וּמַעִיל תִּשְׁבֵּץ

עֹטָה כָּל עֵץ

וּלְכָל עֵין

הָרָאָה פִּלְאוֹ.

כָּל צִיץ חֹדֶשׁ

לְזִמֵּן חֹדֶשׁ

יֵצֵא שׁוֹחֵק

לְקִרְאָת בּוֹאוֹ –

אֶף לְפָנֵיהֶם

שׁוֹשֵׁן עֵבֶר,

מֶלֶךְ כִּי-עַל

הוֹרֵם כְּסָאוֹ.

יֵצֵא מִבֵּין

מִשְׁמֵר עָלָיו

וַיִּשְׁנֶה אֶת

בְּגָדֵי-כָלְאוֹ.

מִי לֹא יִשְׁתָּה

יֵינוּ עָלָיו –

הָאִישׁ הַהוּא

יֵשֵׁא חֶטְאוֹ!

כָּל גּוֹיִם סָבְבוּנִי, בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילָם:
סְבוּנִי גַם סָבְבוּנִי, בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילָם:
סְבוּנִי כְּדִבְרוֹתֶיךָ דַּעְכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים, בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילָם:
דַּחַח דְּחִיתָנִי לְנֶפֶל, וַיִּי עֲזָרָנִי:
עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה, וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה:
קוֹל הַנָּה וַיִּשְׁוּעָה בְּאֶהְלִי צְדִיקִים, יָמִין יי עֲשֵׂה חֵיל:
יָמִין יי רוֹמְמָה, יָמִין יי עֲשֵׂה חֵיל:
לֹא אֲמוֹת כִּי אֶחָיָה, וְאַסְפֹּר מַעֲשֵׂי יְהוָה:
יִסֹּר יִסְרָנִי יְהוָה, וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנָנִי:
פָּתַחוּ לִי שַׁעַר צֶדֶק, אֲבֹא בָם אוֹדֶה יְהוָה:
זֶה הַשַּׁעַר לִי, צְדִיקִים יָבֹאוּ בוֹ:
אוֹדֶךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה:
אוֹדֶךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה:
אֲבֹן מֵאֶסוּ הַבּוֹנִים, הִיתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה:
אֲבֹן מֵאֶסוּ הַבּוֹנִים, הִיתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה:
מֵאֵת יי הִיתָה זֹאת, הִיא נִפְלְאֶת בְּעֵינֵינוּ:
מֵאֵת יי הִיתָה זֹאת, הִיא נִפְלְאֶת בְּעֵינֵינוּ:
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יי, נִגִּילָה וְנִשְׁמָחָה בוֹ:
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יי, נִגִּילָה וְנִשְׁמָחָה בוֹ:

אֲנִי יי הוֹשִׁיעָה נָא:	אֲנִי יי הוֹשִׁיעָה נָא:
אֲנִי יי הַצְּלִיחָה נָא:	אֲנִי יי הַצְּלִיחָה נָא:

בְּרוּךְ הֵבֵא בְּשֵׁם יי, בְּרִכְנוֹכֶם מִבֵּית יי:
אֵל יי וַיֵּאָר לָנוּ, אֶסְרוּ חַג בְּעֵבְתֵיכֶם, עַד קֶרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:
אֵלֵינוּ אֶתָּה וְאוֹדֶךָ, אֱלֹהֵינוּ אֲרוֹמְמֶךָ:
הוֹדוּ לִי כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:

תהלים קיח

ישיר ישראל מתוך פיוט עממי

יְשִׁיר יִשְׂרָאֵל שִׁיר נָעַם,   אֲז נִבְהֵלוּ אֵלַי מוֹאֵב,
וַיִּזְדָּה אֶל בְּטוֹב טַעַם,   וּבְשֶׁרֶם עֲלֵיהֶם יִכָּאֵב,
בַּיּוֹם בּוֹ הִקְשִׁיב כָּל שׁוֹעַם,   בְּרֹאוֹת עֲצָמוֹ רַחֲמֵי אֵב,
בְּשִׁלַּח פְּרָעָה אֶת הָעַם.   יִחַזּוּ וַיִּבּוֹשׁוּ קִנְאֵת עַם.

שִׁירוֹ לֹאֵל גָּאָה גָּאָה,   לָכֵן אִמְרָה אֵין כְּמוֹהוּ,
וְעַל הַיָּם גִּדְּלוּ הָרָאָה,   בְּאֵלִים עֲצָמוֹ וְגִבְהוּ,
יָדוֹ יָדוֹ הִנֵּפְלָאָה,   אִם יָקוּם עָלַי אוֹרְהוּ,
וַיְרוֹמְמוּהוּ בִקְהֵל עַם.   לֹא אֵירָא מְרַבּוֹת עַם.

רַב עַז שְׁמֵר חֲזוֹן אֵיתָן,   הוּא יַעֲשֶׂה לִי נוֹרָאוֹת,
וְהוֹצִיא גּוֹי מִגּוֹי אֵיתָן,   וַיִּכָּאֵז יִרְאֵנִי נִפְלָאוֹת,
וּבְרֹב חֲסִדָּיו אֲז נָתַן,   אֲז לְכָל עַם אֶהְיֶה לְאוֹת,
עַז וְתַעֲצוּמוֹת לָעַם.   וַשִּׂאוּ הָרִים שְׁלוֹם לָעַם.

שבולת בשדה מתתיהו שלם

שְׂבוּלַת בִּשְׂדָה   שְׂדָה שְׁעוֹרִים תָּמָה
כּוֹרֶעָה בְּרוּחַ   זֶר חַג עוֹטְרֶת,
מַעֲוָמָס גִּרְעִינִים כִּי רַב.   שְׁפַע יָבּוּל וּבִרְכָּה.
וּבְמִרְחַב הָרִים   לִקְרֹאת בּוֹא הַקּוֹצְרִים
יוֹם כָּבֵד יָפוּחַ   בְּזוֹהַר מְזֻהָרֵת,
הַשֶּׁמֶשׁ כָּתֵם וְזָהָב.   חָרַשׁ לְעוֹמֵר מַחֲכָה.
עוֹרוֹ הוּא עוֹרוֹ   הָבוּ הַנִּיפּוֹ
שׁוּרוֹ בְּנֵי כְּפָרִים   נִירוֹ לָכֶם נִיר
קָמָה בְּשִׁלָּה כָּבֵד   חַג לִקְמָה,
עַל פְּנֵי הַכָּרִים   עַת רֹאשִׁית קִצִּיר.
קִצְרוֹ שְׁלַחוּ מַגֵּל   קִצְרוֹ שְׁלַחוּ מַגֵּל
עַת רֹאשִׁית הַקִּצִּיר   עַת רֹאשִׁית קִצִּיר.

יְהַלְלוּךָ יי אֱלֹהֵינוּ עַל מַעֲשֶׂיךָ.
וְחִסְדֶּיךָ צְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל.
בְּרָנָה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאָרוּ וַיְרוֹמְמוּ
וַיַּעֲרִיצוּ וַיְקַדִּישׁוּ וַיְמַלִּיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מִלְּכָנוּ.
כִּי לָךְ טוֹב לְהוֹדוֹת. וּלְשִׁמְךָ נֶאֱמָה לְזַמֵּר.
כִּי מַעֲוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל,
בְּרוּךְ אַתָּה יי מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשַׁבְּחוֹת.

כוס רביעית

מוזגים כוס רביעית ומברכים

**"וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לֶעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם
לְאֱלֹהִים וַיַּדְעֵתֶם כִּי אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם
הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלֹת מִצְרַיִם"**

שמות ו, ז

הִנָּנוּ מוֹכְנִים וּמְזַמְנִים לְקִיִּים מִצֻּת כּוֹס רְבִיעִית שֶׁל לֵיל הַסֵּדֶר.
בְּנֶגֶד לְשׁוֹן "וְלִקְחָתִי" שֶׁל גְּאוּלַּת עַם יִשְׂרָאֵל.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

פַּעֲמֵי אָבִיב חיים נחמן ביאליק

הִיְתָה רוּחַ אַחֲרֵת, גָּבְהוּ שָׁמַי הַשָּׁמַיִם,
וַיִּגְלוּ מִרְחָקִים בְּהִירִים, רַחֲבֵי יָדַיִם –
עַל-הָהָר עֹמְדוֹת רַגְלֵי הָאָבִיב!
עַל-הַמִּגְרָשׁ עִם-שֶׁמֶשׁ אֲדִים חֲמִים מִשְׁתַּטְּחִים,
מִן-הָעֲצִים הֶרְטָבִים פְּטוּרֵי צִיצִים מִתְּפַתְּחִים –
הִיְתָה רוּחַ אַחֲרֵת מִסְבִּיב.

עוֹד לֹא-פָרְצוּ הַנִּגְהוֹת, אֵין עוֹד צִלְצָלִי תְרוּעָה –
מֵאֲלִיָּה תִתְּפֹשֵׁט שִׁירָה זָכָה וְצִנוּעָה,
אוֹרוֹת רַכִּים כְּמוֹ בִקְעִים וְעוֹלָיִם –
חֲבוּ כְּמַעֲט! וְהַתְּפָרֵץ עַז הַחַיִּים הַחֲתוּמִים,
יִצִּיץ פִּתְאֹם וַיִּתְּגַל כָּל-עֶזְזוֹ הָעֲלוּמִים,
כָּל-הַכַּחוֹת הַפָּרִים, הַגְּדוֹלִים!

וּמָה-מֵתוֹק הָאוֹר וּמָה-מֵתוֹק הָרוּחַ!
פָּנִים שֹׁחֲקוֹת בְּכָל, בְּאֶשֶׁר עֵין תִּנּוּחַ -
שֵׁם רְעוּתָהּ לִקְרֹאתָהּ מִזְהָרָת.
וּמִכָּל אֶלִי-כָל חוּטֵי זָהָב נִמְתָּחִים;
עוֹד מַעֲט וְהִשְׁתַּפְּכָה בְּלִבְנֵת הַפָּרָחִים
שִׁפְעַת נֶעֱר הַלְזוֹ זֶה הָעֵתָרָת.

עוֹד מַעֲט וְהִשְׁתַּפְּכוּ בַּפָּרָחִים לְבָנִים
גַּם-נְעוּרֵי הַחֲדָשִׁים וְחִלְמוֹתֵי הַיְשָׁנִים,
כִּי גַם-בָּם נִשְׁבָּה רוּחַ הָאָבִיב.
וּמִלְבָּבִי הַמֵּלֵא כָּל-הַגִּיגִי אֲשִׁיחָה,
וּבְדַמְעוֹת מִזְהִירוֹת שְׁחוֹר יֹאוֹשֵׁי אֲדִיחָה -
הִיְתָה רוּחַ אַחֲרֵת מִסְבִּיב!

שותים ומברכים ברכה אחרונה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן
ועל תנובת השדה

ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו
ולאמותינו לאכול מפרה ולשבוע מטובה.

רחם נא יי אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון
משכן כבודך. והשלים בגן ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו
והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפרה ונשבוע מטובה
ונברך עליה בקדשה ובטהרה (בשבת: ורצה: והחליצנו ביום
השבת הזה)

ושמחנו ביום חג המצות הזה.

פי אתה יי טוב ומטיב לכל ונוקה לך על הארץ ועל פרי הגפן.

ברוך אתה יי על הארץ ועל גפנה.

שְׁאִי סָבִיב עֵינֶיךָ וּרְאֵי כָּלֶם נִקְבְּצוּ בָּאוּ לָךְ חֵי אֲנִי נֶאֱמַר ה' כִּי כָּלֶם
כַּעֲדֵי תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְׁרִים כִּכְלָה:
כִּי חֲרַבְתִּיךָ וְשִׁמְמַתִּיךָ וְאַרְץ הַרְסַתִּיךָ כִּי עַתָּה תִּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרַחֲקוּ
מִבְּלַעֲיֶךָ: **ישעיהו** מט, יח-יט

פְּטִישׁ לוֹ הָיָה לִי ל. האז

לחן: פִּיט סִיגָר **תרגום:** דרורה חבקין

פְּטִישׁ לוֹ הָיָה לִי	לוֹ זָמַר הָיָה לִי
לְהָלוֹם בּוֹ מְדֵי בִקָּר	אֲז שְׁרַתִּי מְדֵי בִקָּר
לְהָלוֹם בּוֹ מְדֵי עֶרֶב	אֲז שְׁרַתִּי מְדֵי עֶרֶב
עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל	עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל
לְהָלוֹם וּלְהַתְרִיעַ	הַזְמָר יִתְרִיעַ
לְהָלוֹם וּלְהַשְׁמִיעַ	הַזְמָר יִשְׁמִיעַ
הַלְמוֹת שֶׁל אֶהְבָּה	שִׁירַת אֶהְבָּה
בֵּין אִישׁ וְרַעְהוּ, הוּא הוּ	בֵּין אִישׁ וְרַעְהוּ, הוּא הוּ
עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל	עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל
הוּ, הוּ	הוּ, הוּ

פַּעֲמוֹן לוֹ הָיָה לִי	הַלְמוֹת פְּטִישִׁים לִי
בּוֹ צִלְצַלְתִּי מְדֵי בִקָּר	וּצִלִּיל פַּעֲמוֹן
צִלְצַלְתִּי מְדֵי עֶרֶב	וְלִי גַם שִׁיר זָמַר
עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל	עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל
הַצִּלִּיל הַמְתְּרִיעַ	פְּטִישִׁי הוּא הַצֶּדֶק
הַצִּלִּיל הַמְשֻׁמֵּעַ	פַּעֲמוֹנִי הוּא הַחוּפֶּשׁ
צִלְצוֹל שֶׁל אֶהְבָּה	וְהַזְמָר הוּא שִׁיר אֶהְבָּה
בֵּין אִישׁ וְרַעְהוּ, הוּא הוּ	בֵּין אִישׁ וְרַעְהוּ, הוּא הוּ
עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל	עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל

כוס חמישית

כוסו של אליהו - כוס הגאולה לעתיד.

מוזגים כוס חמישית, פותחים את הדלת ואומרים:

אֱלֹהִים אֵל דָּמִי לָךְ אֵל תַּחֲרֹשׁ וְאֵל תִּשְׁקֹט
אֵל: כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יִהְיֶינּוּ וּמִשְׁנָאֶיךָ נִשְׂאוּ
רֹאשׁ: עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוּד וַיִּתְּעֲצוּ עַל
צְפוּנֶיךָ: אָמְרוּ לָכֵן וְנִכְחִידֶם מִגּוֹי וְלֹא יִזְכָּר
שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד:

תהלים פג, ב-ה

שפוך אהבתך על הגוים אשר ידעוך,
ועל ממלכות אשר בשמך קוראים,
בגלל חסדים שהם עושים עם זרע יעקב
ומגינים על עמך ישראל מפני אוכליהם.
יזכו לראות בטובת בכיריך,
ולשמוח בשמחת גויך.

על פי כתב יד של ההגדה מן המאה הטז

על האתגר של "שפוך חמתך"

ליל הסדר נקשר בזיכרונם של יהודים בימי הביניים עם שורה של עלילות-דם. פעם אחר פעם הואשמו יהודים בהאשמה האבסורדית והמרושעת, על-פיה הם רוצחים ילד נוצרי כדי להשתמש בדמו לאפיית מצות. פעם אחר פעם הייתה עלילת הדם עילה לפרעות, למעשי רצח ולרדיפת היהודים. החרדה, הכאב והעלבון שאלה גרמו, מצאו את ביטויים במילות הקטע "שפוך חמתך", כפי שהוא מופיע בהגדות המסורתיות. נוסח זה, הנאמר בהתרסה אל מול דלת פתוחה לרווחה, מייחל לנקמה ולעשיית דין בגויים.

אנו מצווים לזכור פרק קשה זה בתולדות עמנו. אנו מצווים לחוש בחרדתם של דורות עברו ולהזדהות אתם. לא נוכל לחיות כמי שיצאו ממצרים אם לא נישא בלבנו גם זיכרון זה. אולם איננו רשאים להשתעבד לזיכרון האימים. איננו רשאים לייחל לנקמה ולרדיפת הגויים בידי האל, כאילו לא היו גם הם בניו ובנותיו, נבראים בצלם, המצווים כמונו לבקש את דרך הטוב והישר. איננו רשאים להמשיך ולנהוג כאילו לא היינו עם חופשי בארצנו, כאילו לא נטלנו על עצמנו את האחריות הכרוכה בעצמאות, לפתוח פרק חדש בחיינו. הנוסח המסורתי של "שפוך חמתך" מובא כאן כעדות זיכרון לסבלם של אבותינו ואמותינו, כביטוי לאתגר הניצב לפנינו בפלסנו דרך בעולמו של האל.

יהודע עמיר

פסוקי "שפוך חמתך" המסורתי

שִׁפְךָ חֲמַתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר
בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ: כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נֹהוּ הַשָּׁמַיִם: (תהלים עט, ו-ז)
שִׁפְךָ עֲלֵיהֶם זַעֲמֶךָ וְחֲרוֹן אַפֶּךָ יִשְׁיִגֵם: (תהלים סט, כה)
תִּרְדֹּף בְּאֵף וְתִשְׁמִידֵם מִתַּחַת שָׁמַי ה': (איכה ג, סו)

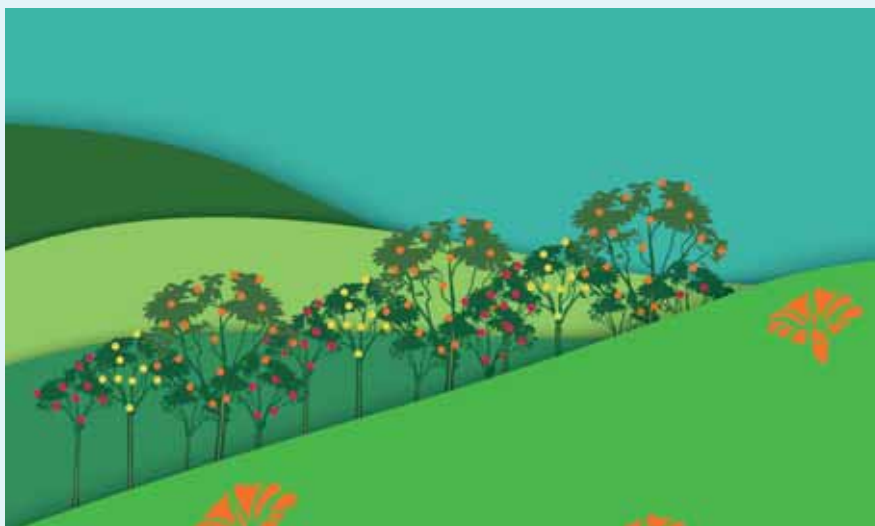
**"וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לָתֵת אֹתָהּ
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מִוְרָשָׁה אֲנִי יי"**

שמות ח, ח

כוס נוספת זו, כוס חמישית שאנו מוזגים, היא כנגד לשון
"והבאתי" של גאולת ישראל. זוהי כוס הכמיהה לגאולה,
ככתוב: "בניסן נגאלו, בניסן עתידין להיגאל" (בבלי, ראש השנה, יא ע"א).
כוס הגאולה היא כוסו של אליהו הנביא, מבשר הגאולה -
לקיים מה שנאמר:

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֲם יי
וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בְּקֶצֶר וְדֶרֶךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךְ הַזֶּרַע
וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עֲסִיס וְכָל הַגְּבָעוֹת תִּתְמוּגְגְנָה:
וְשִׁבְתִּי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשִׁמוֹת
וַיֵּשְׁבוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וַשְׂתוּ אֶת יֵינָם
וַעֲשׂוּ גִנוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָּהֶם:
וְנִטְעֵתִים עַל אֲדָמָתָם
וְלֹא יִנְתָּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם
אָמַר יי אֱלֹהֶיךָ:

עמוס ט, יג-טו

כל אדם נברא בצלם

עם שאנחנו מבקשים שהקדוש ברוך הוא ישפוך את חמתו על אלו שלא ידעוהו - על האלימים, הרוצחים, האנסים, מפירי זכויות האדם, וגם האויבים המתנכלים לנו, לא נשכח כי כל אדם נברא בצלם, ונמצא בתוכנו גם את רגשות הצער על אובדנו של כל אדם באשר הוא אדם, ובודאי על החפים מפשע הנספים שלא באשמתם במלחמת הדמים עם שכנינו, ובכל מלחמה באשר היא.

טובה אילן

וְלִקְחִיתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמַתְכֶם: וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֶטְהַר אֶתְכֶם: וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חֹדֶשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֶּן בְּקִרְבְּכֶם וְהִסְרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׁרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר: וְאֶת רוּחִי אֶתֶּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר בְּחָקִי תֵּלְכוּ וּמִשְׁפָּטִי תִשְׁמְרוּ וְעָשִׂיתֶם: וְיִשְׁבְּתֶם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְתֵּיכֶם וְהִייתֶם לִי לְעָם וְאֲנִכִּי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים: וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם וְקִרְאתִי אֶל הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא אֶתֶן עֲלֵיכֶם רָעָב: וְהִרְבֵּיתִי אֵת פְּרִי הָעֵץ וְתִנּוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרֶפַת רָעָב בְּגוֹיִם:

יחזקאל לו, כד-ל

הִנֵּה אֲנֹכִי שִׁלַּח לָכֶם
אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאַ
לְפָנַי בּוֹא יוֹם יִי הַגָּדוֹל וְהַנוֹרָא:
וְהָשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים
וְלֵב בָּנִים עַל אָבוֹתָם:

מלאכי ג, כג-כד

לֹא יֵשֵׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה:

ישעיהו ב, ד

אֱלֹהֵי הַנְּבִיאַ, אֱלֹהֵי הַתְּשׁוּבִי, אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי
בְּמַהֲרָה יָבֹא אֱלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

כִּי שָׁאֵל נָא לַיָּמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לַפָּנִיךָ לִמֵּן הַיּוֹם אֲשֶׁר
בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קֵצֵה הַשָּׁמַיִם
הַנִּהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנִּשְׁמָע כְּמָהוּ: הַשְּׁמַע עִם קוֹל
אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֶתָּה וַיַּחֲי: אוֹ הַנִּסָּה
אֱלֹהִים לְבּוֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמִסֹּת בְּאִתּוֹת וּבְמוֹפְתִים
וּבְמִלְחָמָה וּבִיד חֲזָקָה וּבְזִרְעֵ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֻלִּים כְּכֹל אֲשֶׁר
עָשָׂה לָכֶם ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לַעֲיֹנֶיךָ:

דברים ד, כד-לב

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: מִקְבֵּל אֲנִי מִרְבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי שֶׁשָּׁמַע מִרְבּוֹ
וּרְבּוֹ מִרְבּוֹ הַלָּכָה לְמִשָּׁה מְסִינִי שֶׁאִין אֵלֶיהוּ בָּא לְטָמֵא וּלְטַהֵר
לְרַחֵק וּלְקֶרֶב אֲלָא לְרַחֵק הַמִּקְרָבִין בְּזִרְעֵ וּלְקֶרֶב הַמִּרְחָקִין
בְּזִרְעֵ... רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר לְקֶרֶב אֲבָל לֹא לְרַחֵק.
רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר לְהַשְׁוֹת הַמַּחְלֻקָּת וְחֻכְמִים אוֹמְרִים לֹא לְרַחֵק
וְלֹא לְקֶרֶב אֲלָא לַעֲשׂוֹת שְׁלוֹם בְּעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר 'הִנֵּה אֲנֹכִי שֶׁלַּח
לָכֶם אֶת אֵלֶיהָ הַנְּבִיא... וְהָשִׁיב לֵב אֲבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל
אֲבוֹתָם" (מִלָּאכִי ג, כג-כד).

משנה, עדויות, ח, ז

כוס מים חיים כוסה של מרים

המסורת מכנה את יציאת מצרים "גאולה ראשונה".
היא מספרת על העם כולו - נשים וגברים - שיצאו
ממצרים לחירות עולם. אולם במשך דורות רבים
הוצנע חלקן של הנשים באירוע, כמו מה שנעשה
לקולן ולתרומתן בתחומים אחרים. כשאנו מקיימים את המצווה
לספר ביציאת מצרים אנחנו מצווים לשוב ולהעניק לקול זה את
מקומו. בבואנו לעשות זאת, זוהרת לפנינו באור יקרות דמותה של
מרים הנביאה, אחותו הבכורה של משה, שחכמת לבה, הכרעותיה
ודבר אלוהים אליה נטלו חלק מכריע בגאולת מצרים.

המסורת מספרת על בארה של מרים שהשקתה את העם בדרכו. נמזוג כוס
ברכה נוספת, כוס מים חיים, כוסה של מרים, לסמל את השוויון בין בני
האדם באשר הם.

מוזגים כוס מים צלולים, מציבים אותה ליד הכוס של אליהו הנביא ואומרים:
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲמוֹתֵינוּ וְאֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתְּדַרְיֶכְנוּ
לְהַרְבוֹת חֲרוּת וְשׁוֹיוֹן בְּעוֹלָמֵנוּ, וְנֹאמַר: אָמֵן.

נרים כוס-מרים:

זו שְׁעִמְדָּה מול אֲבִיהָ עִמָּם ומול גִּזְרֵת הַמֶּלֶךְ פִּרְעֹה;
זו שְׁשִׁפְּעָה וְהִבִּיֵּאָה לָעַם אֶת בָּאֲרָה עַל יְדֵי רְצוּנָה וְחִיּוּתָה;
זו שְׁדַבְּרָה לְשׁוֹן הַרְעָה עַל אֲחִיהָ עַל מִנַּת לְהַגֵּן עַל הָאִשָּׁה הָעֲזוּבָה;
זו שְׁלָקְתָה בְּצִרְעַת וּבִזְכוּתָה עִמָּד הָעַם בְּמִבְחָן הַנֶּאֱמָנוּת;
זו שְׁנִקְרָאָה 'עֲזוּבָה' וְנִלְקְחָה לָאִשָּׁה עַל-יְדֵי כָּלֵב שְׁמֵרָד בְּעֶצֶת
חֲבֵרָיו הַמְּרַגְּלִים;

זו שְׁזָכְתָה אֶת מֹשֶׁה בְּחֵטָא, עַל מִנַּת שְׁיִתְעַלָּה לַמִּדְרָגָתָה;
זו הַמְּזַכֵּרָה לָנוּ, שְׁבָאֵר-הַשִּׁפְעָה וְהַחִיּוּת הוֹלֶכֶת עִמָּנוּ בְּאֲשֶׁר נִלְךְ.
על פי שלמה פוקס

כָּל זְמַן שֶׁהִיְתָה מְרִים קִיַּיֵּמַת הִיְתָה בָּאֵר מְסַפֶּקֶת אֶת יִשְׂרָאֵל;
מִשְׁמַתָּה מְרִים מָהוּ אוֹמֵר? "וְתַמַּת שֵׁם מְרִים... וְלֹא הָיָה מִיָּם
לְעַדָּה" (**במדבר** כ, א-ב) - שְׁנִסְתַּלְקָה הַבָּאֵר.

תוספתא, סוטה, יא, א

"וְתַמַּת שֵׁם מְרִים וְתִקְבֵּר שֵׁם"... אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: אִף מְרִים
בְּמִיתַת נְשִׁיקָה מֵתָה.

על פי בבלי, מועד קטן, כח ע"א

מוזגים כוס מים צלולים, מציבים אותה ליד הכוס של אליהו הנביא ואומרים:

שרים במנגינת "אליהו הנביא":

מִרְיָם הַנְּבִיאָה מְקַלֶּסֶת לְשִׁכְיָנָה,

זָכְתָה לְרֹאוֹת הַיְשׁוּעָה.

מִרְיָם תִּרְקִיד אוֹתָנוּ לְתַקֵּן אֶת הָעוֹלָם,

בְּמַהֲרָה נִזְכֶּה לָלֶנּוּ

לְשֵׁאוֹב מִי-חַיִּים מִבְּאֵרָה.

יהורם מזור

סוגרים את הדלת

מי מְרִים תמר דבדבני

לא בור מתמלא מגשמי ברכה,
לא מעין נסתר,
באר חפרוה רועים ורועות
להשקות צמאי מדבר.

לא נהר זורם וסוחף בעצמה
משכית, משכך כאבים,
באר חפרוה בלב בני חורין,
במסע לתקוה, לחיים.

לא ים סוער נחצה לרוחה
בנס פתאומי ויחיד,
באר - חפרוה ידי אדם,
מתחדשת בכל יום תמיד.

לא ספור ישן שאין לו דורש,
לא תמונה שאבדה לעולם,
באר חפרוה - סיפרוה דורות
זכרון מי-תמיד, מי-מרים.

נִרְצָה

כִּי לֹא נֶאֱחָה. כִּי לֹא יֵאָחַה.

עֲנִיו בְּמִלּוּכָה
פֹּדֶה בְּהִלָּכָה
עֲדִיקוֹ יֹאמְרוּ לוֹ:
לֵךְ וְלֵךְ...

קָדוֹשׁ בְּמִלּוּכָה
רְחוּם בְּהִלָּכָה
שְׁנֵאנָיו יֹאמְרוּ לוֹ:
לֵךְ וְלֵךְ...

תַּקִּיף בְּמִלּוּכָה
תּוֹמֵךְ בְּהִלָּכָה
תַּמְיָמוֹ יֹאמְרוּ לוֹ:
לֵךְ וְלֵךְ...

אֲדִיר בְּמִלּוּכָה
בָּחוּר בְּהִלָּכָה
גְּדוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ:
לֵךְ וְלֵךְ, לֵךְ כִּי לֵךְ,
לֵךְ אַף לֵךְ,
לֵךְ יי הַמְּלָכָה.
כִּי לֹא נֶאֱחָה, כִּי לֹא יֵאָחַה.

דָּגוּל בְּמִלּוּכָה
הָדוּר בְּהִלָּכָה,
וְתִיקוֹ יֹאמְרוּ לוֹ:
לֵךְ וְלֵךְ...

זָכָאִי בְּמִלּוּכָה
חֲסִין בְּהִלָּכָה
טַפְסָרָיו יֹאמְרוּ לוֹ:
לֵךְ וְלֵךְ...

יָחִיד בְּמִלּוּכָה
פְּבִיר בְּהִלָּכָה
לְמוֹדָיו יֹאמְרוּ לוֹ:
לֵךְ וְלֵךְ...

מְלֵךְ בְּמִלּוּכָה
נֹרְאָה בְּהִלָּכָה
סְבִיבָיו יֹאמְרוּ לוֹ:
לֵךְ וְלֵךְ...

פנה הגשם מתתיהו שלם

פְּנֵה הַגֶּשֶׁם,	עָרוֹץ הַנַּחַל
הֶלֶךְ, הֶלֶךְ לוֹ.	גָּלִים בּוֹקֵעַ,
עָנָן רָקִיעַ	הוֹמָה הַחוֹרֶשׁ,
חֶלֶף, הֶלֶךְ לוֹ.	חֲדָוָה שׁוֹפֵעַ.
פְּנֵי אֲדָמָה	מוֹרִיק הַנוֹף:
בְּאוֹר חֶמֶה	שְׁדוֹת לְרוֹב,
שְׂבוּלִים זָקְפוֹ	צְבָעוֹנִים עָלוּ
רֹאשֵׁיהֶן בְּקֶמֶה.	בְּאוֹדֶם-חַן בְּנִיקִיקִים.
בְּנֵי הָרִים זֶה אֶל זֶה	בְּעִמְקִים פְּרָחִי-נוֹי
בְּרֶמֶה יְשׁוּרָרוֹ	זֶה אֶל זֶה יְשׁוּרָרוֹ:
שְׁלוֹם, שְׁלוֹם,	שְׁלוֹם, שְׁלוֹם,
הִידָד! הִידָד!	הָאֵח! הָאֵח!
אָבִיב הַיּוֹם.	אָבִיב הַיּוֹם.

נגונים פניה ברגשטיין

שֶׁתִּלְתֶּם נְגוּנִים בִּי אִמִּי וְאָבִי,	הִנֵּה אֶאָזֵן שִׁיר עֶרְשִׁי הָרְחוֹק
נְגוּנִים מְזֻמָּרִים שְׂכוּחִים.	הִבֵּעַ פִּי אִם אֵלֵי בֵּת.
גִּרְעִינִים, גִּרְעִינִים נִשְׁאֵם לְבָבִי—	הִנֵּה לִי תַזְהַרְנָה בְּדָמַע וְצַחוֹק
עֲתָה הֵם עוֹלִים וְצוֹמְחִים.	‘אֵיכָה’ וְזִמְרוֹת שֶׁל שַׁבָּת.
עֲתָה הֵם שׁוֹלְחִים פְּאוֹרוֹת בְּדָמִי	כָּל הֶגְהָ יִתֵּם וְכָל צָלִיל יֶאֱלֵם
שֶׁרָשִׁיהֶם בְּעוֹרֵקֵי שְׁלוּבִים,	בִּי קוֹלְכֶם הָרְחוֹק כִּי יֵהֵם,
נְגוּנִיךְ אָבִי וְשִׁירֶיךָ אִמִּי,	עֵינֵי אֶעְצֹם וְהִרְיִנִי אֶתְכֶם
בְּדַפְקֵי נְעוּרִים וְשָׁבִים.	מֵעַל לְחֶשְׁכֶּת הַתְּהוֹם.

אֲדִיר הוּא יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמַהֲרָה בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב.
אֵל בָּנֵה אֵל בָּנֵה, בָּנֵה בֵּיתְךָ בְּקָרוֹב.

בַּחֹר הוּא
גָּדוֹל הֵא
דָּגוּל הוּא
הַדּוֹר הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמַהֲרָה בְּמַהֲרָה...

נִתְיָק הוּא
זָכָאי הוּא
חֲסִיד הוּא
טָהוֹר הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמַהֲרָה בְּמַהֲרָה...

יַחֲיד הוּא
כַּבִּיר הוּא
לְמוֹד הוּא
מֶלֶךְ הוּא
נוֹרָא הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמַהֲרָה בְּמַהֲרָה...

סָגִיב הוּא
עֲזוּז הוּא
פּוֹדֶה הוּא
צַדִּיק הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמַהֲרָה בְּמַהֲרָה...

קָדוֹשׁ הוּא
רַחוּם הוּא
שַׁדִּי הוּא
תַּקִּיף הוּא. יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב.
בְּמַהֲרָה בְּמַהֲרָה...

משה בתיבה

קדיש יהודה סילמן

דומם שטה תבה קטנה

על היאור הזך,

ובתבה משה הקטן,

ילד יפה ורך.

הס, הגלים השוכבים,

משה הקטן פה שט.

לא יטבע, חיה יחיה

ילד זה הקט.

*

יהודה קרני

מה אני מבקש?

עלית גג קטנה, והיא עשויה חמר ובסדקי התקרה תחובה לה
נוצת סופר פגומה, נשארה למשמרת מאבות אבותי, ושלחן
וכד-מים ופת חרבה ונר של שעוה - ושני כסאות. ואליהו
הנביא יושב בראש, ופרושות לפניו כל המגלות, ונגולו לפניו כל
הלכות, ואני אומר:

"רבי ומורי, הלכה זו ואגדה זו סתומות בעיני,

וצפור זו, מה היא אומרת, ופרח זה, מה-שמו, כי אקרא,

ואבן זו, מתי יניח צדיק את ראשו עליה,

ותפלה זו, מהיכן היא באה ולהיכן היא הולכת, ומתי

תתקבל ותרצה?"

ואליהו הנביא מחויר לי שאלות ומתיר לי ספקות.

ואני שותה בצמא את דבריו.

ואני אומר לו שוב: "רבי ומורי!"

והוא משיב לי: "בני!"

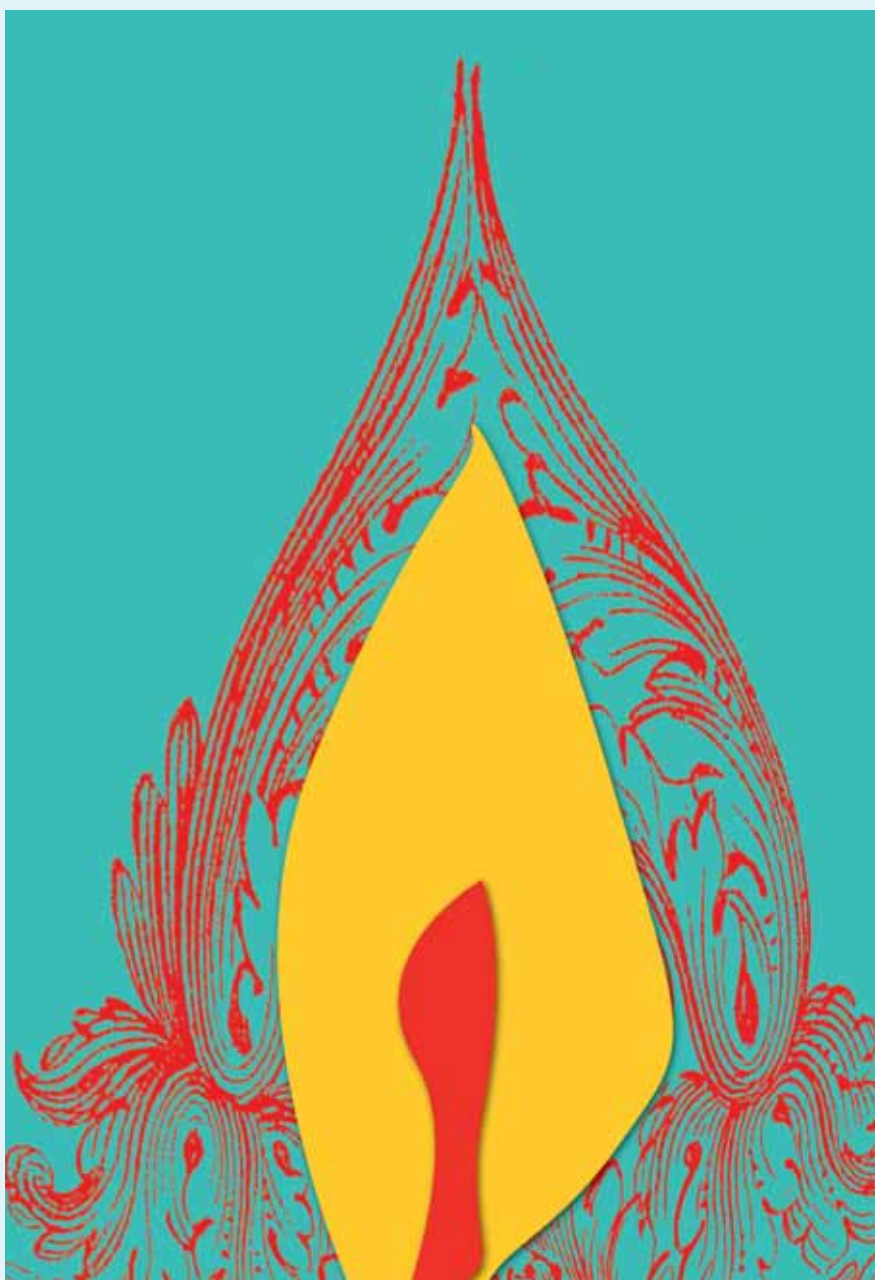
מתוך הפיוט "ויהי בחצי הלילה" מאת הפייטן הארץ ישראלי ינאי:

קָרַב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה.

כִּם הוֹדַע כִּי לַךְ הַיּוֹם אַף לַךְ הַלַּיְלָה.

שׁוֹמְרִים הַפְּקֹד לְעִירְךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה.

תָּאִיר פָּאוֹר יוֹם חֲשֹׁכֶת לַיְלָה.

לְכֹן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָא אֵם ה' וְלֹא יֹאמַר עוֹד חִי ה' אֲשֶׁר הָעֵלָה
אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
כִּי אִם חִי ה' אֲשֶׁר הָעֵלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צִפּוֹן וּמִכָּל
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה
וְהִשְׁבֵּתִים עַל אֲדָמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָאֲבוֹתָם:

ירמיהו, טז, יד-טו

תפילת טל

עַת הִסְתִּי עֲבָר
וְחָם שְׁמֶשׁ אָבִיב גִּבֹּר
נְאוֹת דָּשָׁא עֲטָפִי בָר
מִיַּחֲלִים לְטַל:
בְּטַל טוֹבֵךְ הוֹאֵל לְאַמְצָנוּ
וּבְחֶסֶדְךָ תִּשְׁפֹּר יְמֵינוּ
וְעַם כָּל בְּנֵי אָדָם תְּבָרְכֵנוּ
בְּאַהֲבָה כְּבִטַּל.

יוג'ין כהן

תרגום: יוסף מרקוס

טַל מִיַּחֲלִים שְׂדֶה וְאָחוּ
לְמַדְבָּר וְצִיָּה נְהַפְכוּ
אָדָם וּבְהֵמָה נְאֻנְחוּ
מֵאֵין טַל:

טַל - הֵן דָּגְמָא וְאוֹת
מֵאַהֲבַת ה' צְבָאוֹת
בְּרוֹזוֹת גִּיא וּגְבָעוֹת
רְסִיסֵי טַל:

כְּטַל נִשְׁכִּיחַ כָּל טִינָה.
כָּל קִטְטָה תַּחֲרוּת וְקִנְאָה.
וְיִמְלֹא לְשׁוֹנָנוּ רֶנֶּה
בְּאוֹרוֹת טַל:

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ, אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ.

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם לִוְחוֹת הַבְּרִית...

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת...

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אֲמָהוֹת...

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה חוֹמְשֵׁי תוֹרָה...

שִׁשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, שִׁשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, שִׁשָּׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה...

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ, שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא...

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ, שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה...

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ, תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ, תִּשְׁעָה יְרַחֵי לְדָה...

עֶשְׂרָה מִי יוֹדֵעַ, עֶשְׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ, עֶשְׂרָה דְּבָרִיא...

אַחַד עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ, אַחַד עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, אַחַד עָשָׂר

בּוֹכְבֵּיא...

שְׁנַיִם עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם עָשָׂר

שְׁבֻטֵּיא...

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה עָשָׂר

מִדִּיא, שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבֻטֵּיא, אַחַד עָשָׂר בּוֹכְבֵּיא, עֶשְׂרָה דְּבָרִיא,

תִּשְׁעָה יְרַחֵי לְדָה, שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שִׁשָּׁה

סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוֹמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה

אָבוֹת, שְׁנַיִם לִוְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים

וּבְאֶרֶץ.

יום יבוא דן אלמגור

יום יבוא, יום יבוא
במהרה, בקרוב הוא יבוא
זאת ידע כל אדם
בעמקי לבבו
יום יבוא, יום יבוא, הוא יבוא!
הוא קרב, זה היום
ועם בוקר נקים ופתאום
גם אנחנו פתאום בני אדם ככלם
אז נדע
הוא כבר בא, הוא כבר בא,
הוא כבר בא!

יום יבוא, יום יבוא
הוא קרב והולך בנתיבו
לא ישפל שום אדם
על גזעו וצבעו
יום יבוא, יום יבוא, הוא יבוא.
יום יבוא, יום יבוא, יום יבוא
זאת ידע כל אחד בלבבו.
אם נמות כמשה על פסגת הר נבו
לא נשכח, הוא מוכרח
הוא יבוא!

הוא יבוא, זה היום
כך אראנו ואין זה חלום
אם נמות כמשה על פסגת הר נבו
לא נשכח, הוא מוכרח
הוא יבוא!

יום יבוא במהרה
פעמון החרות דרור יקרא
ושחורים ולבנים יתכנסו מסביבו
יום יבוא, יום יבוא, יום יבוא.

יום יבוא, יום של אור
יום של חג לאדם השחור.
יחיר אז האל ממרומי מושבו.
הוא יבוא, הוא יבוא, הוא יבוא!

חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא.

דַּזְבִּין אָבא בְּתָרֵי זוּזִי. חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא.

וְאַתָּא שׁוֹנְרָא, וְאַכְלָה לְגְדִיָּא...

וְאַתָּא כִּלְבָּא, וְנִשֵּׁךְ לְשׁוֹנְרָא...

וְאַתָּא חוּטְרָא, וְהִכָּה לְכִלְבָּא...

וְאַתָּא נוֹרָא, וְשָׂרָף לְחוּטְרָא...

וְאַתָּא מִיָּא, וְכָבֵה לְנוֹרָא...

וְאַתָּא תוֹרָא, וְשִׁתָּה לְמִיָּא....

וְאַתָּא הַשׁוּחַט, וְשַׁחַט לְתוֹרָא...

וְאַתָּא מִלֶּאךְ הַמּוֹת, וְשַׁחַט לְשׁוּחַט...

וְאַתָּא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְשַׁחַט לְמִלֶּאךְ הַמּוֹת, דְּשַׁחַט לְשׁוּחַט,
דְּשַׁחַט לְתוֹרָא, דְּשִׁתָּה לְמִיָּא, דְּכָבֵה לְנוֹרָא, דְּשָׂרָף לְחוּטְרָא,
דְּהִכָּה לְכִלְבָּא, דְּנִשֵּׁךְ לְשׁוֹנְרָא, דְּאַכְלָה לְגְדִיָּא, דַּזְבִּין אָבא בְּתָרֵי
זוּזִי. חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא.

"חד גדיא" לקטנים ולגדולים

ליפא אהרוני

בְּמִשְׁק הַיְלָדִים עָמַד לוֹ גָּדִי
שֶׁתָּה בְּצֶמָא חֵלֶב מִן הַדָּלִי
עֵבֶר שֵׁם חֲתוּל וְרָאֵהוּ
וְהִשְׁמִיעַ - מִיָּאוּ מִיָּאוּ.
הַרִינִי צֶמָא, כֹּה סָחוּט וְעֵיף
אִז אִם תִּרְשָׁה לִי, אֲנִי אֶצְטָרֵף.
וְדָאִי וְדָאִי - הַגָּדִי הַשִּׁיב
יֵשׁ לָנוּ דִי, חֲתוּלִי הַחֲבִיב.
וּבַעוּד הֵם עוֹמְדִים וְלוֹגְמִים שֵׁם חֵלֶב
שִׁמְעוּ אֶת קוּלוֹ שֶׁל הַכֶּלֶב הַב-הַב.
נִבַּח וְאָמַר: אֵהְיָה לָכֶם רַע,
אִם אַף תִּתִּירוּ עִמָּכֶם אֶתְרוּעָע.
בְּשִׁמְחָה וּבְרָצוֹן - הַשִּׁיבוּ בְּיַחַד,
שֶׁתָּה נָא עִמָּנוּ, תִּרְגִּישׁ גַּם בְּנֹחַת.
עַל קוֹלִית שֶׁל שְׁלוּשָׁה הַמֶּקֶל אִז הַבֵּיט,
וְהַתְחִיל לְנַצַּח מִמֶּשׁ כְּמוֹ שֶׁרְבִיט.
וְהָאֵשׁ מִסְבִּיב לַחֲכָה הַקּוֹצִים
שֶׁרָפָה וְכִלְתָּה הַעֲשָׂבִים הַשּׁוֹטִים
וְשִׁטַּח הַכְּשִׁירָה לַחֲרִישׁ וְקֶצִיר,
לְאַסּוֹף הַיְּבוּל בְּזֶמֶר וְשִׁיר.
וּבָאוּ הַמִּים וְהִשְׁקוּ כָּל צוֹמַח
דָּגָן וְיֶרֶק וּפֶרֶח פֹּרֵחַ.
הַשּׁוֹר אֵף הוּא נִרְתֵּם לְמִלְאכָה,
וְדָשֵׁן שֶׁלַח לְשָׂדֶה כְּמִנְחָה.
עָמַד הַשּׁוֹחֵט וּבִסְכִּינוֹ הַחֲדָה,
הַכִּין לוֹ סֵלֶט מִמֶּשׁ אֲגָדָה.

חד גדיא מתורגם

גְּדִי אֶחָד גְּדִי אֶחָד, קָנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים זָחִים. וּבָא הַחֲתוּל
וְטָרַף אֶת הַגְּדִי, שֶׁקָּנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים זָחִים. **גְּדִי אֶחָד...**
וּבָא הַכֶּלֶב וְנָשַׁף אֶת הַחֲתוּל, שֶׁטָּרַף אֶת הַגְּדִי, שֶׁקָּנָה אָבִינוּ
בְּשָׁנִים זָחִים. **גְּדִי אֶחָד...**

וּבָא הַמַּקֵּל וְהִכָּה אֶת הַכֶּלֶב, שֶׁנָּשַׁף אֶת הַחֲתוּל, שֶׁטָּרַף אֶת
הַגְּדִי, שֶׁקָּנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים זָחִים. **גְּדִי אֶחָד...**
וּבָאָה הָאֵשׁ וְשָׂרְפָה אֶת הַמַּקֵּל, שֶׁהִכָּה אֶת הַכֶּלֶב, שֶׁנָּשַׁף אֶת
הַחֲתוּל, שֶׁטָּרַף אֶת הַגְּדִי, שֶׁקָּנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים זָחִים. **גְּדִי אֶחָד...**
וּבָאוּ הַמַּיִם וְכָבּוּ אֶת הָאֵשׁ, שֶׁשָּׂרְפָה אֶת הַמַּקֵּל, שֶׁהִכָּה אֶת
הַכֶּלֶב, שֶׁנָּשַׁף אֶת הַחֲתוּל, שֶׁטָּרַף אֶת הַגְּדִי, שֶׁקָּנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים
זָחִים. **גְּדִי אֶחָד...**

וּבָא הַשּׁוּר וְשָׂתָה אֶת הַמַּיִם, שֶׁכָּבּוּ אֶת הָאֵשׁ, שֶׁשָּׂרְפָה אֶת
הַמַּקֵּל, שֶׁהִכָּה אֶת הַכֶּלֶב, שֶׁנָּשַׁף אֶת הַחֲתוּל, שֶׁטָּרַף אֶת הַגְּדִי,
שֶׁקָּנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים זָחִים. **גְּדִי אֶחָד...**

וּבָא הַשּׁוֹחֵט וְשַׁחַט אֶת הַשּׁוּר, שֶׁשָּׂתָה אֶת הַמַּיִם, שֶׁכָּבּוּ אֶת
הָאֵשׁ, שֶׁשָּׂרְפָה אֶת הַמַּקֵּל, שֶׁהִכָּה אֶת הַכֶּלֶב, שֶׁנָּשַׁף אֶת הַחֲתוּל,
שֶׁטָּרַף אֶת הַגְּדִי, שֶׁקָּנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים זָחִים. **גְּדִי אֶחָד...**

וּבָא מַלְאָךְ הַמּוֹת וְהָרַג אֶת הַשּׁוֹחֵט. שֶׁשַּׁחַט אֶת הַשּׁוּר,
שֶׁשָּׂתָה אֶת הַמַּיִם, שֶׁכָּבּוּ אֶת הָאֵשׁ, שֶׁשָּׂרְפָה אֶת הַמַּקֵּל, שֶׁהִכָּה
אֶת הַכֶּלֶב, שֶׁנָּשַׁף אֶת הַחֲתוּל, שֶׁטָּרַף אֶת הַגְּדִי, שֶׁקָּנָה אָבִינוּ
בְּשָׁנִים זָחִים. **גְּדִי אֶחָד...**

וּבָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשָׁם קִץ לַמַּלְאָךְ הַמּוֹת, שֶׁהָרַג אֶת
הַשּׁוֹחֵט, שֶׁשַּׁחַט אֶת הַשּׁוּר, שֶׁשָּׂתָה אֶת הַמַּיִם, שֶׁכָּבּוּ אֶת הָאֵשׁ,
שֶׁשָּׂרְפָה אֶת הַמַּקֵּל, שֶׁהִכָּה אֶת הַכֶּלֶב, שֶׁנָּשַׁף אֶת הַחֲתוּל,
שֶׁטָּרַף אֶת הַגְּדִי, שֶׁקָּנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים זָחִים. גְּדִי אֶחָד גְּדִי אֶחָד,
קָנָה אָבִינוּ בְּשָׁנִים זָחִים.

רץ מלאך המות הלך ושוב,
 וראה עולם כה יפה וטוב,
 הגיש התפטרות לרבון העולם,
 כי עלי אדמות תפקידו נשלם.
 ואז, עושה השלום במרומיו,
 בעונג הביט על כל יצוריו,
 אך פליאה גדולה היתה בעיניו
 למה בליל הסדר יושבים בנים,
 ושרים לכבוד יציר כפיו,
 דוקא שיר של מלחמה וקרב,
 אך הבליג וסבר בחכמתו כי רבה,
 אם זו הבחירה על "דזבן אבא"
 יבושם להם לבני עדת - יה
 וימשיכו לשיר את "חד-גדיא".
 אך אם גם תרצו לשמוע עצה,
 הוא לבטח ישמח לשנוי המצע.

התקנה

כָּל עוֹד בְּלִבָּב פְּנִימָה
נִפְּשׁ יְהוּדֵי הוֹמָיָה
וּלְפָאֲתֵי מִזְרַח קִדְמָה -
עֵינֵי לְצִיּוֹן צוֹפִיָּה.

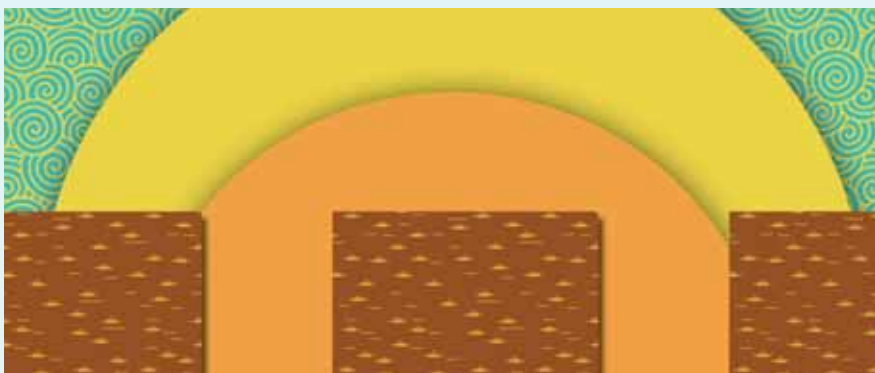
עוֹד לֹא אֲבָדָה תְּקוּנָתָנוּ
הַתְּקֵנָה בַּת שָׁנוֹת אֲלָפִים
לְהִיּוֹת עִם חֲפָשִׁי בְּאֶרְצָנוּ
אֶרֶץ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם.

חֶסֶל סְדוֹר פֶּסַח

חֶסֶל סְדוֹר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ, כָּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ.
כְּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ, בֶּן נִזְכָּה לַעֲשׂוֹתוֹ.
זֶךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה, קוֹמָם קָהֵל עֲדַת מִי מָנָה.
בְּקִרְוֵב נִהַל נִטְעֵי כֹנָה, פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה.

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה.

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁל שָׁלוֹם.

חסל סידור פסח

"חסל סדר פסח" הוא חלקו האחרון של פיוט שכתב רבי יוסף טוב עלם (פייטן צרפתי בן המאה האחת-עשרה) ל"שבת הגדול", שבת בה נוהגים לערוך "חזרה כללית" לקראת ליל הסדר (ראו המבוא). הפיוט מפרט את הלכות הפסח ומטרתו לסייע לשומעיו לשנן את דקדוקי הסדר. בסיומו נאמר שכשם שזכינו לסדר את הפסח, היינו להתכונן לחג, כן נזכה לערוך את הסדר עצמו בזמנו. ברבות הימים הוכנס קטע זה להגדה, בראש ה"נרצה". מיקום זה העניק לו מעמד של שיר עצמאי. השרים אותו הבינו מכאן ואילך את המילים "כן נזכה לעשותו" באופן משיחי. כשם שזכינו לערוך את הסדר כך נזכה לימות הגאולה, לבנית בית המקדש ולהבאת קורבן הפסח. במרוצת השנים נוספה לו הקריאה: "לשנה הבאה בירושלים" ובארץ ישראל הוסיפו "הבנויה". אנו ביקשנו להפוך שיר יפה זה לשיר הסיום של ליל הסדר, לפני שירת התקווה, ולהעניק לו בכך פירוש של תקווה לבניין, לשלום ולגאולה.

דליה מרקס

**חַסַּל סְדוֹר פֶּסַח בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן,
הַסִּבְנוּ בְּצוֹתָא גְדוֹלָה וְגַם קִטּוֹן.
וּכְאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ,
כֵּן נִזְכֶּה לְחַדְשׁוֹ.**

**לֹא נִשְׁכַּח מִי יִצְרָה,
מִי בִשַׁל וּמִי בָּנָה,
וּלְוֹאֵי וְנִבְנָה בְּצִיּוֹן בְּרָנָה,
בְּשָׁלוֹם וּבְאַמּוּנָה.**

**לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם - הַבְּנוּיָה.
לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם - שֶׁל שָׁלוֹם.**

למחרת ליל הסדר

ליל הסדר הגיע אל סיומו. שרנו על החירות ודברנו על העבדות, סיפרנו על העוני ולמדנו על המאבק בשעבוד. באכילת החרוסת והמרור, המצה והסעודה, קשרנו עצמנו אל הזיכרון ההיסטורי היהודי. ביקשנו להיות כבן והבת החכמים, היודעים ש"העבודה הזאת" היא לנו, השואלים מה המצווה שבה אנו מצווים.

עתה תם הסדר. אנחנו מתפנים לרחיצת הכלים, לסידור הבית, לפרידה של מארחים ואורחים אלו מאלו. מחר בבוקר נקום, ובלבנו זכר האירוע שקיימנו. האם יותיר בלבנו הסדר עוד דבר מה? האם נזכור שאנו מצווים לראות את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים? האם נדע גם מחר, גם אחרי ימי הפסח, שמחכה לנו מלאכת קודש? שהסדר שערכנו לא היה אלא צעד ראשון לקראת העשייה הדתית והחברתית המצפה לנו?

"העבודה הזאת", המצפה לכל אחת ואחד מאתנו, רבה ומגוונת. השעבוד, העוול, העוני, הבערות, האפליה והקנאות פוגשים אותנו בדרכי חיינו בצורות שונות ובהקשרים שונים. כל אחת מאתנו עשויה למצוא את המקום הנכון לה לפעול למען המאבק בהם. כל אחד מאתנו נקרא לבחון עד כמה יוכל לתקן בעולמו של האל, בעולמנו שלנו. אם נחליט לעשות כן, נפגוש בוודאי שותפים רבים וטובים בדרכנו, יחידים, עמותות ומפעלים רבים המבקשים להרבות טוב, להביא אור, להשכין צדק ושלום.

היהדות הרפורמית בארץ ובעולם ראתה מיום היווסדה חובה קדושה לעצמה לתרום מכוחה למאמץ להבראת החברה, להשכנת צדק ולעשיית צדקה, לטיפול השלום והסובלנות. היא כוננה בכל דור ובכל מקום את הכלים המתאימים לפעולה זו. גם אנו, ביהדות המתקדמת בישראל, נוטלים את חלקנו במשימה זו בדרכים שונות. אנו מאמינים, שאחדות מהן עשויות להפוך לנתיב או מסלול עבור כל אחד ואחת מקוראיה ומשתמשיה של הגדה זו. אנו מקווים, שחלקם יבחרו לסייע, להיות שותפים, להוביל מאמצים אלה. יהיו בוודאי גם כאלה שיבחרו בנתיבים שפילסו זרמים וגופים אחרים. יבואו כולם על הברכה.

כלי מרכזי בפעולתנו הוא **המרכז לפלורליזם יהודי – לשוויון ערך האדם, צדק חברתי וסובלנות דתית**, הפועל בדרכים מגוונות להסיר רע ולהרבות טוב בחברה הישראלית על כל מגזריה. המרכז היה שותף בשנים האחרונות למאבקים החברתיים המרכזיים בחברה הישראלית (מאבק הנכים, מאבק החרשים, מאהל האמהות החד הוריות, מאבק הכפרים הבדווים הלא מוכרים ועוד). בין היתר מקיים המרכז, זה שבע עשרה שנים, מרכז לסיוע משפטי לעולים, המסייע לנתקלים בקשיים ובהתנכלויות בתחומי המעמד האישי ומרשם האוכלוסין (קבלת מעמד עולה ואזרחות ישראלית, רישום יהדות, גיור, הסדרת מעמד בני משפחה של ישראלים ועולים ועוד).

במסגרת המרכז פועלת **‘קרן בכבוד’ – קרן היהדות המתקדמת לאחריות חברתית**, שנוסדה בשנת 2005 במטרה להעניק סיוע הומניטארי ליחידים וקהילות, ולשם טיפוח מפעלי עזרה הדדית ברוח הערכים המנחים את דרכנו היהודית. הקרן שואפת להקטין פערים בחברה הישראלית ולקדם את ערכי הצדק החברתי בישראל. היא מקיימת שורה של פרויקטים מתמשכים וחד פעמיים, ביניהם:

✧ **פרויקט הזנה** לאורך כל ימות השנה למשפחות נזקקות מכל מגזרי החברה הישראלית, בשיתוף גופי רווחה שונים.

✧ **“לכולם מגיע מקום של כבוד”** - “כרטיסיית תרבות” לילדים ובני נוער ממשפחות מוחלשות, המאפשרת להם ליהנות מפעילויות בתחומי המחיקה, התיאטרון, המדעים, האוריינות, החגים ועוד.

✧ **סיוע למהגרי עבודה** - פעולה מתמשכת, בשיתוף עמותות אחרות, בקרב קהילת מהגרי העבודה בתל אביב יפו. סיוע במצבי חירום, פעילויות תרבות וחינוך, סיוע ליולדות חד הוריות ועוד.

✧ **סיוע תזונתי נקודתי** - חלוקת מזון לאלפי משפחות נזקקות לקראת החגים של העדות הדתיות השונות בישראל (ובשיאה מבצע “קימחא דפסחא”);

✧ **סיוע במצבי חירום** - כגון סיוע למפוני ישובי חבל עזה וצפון השומרון (2005), סיוע ליישובי הצפון ולאוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים בעת מלחמת לבנון (2006), סיוע מתמשך ליישובי עוטף עזה וסיוע מוגבר בעת שבועות הלחימה (בעיקר 2009).

✧ **סיוע לחברי הל”ל (האגודה ליוצאים בשאלה)** - תמיכה כספית ליחידים נזקקים, מימון וסבסוד פעילויות תרבות וחינוך,

מתן חבילות מזון ליחידים ומוצרי חימום לחורף, סעודות ליל שבת ציבורית.

◇ **מבצע "חורף חם"** - חלוקת אמצעי חימום לקשישים נזקקים;

◇ **"חתימה טובה"** (בשיתוף התנועה המסורתית) - מבצע נרחב לעידוד חברי קהילות התנועות לחתום על כרטיס אדי לתרומת איברים.

◇ **קהילת צדק – מרכז לפיתוח אחריות קהילתית וחברתית**

היא כיוון פעולה חשוב נוסף שבו אנחנו שותפים. מפעל זה הוקם בשנת 2005 כיחמה משותפת של התנועה ליהדות מתקדמת בישראל והתנועה המסורתית ופועל כיום בקרב מגוון קהילות מזרמים שונים (כולל קהילות אורתודוכסיות וקהילות חילוניות מתחדשות). באמצעות פיתוח המנהיגות הקהילתית, הקניית כלים מקצועיים, וחיזוק התודעה היהודית-חברתית, מסייע צוות "קהילת צדק" לתרגום המחויבות הערכית לצדק חברתי לעשייה ממשית. עשייה זו מופנית הן כלפי פנים, לפיתוחה של מערכת עזרה הדדית ותמיכה בין חברי הקהילה, הן לשותפותן של קהילות עם אוכלוסיות מוחלשות ואוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים מחוצה להן.

מגוון פעולות אלו מייצג משהו ממחויבותנו לתיקונה ולתקנתה של החברה הישראלית. אין הוא אלא טיפה בים הצרכים. זהו רק צעד אחד במסע הארוך למען צדק וצדקה, חירות וסובלנות, אהבת אלוהים ואהבת אדם. בחלקיו השונים של מסע זה אנו מוצאים לצידנו שותפים רבים, אנו שותפים לצועדים רבים. יהי רצון שיימצא בכל אחת ואחד מאתנו הכוח ליטול חלק במשימה קדושה זו, במעגלי היהדות המתקדמת או במעגלים אחרים, למען נגיע לליל הסדר הבא ונהיה ראויים לתחושה שאכן נעשינו מעט יותר בני חורין.

למידע על פעולות המרכז לפלורליזם יהודי ו"קהילת צדק":

www.irac.org.il

ליצירת קשר והתנדבות: irac@irac.org.il

לתרומות לקרן "בכבוד": 1-700-501919

זכויות יוצרים

נעשה כל מאמץ לאתר את בעלי הזכויות ליצירות הכלולות בהגדה זו. תודתנו נתונה לאישים, למוסדות ולהוצאות הספרים על הרשות לפרסם בהגדה זו מיצירותיהם. הזכויות על יצירות אלה שמורות למחברים ולהוצאות.

היוצרים הבאים העמידו באדיבותם את יצירותיהם (דברי עיון, שירה, מדרש תפילה) לרשות חוברת זו ומחזיקים במלוא הזכויות עליהן: ליפא אהרוני, טובה אילן, תמר דבדבני, יהורם מזור, דליה מרקס, גיל נתיב, יהודע עמיר, שלמה פוקס, אילן שיינפלד.

הזכויות על נוסח הכוונה לליל הסדר שמורות ל"שומרי משפט – רבנים למען זכויות אדם".

הזכויות על המובאה על פי הספר ערכי היהדות והתחדשותם שמורה למרכז מרדכי מ. קפלן.

הזכויות על שירו של שמואל הלקין, "האחוג יום הולדתי?", שמורות למחבר. הזכויות על תפילת הטל שמורות לעזבונו של יוג'ין כהן, הזכויות על תרגום התפילה שמורות לעזבונו של יוסף מרקוס.

הזכויות על המובאה מספרו של מרטין בובר, גוג ומגוג, שמורות לעזבונו של המחבר.

הזכויות על היצירות הבאות שמורות להוצאות הספרים:
הוצאת זמורה ביתן דביר: מתוך ויקטור פראנקל, האדם מחפש משמעות.
הוצאת הקיבוץ המאוחד – ספרית פועלים: לאה גולדברג, "משירי ארץ אהבתי".
הוצאת עם עובד: מתוך פרימו לוי, זהו אדם.
הוצאת מאגנס: מתוך אנדרה נהר, נבואות ונביאים – מהות הנבואה.
הוצאת שוקן: מתוך מרטין בובר, משה.

הזכויות על היצירות הבאות שמורות בידי חברי אקו"ם: חיים אידיס, "מסע לארץ ישראל"; דן אלמגור, "יום יבוא"; נתן אלתרמן, מתוך "משירי מכות מצרים"; פניה ברגשטיין, "ניגונים"; אמיר גלבוע, "שיר בבוקר בבוקר"; דרורה חבקין, "פטיש לו היה לי" (תרגום); יחיאל מוהר, "יש לי חלום"; חנה סנש, "אביב"; רוני סומק, "חטה"; ברי סחרוף, "עבדים"; יהודה קרני, "מה אני מבקש?"; מתיתיהו שלם, "פנה הגשם", "שבולת בשדה".